

NÉPRAJZI

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József, Balázs Géza közreműködésével

- Társaságok, egyesületek, szervezetek (1)
- Kutatások (7)
- Külföldi tanulmányutak, expedíciók (20)
- Tudományos rendezvények, konferenciák (23)
- Szemináriumok, tanfolyamok, táborok (42)
- Oktatás (50)
- Múzeumok, gyűjtemények (56)
- Kiállítások (59)
- Téka (74)
- Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (84)
- In memoriam (123)
- Mindenféle (137)

E számunkat a budapesti Néprajzi Múzeum
új állandó kiállításáról készített fényképekkel illusztráltuk
és ugyanezen múzeum anyagi támogatásával adtuk ki.

ISSN 0133—8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: **ANDRÁSFALVY BERTALAN**
Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság Titkársága

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Neotipp Nyomdaipari és Kereskedelmi Betéti Társaság
1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: Dr. Naszályi Gábor

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság

Kárpátalja magyar néprajzi öröksége mindmáig feltáratlan, feldolgozatlan. 1991 júliusában Sárospatakon a III. Néprajzi Szemináriumon jelen lehetett több lelkes, a népi hagyományok gyűjtése és őrzése iránt elkötelezett kárpátaljai magyar pedagógus is, akikben megfogalmazódott egy hagyományainkat gyűjtő, archiváló és feldolgozó társaság létrehozásának a szándéka.

A kezdeményező csoport által meghirdetett alakuló ülésre, amely 1991. szeptember 29-én Beregszászban lett megtartva, elsősorban az önkéntes gyűjtők és érdeklődők jöttek el. Valamennyien egyetértettek abban, hogy az alapítandó társaság székhelye Beregszász legyen, s az Alapítólevél szövegének jóváhagyása után a jelenlévők, huszonegyen, kimondták a Kárpátaljai Magyar Néprajzi társaság megalakítását. A Társaság első elnöke VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ, ügyvezető titkára BAGU BALÁZS lett. A tisztségviselők megbízatása két évre szól.

Az azóta eltelt négy hónap a szerveződés időszaka volt. 1992. február 9-én a KMNT megtartotta első közgyűlését. A napirend legfontosabb kérdésének az alapszabálytervezet megbeszélését és kidolgozását tekintette az összegyűlt tagság. Sok hasznos tanáccsal és fontos észrevétellel segítettek ezt a munkát a magyar néprajztudomány kiválóságai, BARNÁ GÁBOR, az MNT főtítkára és VIGA GYULA, a miskolci Herman Ottó Múzeum főmunkatársa.

Az Alapszabály szerint a társaság legfontosabb feladatai közé tartozik a kárpátaljai magyar lakosság népi hagyományainak feltárása, archiválása, tudományos igényű feldolgozásának elősegítése, ugyanakkor nem feledkezhet meg a magyarsággal együtt élő nemzetiségiak etnokulturális kapcsolatainak kutatásáról, támogatásáról sem.

Céljait a gyűjtések támogatásával és összehangolásával, pályázatok kiírásával, a feldolgozó munkát szolgáló bázis — archívum és szakkönyvtár — létrehozásával kívánja a társaság elérni. A gyűjtési munkák megkönnyítése céljából a jövőben szakosztályok, munkaközösségek szerveződnek. Amíg saját fórummal nem rendelkezik, addig közlésre alkalmas anyagait a kárpátaljai magyar sajtótermékekben, valamint a rádió és televízió magyar adásainak műsorában helyezze el a társaság, kapcsolatainak kiépítését pedig elsősorban a Magyar Néprajzi Társaság, más néprajzi egyesületek, valamint a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség felé tervezi.

Bővítette a közgyűlés a társaság tisztségviselőinek sorát is. A KMNT alelnöke SOÓS KÁLMÁN, pénztárosa PRÓFUSZ MARIANNA lett.

Az Alapszabály ukrán fordításának elkészítését CSANÁDI GYÖRGY, a Beregi Hírlap nyugalmazott főszerkesztője vállalta magára. Folyamatban van a társaság bejegyeztetése, jogi személylé váló nyilváníttása.

A Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság ideiglenes alapszabálya

A társaság neve: Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság.

Székhelye: Beregszász.

Hivatalos nyelve: magyar.

A társaság jogi személyként működő független tudományos társaság. A társaság célja a magyar népi kultúra értékeinek felkutatása, gyűjtése, szakszerű feldolgozása és megőrzése; a kutatómunka szervezése és összefogása; az interetnikus kapcsolatok kutatása.

A társaság céljainak elérését szolgáló eszközök:

- a) gyűjtések, tudományos ülések szervezése;
- b) szakbizottságok és kutatócsoportok létrehozása;
- c) a társaság kapcsolatokat teremt különböző hazai és külföldi szervezetekkel és intézményekkel, ápolja azokat;
- d) pályázatok hirdetése;
- e) időszakos kiadványok megjelentetése;
- f) etnológiai adattár létrehozása;
- g) szakirodalmi bázis létrehozása.

A társaság tagjává választható a társaság céljait elfogadó és az alapszabályt tiszteletben tartó minden személy, aki önkéntes vagy hivatalos néprajzi kutatómunkát végzett.

Pártoló tagokká választhatók azok a személyek, akik anyagilag vagy szervezési kérdésekben támogatni kívánják a társaságot, valamint a társaság céljainak elérésén kívánnak munkálkodni.

Minden tagnak joga van a közgyűlésen, nyilvános felolvasó üléseken résztvenni, új tagokat ajánlani, tisztséget viselni, valamint szavazni, a társaság tulajdonában lévő kiadványokat, könyveket, különböző eszközöket és berendezéseket használni. Minden tagnak joga van kül- és belföldi ösztöndíjakat megpályázni a társaság nevében. Amennyiben a társaság pályáz meg egy ösztöndíjat, annak elosztása a választmány feladata.

Minden tag köteles előmozdítani a társaság érdekeit jogi, erkölcsi és tudományos szempontból.

A Népművészeti Baráti Kör tevékenységéről

Amikor 1981 májusában hosszas szervezőmunka után megalakult a Népművészeti Baráti Kör, létrehozói célul tűzték ki népi kultúránk ápolását és terjesztését, továbbá össze kívánták fogni a szellemi és a tárgyi hagyomány művelőit és az iránta érdeklődők egyre szélesebb táborát. A rokon célú intézményekkel a kapcsolat és az együttműködés kiépítésére törekedtek. A Baráti Kör célkitűzéseit a következő eszközökkel valósítja meg: a népművészet barátait szervezetbe tömöríti, a célkitűzések magvalósítására propaganda-tevékenységet fejt ki, az érdeklődők részére összejöveteleket, előadásokat szervez. A népi kultúra művelőit tevékenységükben segíti.

A Baráti Kör elnöke kezdettől fogva FASANG ÁRPÁD zeneszerző és karnagy. A titkárság vezetője az első évben SIMÓ JÓZSEF volt, 1982-től pedig HALÁSZ PÉTER látja el a titkári teendőket. A Baráti Kör tagjai és tisztségviselői tiszteletdíj nélkül, teljesen önkéntes alapon végzik munkájukat. Eddigi tevékenységük a hagyomány legkülönbözőbb köreiből 72, a tagok klubszerű találkozóival egybekötött előadást, valamint 54 nagyobb szabású rendezvényt eredményezett. Az előadások célja a népművészettel és a néphagyománnyal kapcsolatos ismeretek bővítése. A Baráti Kör közvetítő szerepet vállalt a vidéki népi együttesek, pávakörök, asszonykórusok, tánc csoportok és a főváros között. A nagyobb rendezvények alkalmával határon belüli és kívüli néprajzi tájegységeket képviselő népművészeti együttesek mutathatják be műsoraikat. A szervezők nagy súlyt helyeznek arra, hogy a határokon túli magyarok is bekapcsolódhassanak ebbe a munkába.

A Baráti Kör tagjai sorában kezdettől fogva sok képzőművész, iparművész és népművész is van. A Kör célul tűzte ki művésztagejai segítségét. Célját kiállítások rendezésével és ajánlásokkal kívánja elérni.

Lankadatlan szervezőmunka eredményeként, 1985 májusában a XIV. kerületi Pétervárad utcában, az Ingalatlankezelő Vállalat épületében megnyílt a Népművészeti Baráti Kör Művészeti Tárlója. A többszintes épület folyosóin elhelyezett zárható üvegtárlók nem csupán a népművészeknek jelentettek bemutatkozási és kiállítási lehetőséget, hanem képző- és iparművészeknek is. E közös bemutatkozás azt igazolja, hogy a népművészet a kortárs alkotók számára is tartogat értékeket.

Újszerű és követendő megoldás az, hogy a műalkotásokat olyan helyen állították ki, ahol az ügyes-bajos dolgaikat intéző emberek várakozás közben díjtalanul gyönyörködhetnek bennük. A sikeres kiállításokat egy almanach megjelenése követte. Az 1987-ben Művészeti Tárló címen megjelent kiadvány elsődleges célja az itt kiállító művészek bemutatása volt. Mintegy félszáz kortárs művész munkássága került e kötetben bemutatásra.

E rövid ismertető nem hivatott a Baráti Kör évtizedes tevékenységét teljességében bemutatni, viszont a fentiek alapján is, e tenni akaró lelkes közösség munkája mindannyiunk számára példaadó.

A Baráti Körnek bárki tagja lehet, aki egyetért céljaival és elfogadja alapszabályzatát. Az érdeklődők bővebb tájékoztatást a Thököly út 73. szám alatti épületben kaphatnak.

NAGY BALÁZS

A Muharay Elemér Népművészeti Szövetség munkájáról

Szövetségünk 1990. májusában alakult, tagjai falusi népi együttes és pávakör vezetők, MUHARAY ELEMÉR tanítványai s hajdani együttesének tagjai, valamint azok a zene- és táncutató szakemberek, kiknek tevékenysége — gyűjtőútjaik, a hagyományok színpadra állításához nyújtott segítségük révén — szorosan kapcsolódik e területhez.

Névadónkul a Népművészeti Intézet Néprajzi Osztályának volt vezetőjét, MUHARAY ELEMÉRT választottuk, mert az ő személyiségében és életművében véljük megtalálni azt a példát, amely számunkra mind a közösségi lét megteremtésében, mind a művészeti életben példát mutat.

A falusi együttesek, sőt egész közművelődésünk számára meghatározó jelentősége volt annak a néhány esztendőnek, amelyet MUHARAY tanítványaival, munkatársaiival — MARTIN GYÖRGY, PESOVÁR FERENC és ERNŐ, BERKES ESZTER, BORBÉLY JOLÁN, VARGA MARIANN, KAPOSI EDIT, CSOÓRI SÁNDOR, a teljesség igénye nélkül — a SZÉLL JENŐ által vezetett intézetben, a parasztság hagyományos kultúrájának megtartó-fejlesztő-építő jellege érdekében végzett.

Amik az elmúlt évtizedekben a magyar falura figyeltek, azok tudják-látják, hogy milyen hátrányosan érintette ez az időszak kistelepüléseinket, amelyekre kulturális, közösségi szempontból is a leépülés jellemző. A már beismerten elhibázott gazdaság- és művelődéspolitikai, a településkonceptiók, így a „körzetesítés” tévedései nemcsak az ott élőket fosztotta meg jogaitól és lehetőségeitől, hanem végtelenül elszegényítette, egysíkúvá tette kulturális életünket. Hiányoznak azok a kultúrát teremtő — alakító — éltető kisközösségek, amelyek egy település, az ország egészének kulturális arculatát meghatározzák. Mindezek mellett figyelemre méltó, hogy kb. 120 településen több évtizedes folyamatossággal működik hagyományörző népi együttes. A rendszeresen működő éneklő csoportok, pávakörök száma 200—300 körül van. Tevékenységük sok esetben azonos, egy-egy pályázati felhívás, vezetői ízlés, felkészültség stb. dönti el, hogy milyen formában (táncegyüttes, népi együttes, pávakör) mutatkoznak be. Ezek a több évtizede működő csoportok minimális támogatással, költségvetés nélküli művelődési házakban, olyan településeken működnek, ahol az együttesi munkán kívül más művelődési-közösségi lehetőség szinte nincs is.

Mi, akik a szövetség megalakítását kezdeményeztük, elsősorban ezekből a tényekből indultunk ki. Elsődleges célunk az volt, hogy összefogjuk mindazokat a csoportokat, szakembereket, érdeklődőket, akik velünk együtt hisznek abban, hogy a kultúra és a művelődés jövője elsősorban azokra a tradíciókra és közösségekre épülhet, melyeknek népművészeti mozgalmaink még birtokában vannak.

Működésünk két éve alatt szövetségünk tagja lett 27 intézmény, együttes, és 100 magánszemély, ez 1100 főt jelent.

Gyakorlati tevékenységünket két fő törekvés jellemzi.

Az egyik fő törekvés az együttesvezetők szakmai képzése, felkészülésük segítése. Az elsők a „Gyöngyös bokrétás” együttesek vezetői, a helyi hagyományt ismerő falusi értelmiségiek voltak. Napjainkra a régi vezetői gárda kihalt. A mai falusi értelmiséget nem készítik fel erre a munkára és ha érdeklődést is mutat a hagyományos művelődési formák felkarolására, szakmai segítséget senkitől sem várhat. Elfogynak a hagyományt ismerő öregek. A tánc, az ének, a szokásanyag új korosztályoknak való átadása azonban felkészült, tudatos vezetői munkát igényel. A színpadi megjelenés formái is elavultak, „a színpadi folklór hagyományozódik korosztályról-korosztályra” elv értelmében csak megfelelő szakmai ismeretek birtokában újulhat meg együttesaink művészi megjelenése.

Ennek érdekében szerveztünk továbbképzéseket. Pl. A Kalocsai Sárköz néphagyományai, vagy társadalmi gyűjtők (elsősorban zene és tánc) konferenciája.

A szakmai felkészülés fontosságát helyeztük előtérbe, de nem szeretnénk, ha Szövetségünk munkája „beszűkülne” az együttesekkel kapcsolatos szakmai képzések, fórumok rendezésére. Fontos, hogy ez a mozgalom széles körű ismeretek birtokában, közösségeivel kisugárzó hatású legyen.

Az együttesi munka mutasson példát és legyen az erjesztője a hagyományok megtartásának, s a közösségek újbóli megszerveződésének.

Másik fő célkitűzésünk, hogy a hagyomány ismerete legyen népeink, nemzeteink között az összekötő kapocs. Mint MARTIN GYÖRGY mondta: Kelet-Közép-Európában az itt élő népek (szlovákok, lengyelek, csehek, románok, magyarok, szászok, szerbek, horvátok, szlovének, cigányok) a történelem folyamán szoros kölcsönhatásban fejlesztették ki azt a rendkívül gazdag és egyik legcsodálatosabb európai népi kultúrát, mely egyetlen nép jelenlétében nem, vagy legalábbis nem ilyen sokszínű lehetett volna létre.

A térségünkben újraéledő nemzeti nacionalista viták késztetnek bennünket arra, hogy a néphagyomány, népművészet törvényszerűségeivel példázzuk: sorsunk közös.

A *Néphagyomány, műveltség, társadalom* címmel 1991 augusztusában rendezett nemzetközi konferenciánkon elhangzott előadásokkal egy-egy kutatás tapasztalata alapján a hagyomány nemzettartó és nemzeteket összekötő szerepét példáztuk. Így pl. ALMÁSI ISTVÁN *Népdalátvétel, népzenei kölcsönhatás a román és magyar népzében*, vagy MÉRINÉ TÓTH MARGIT *Kölcsönhatások a Felvidék népművészetében, különösen a népi textíliára és viseletre*.

A részletek további ismertetése nélkül MUHARAY ELEMÉR szavai fejezik ki legjobban törekvéseinket, aki munkássága alatt többször hangsúlyozta az életkultúra fontosságát. Azt, hogy a szellemi és művészeti élet csak úgy élhet egy egészséges társadalomban, ha annak mindennapi életébe, mélyrétegeibe szervesül.

Ennek a szándéknak a megvalósításához kérjük és várjuk a néprajzkutatók támogatását.

HÉRA ÉVA

„Élő régészet – megkövesedett néprajz”

Az Ethnoarcheológiai Munkacsoport tevékenységéről

Az ethnoarcheológia, annak ellenére, hogy szinte kialakulásától fogva egyértelmű összekötő szerepet játszott a régészet és a néprajz között, csak a 70-es évekre fejlődött ki önálló jogú tudománnyá.

A két tudományág kapcsolatainak kiaknázására már a magyar régészet és néprajz hőskorában is tettek kísérleteket, s a módszernek azóta is akadt egy-két terjesztője.

A tudományágak egymással szemben megnyilvánult kölcsönös bizalmatlansága azonban oly mértékben gátolta a fejlődést, hogy ethnoarcheológiai kutatásunk végül elmaradt a nemzetközi színvonalról.

Annak érdekében, hogy e lemaradást behozzuk, a módszer bemutatásával, megismertetésével és nem utolsósorban hazai alkalmazhatóságának kidolgozásával foglalkozó munkacsoportot hoztunk létre. Az Ethnoarcheológiai Munkacsoport 1985 óta működik baráti társaságként. Tagjai régészek, néprajzkutatók, archeozoológusok, paleobotanikus, geológus és más szakterületek kutatói is soraiba tartoznak.

Vizsgálataink elsősorban az anyagi kultúra területére terjednek ki. Első jelentősebb munkánk során a hazai újkőkori kő-, csont- és agancseszközök készítésének és használatának módjaival foglalkozunk.

Technológiai párhuzamként egyrészt ausztráliai, illetve melanéziai néprajzi anyagot használunk fel, másrészt olyan újkőkori leletegyütteseket, ahol ezek az eszközök szerves alkotórészeikkel, valamint a velük megmunkált tárgyakkal együtt maradtak fenn. A régészeti, néprajzi adatok és a régészeti, néprajzi párhuzamok alapján rekonstruált eszközökkel különböző munkafolyamatokat végzünk, amely egyben egy további kutatási lehetőséget rejt magában, az ún. mikro-nyom vizsgálatot.

A rekonstruált tárgyak felületén található készítési és használati nyomok mikroszkopikus elemzése az eredeti darabok felületén lévő hasonló nyomok eredetére vethet fényt.

Távlati tervünkben szerepel, hogy az általunk készített eszközök segítségével felépítünk és berendezünk egy újkőkori falu-modellt, amely így, építésének minden mozzanatában pontosan követhető és rögzíthető lesz.

Közösen és egyénekként is örömmel állunk rendelkezésére minden olyan intézménynek, amelyek terveiben ethnoarcheológiai kutatások szerepelnek.

ANTONI JUDIT

Budapest

Jablonka u. 84/C.

1037

KUTATÁSOK

Palóccok: kutatás és eredmények

A *Palóckutatás* néven ismert és immár végrehajtott program elsősorban néprajzi stúdium volt, de igénybe vette más tudományok segítségét, eredményeit is. A komplex kutatási módszer az etnográfia történeti szemléletű irányzatához tartozik és végső célkitűzései, eredményei is történeti jellegűek, amint a tervezet első tudományos tanácskozásáról kiadott közlemény megállapította.

A magyar népi kultúrát hordozó táji népcsoportok (matyók, jászok, kunok stb.) között hazánkban legnagyobb létszámú a palócság, amelynek első néprajzi, népnyelvi leírása igen korán, 1819-ben készült el, ám ennek ellenére ismereteink nem voltak kielégítőek és elegendők. Így volt ez a többi táji népcsoporttal is, ezek múltját, egymástól megkülönböztető jegyeit alig ismertük, s modell-értékűnek szánva, ezért kezdeményezték a kutatást az észak-magyarországi múzeumok.

A konferencia a kutatás célját és módszereit is meghatározta, figyelembe véve a téma iránt érdeklődő, mintegy negyven kutató előadásait, észrevételeit. Szövegük *Módszerek és feladatok* címmel 1968-ban jelent meg. A csaknem húsz évig tartó vizsgálatokat elősegítendő, a szervezők adatgyűjtési útmutatókat és egyéb módszertani kiadványokat adtak ki olyan formában, hogy segítségükkel nem képzett személyek, főleg diákok is szerezhettek hiteles, feldolgozásra alkalmas adatokat, végezhetek megfigyeléseket. Készült ezért még egy általános tájékozódásra alkalmas *Felderítő kérdőív*, ezt Észak-Magyarország 500 településén töltötték ki és a népi kultúrának azokat az elemeit vette vizsgálat alá, amelyeket akkor az etnográfusok feltételelesen palócnak tartottak.

Ez az első, a terepmunka helyszínén végzett akció arról győzte meg a szervezőket, hogy a rendelkezésre álló anyagbázis, a palóc táj nagy kiterjedése és a kutatók viszonylag kis száma nem teszi lehetővé az egész régió vizsgálatát, ezért a kereteket szűkíteni kellett. Az eredetileg komplex kutatást előírányzó programban a tudományok részvételét csökkenteni kellett, mert rövidesen kiderült, hogy pl. a régészeti kutatás olyan összegeket emészt fel, amelyek előteremtése kilátástalan volt. A vizsgálandó palóc táj kiterjedése, határai vita tárgyát képezték, mert erre többféle elméletet ismertünk. Szóba került az Ipoly és Hernád közötti egész terület, ahova egyébként a *Felderítő kérdőív* ki is ment; szóba került a szlovákiai magyarság egy része, akik palóc tájszólással beszélnek és felvetődött az alföldi kirajzások kutatása is. Végül megszületett a *palóc centrum* gondolata, amely 20 települést jelent Balasgyarmat, Pásztó, Eger és Putnok, illetve az országhatár között elterülő tájon. A kutatópontok kiválasztásánál olyan szempontok érvényesültek, mint az etnikai egység vagy kevertség, a történeti folyamatosság, a vallási különbözőség és az egykori jobbagyi vagy kisnemesi állapot.

A kutatás célja megindulásától kezdve egy történeti, pontosabban helytörténeti jellegű néprajzi monográfia volt. A történetiséget két tényező következetes alkalmazásával kívántuk biztosítani. Az első az, hogy a néprajzi tárgyú részeket önálló történeti

fejezetek előzik meg. A történetiséget biztosító második tényező az etnográfia sajátos kutatási módszere, amely a jelenből indul ugyan ki, de ennek kulturális viszonyaiból a múltra következtet, vagyis „a jelenkorból fokról-fokra visszafelé haladva (elvileg) az emberi művelődés legalsó szintjéig iparkodik eljutni”.

Forrásai mások, mint a történettudományé, információinak zömét az élő emberek szolgáltatta adatok képezik, amelyek lehetnek személyes emlékek vagy az elődöktől öröklött tradíciók, a szájhagyomány, minthogy ez nem írott szövegre épül. Az adatoknak ilyen módon nyert törzsanyagát azonban a néprajz is kiegészíti az elmúlt századok könyveinek, nyomtatványainak és írott forrásainak adataival.

A gyűjtés, a kutatás maga húsz évig tartott azzal a céllal, hogy alapos, megbízható adatokat találjon a népcsoport kialakulásáról, újkortörténetéről, anyagi, szellemi kultúrájáról és társadalmáról. A feltárt és feldolgozott anyagot történeti háttérrel vizsgálták és lehetőség szerint összehasonlították más táji csoportok kultúrájával. A végső cél a palóc népcsoport sajátosságainak feltárása volt, azoknak a történelmi és kulturális elemeknek a kimutatása, amelyek szomszédaiktól elhatárolják őket.

Az adatgyűjtés után az 1980-as évek elején megkezdődött az összegyűlt anyag feldolgozása. Ekkor vált véglegessé a monográfia vázlata és alakult ki a szerzők munkaközössége. A hosszú kutatási és feldolgozási időszak alatt több résztvevő, mint BODGÁL FERENC, BORSAI ILONA, DIÓSZEGI VILMOS, LAJOS ÁRPÁD, MANGA JÁNOS, MARTIN GYÖRGY, SCHNEIDER MIKLÓS, SZABÓ BÉLA el is hunyt, és helyettük másokat kellett a közreműködésre felkérni. Végül nyomdakész kéziratot 33 szerzőtől kaptunk, akik 37 tanulmányt írtak meg. Minden dolgozatot önállóan lektoráltattunk az egyes témák szakértőivel. A kutatás szervezésével 1967-ben a minisztérium az egri múzeum akkori igazgatóját, BAKÓ FERENCet bízta meg, aki később a monográfia szerkesztését is elvégezte. A program végrehajtása múzeumi feladat volt, s ebben Heves megye mellett a szomszédos megyék szakértői és diákjai is jelentős részt vállaltak. A kiadás anyagi és adminisztratív gondja az egri múzeum igazgatóját illette, BAKÓ FERENC nyugdíjazása után BODÓ SÁDORT, majd PETERCSÁK TIVADART.

Hangsúlyoznom kell, hogy a sokszorosított kérdőívek segítségével a falvakban végzett adatgyűjtésben jelentős szerepet vállaltak a táj nem hivatásos, ún. társadalmi gyűjtői és több oktatási, közművelődési intézmény: Egerben a Tanárképző Főiskola, a Gárdonyi Géza Gimnázium, a Szilágyi Erzsébet Gimnázium, a 212. számú Szakmunkásképző Intézet, a Középkiskolai Fiú Diákotthon; Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete; Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi és Folklor Tanszéke; Miskolcon a Földes Ferenc Gimnázium; Mezőkövesden az I. László Gimnázium; Ózdon a József Attila Gimnázium; továbbá az egri, a pétervásári, az encsi művelődési házak honismereti szakkörei. A felsorolásból is következik, hogy ebben a munkában több száz diák vett részt, akiknek nevét most nincs lehetőség jelezni, de köszönet illeti őket önzetlen munkájukért, amellyel segítették a *Palóckutatás* programjának megvalósítását.

A kutatás legnagyobb eredménye, a *Palócok* című monográfia négy kötetben 1989 és 1991 között jelent meg. Terjedelme összesen 2760 oldal, a szöveget 672 kép kíséri, a terjedelem tehát 172 ív, amelyet a Borsodi Nyomda állított elő. Költségeit

ugyanazok a szervek fedezték, mint a kutatását, tehát a Művelődési Minisztérium, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Heves megye és Nógrád megye tanácsa, múzeumi szervezetei, de kisebb támogatást nyújtott még az MTA Soros-Alapítvány és a Magyar Hitelbank.

A *Palócok* első kötete a *Palócföld és népe* címmel a kérdéssel összefüggő, alapvető ismereteket tartalmaz, az elmúlt 150 esztendő kísérletei, leírásai alapján: a „palóc” név eredetéről, amely sajátos, új megoldásokat, javaslatokat terjeszt elő; a palócföld kiterjedéséről, s ezt az úgynevezett kirajzásokkal bővítve ki, meglepő eredményeket hoz elsősorban az alföldi népességtörténet, az újkori migráció tekintetében. Egy dolgozat a középkori és újkori népesség-összeírások alapján a 20 kutatópont lakosságának eredetét, pontosabban az újkori és a középkori népesség kapcsolatát, a folytonosság kérdését veszi vizsgálat alá; egy másik a nyelvjárást, a köznyelvtől sok vonásban eltérő dialektust tárgyalja, egy pedig az antropológiai képet vázolja fel azzal a novumként ható eredménnyel, hogy a recens embertani jellemzők több törökös vonást tartalmaznak, mint a honfoglaló magyarság sírjaiban talált csontvázak.

A második kötet a jelenkori népi kultúra történeti és társadalmi alapozása, vázolata. A nyolc fejezet nagyobb része még itt is a történelem eredményeit adja közre. Ezek közé tartozik a nagyon fontos XVIII. század, amelynek népmozgásai és gazdasági fejlődése erősen befolyásolta a jelenkor viszonyait. De ugyancsak jelentős a reformkor és a múlt század derekától napjainkig tartó legújabbkor társadalmi és gazdasági viszonyainak bemutatása is. A bányászat létfontosságú nagyipar Nógrád, Borsod és Heves megyében, ezért történetének külön fejezetet szenteltünk. Egyházi és állami anyakönyvek feldolgozásával igyekszik meghatározni egy következő tanulmány a házassági körzeteket mint a palóc népi csoport fenntartó és alakító tényezőit, egy másik pedig a települések kapcsolatrendszerét állítja össze. Két néprajzi fejezet a társadalom szerkezetével, funkcióival foglalkozik, de már nem az írott forrásokra, hanem a megfigyelésre támaszkodva. A mezőgazdasági idénymunka, a summáság olyan kiegészítő kereseti lehetőség volt a múltban, hogy itt önálló fejezetet igényelt.

A népi kultúra hagyományos felosztását követve, a harmadik kötet az anyagi műveltség, azaz a termelés és a javak felhasználása. Helyet kap itt a földművelés, melynek tradicionális módszerei a hegyvidék éghajlati viszonyaihoz igazodtak; az állattartás fajtái, amelyek történeti időkben a mainál nagyobb jelentőséggel bírtak; és a mindenütt jelentős erdős területek kihasználásának módjai, lehetőségei. A termelés alapvető formái után a közlekedés, teherhordás hagyományos eszközei következnek; az ünnepek és a hétköznapiok számtalan helyi, palóc vonást tartalmazó táplálkozási, étkezési szokásai; és a palócföld talán legismertebb nevezetessége, a változatos, színes népviselet, továbbá a textíliák díszítésmódja, amely méltán érdemelte ki a népművészet megnevezést. A paraszti építményekkel három tanulmány foglalkozik. Az első a lakóház formájában, szerkezetében és az anyagfelhasználásban keresi a palóc vonásokat, a második a gazdasági épületekben, a harmadik pedig a lakás bútorzatának darabjait és azok elrendezési módját, használatát vizsgálja. A népkultúra anyagi világának egyes fejezetei, mint az állattartás, az erdőhasználat és az építkezés az empirikus vizsgálatok mellett erősen támaszkodhatott levéltári forrásokra is.

Az utolsó, negyedik kötet a műveltség szellemi része, a szokás, a rítus és a folklór területe. Az emberi élet nagy jelentőségű, ünnepi fordulói három fejezetben kapnak helyet. Ezek a születés, a gyermekkor eseményei, továbbá a házasságkötés rendje, ciklusa, a harmadik pedig az elhalálozás, a temetés szomorú aktusa. Nagyobb fejezet dolgozza fel az egyházi ünnepeket, a jeles napokat és a gazdasági életet, az agrárrítust, valamint a dramatikus szokásokat. Mindezeket a fejezeteket bizonyos szempontból összeköti, mert mindenütt jelen van, a népi vallásosság és a hiedelmek szinte önálló rendszere. A zenét, éneket is tartalmazó folklórt három tanulmány dolgozza fel. Közülük az első az ifjúság énekes-táncos játéka, szórakozásai, a második a népdalkincs és a harmadik a különböző táncok, a táncélet sajátosságainak leírása.

Végezetül összefoglalom a kutatási program legfontosabb eredményeit. Néprajzi, történeti adattár, benne 700 kitöltött kérdőív és 700 kézirat 60 ezer lap terjedelemben, nagy tömegű rajz, fénykép, műszaki felmérés; ezek az egri Dobó István Vármúzeum adattáraiban vannak elhelyezve és a kutatók, érdeklődők rendelkezésére állnak. A palóc néprajzi csoport történeti kialakulásának helyenként feltételezett rekonstrukciója, a csoport elhelyezkedésének, határainak kijelölése. Megállapítás, mely szerint sem a népi kultúrában, sem a tájszólásban nincs egységes palóc csoport, de van egy annak nevezhető központi táj — centrum —, és körülötte egy palócos övezet összesen 32 kistéjjel, amelyek között egyes műveltségi elemek, tájnyelvi jelenségek képeznek kapcsolatot. A vizsgált falvak népességének folyamatossága erősen valószínűsíthető a X. századtól napjainkig, a szlovák nép szomszédságában; vele a nyelvhatáron élő magyarság, így a palócság is kulturális és demográfiai kölcsönhatást épített ki, amely általában békés, baráti volt. Nem mutatható ki egységes palóc identitás csak kisebb tájakon, bár tudományos és szépirodalmi téren 200 éve ismeretes és lehetséges, hogy a jövőben sem fog megszűnni.

A *Palóckutatást* és eredményeit 1991. május 9-én egy, a Néprajzi Társaság és más érdekelt szervek által rendezett tudományos konferencia tárgyalta meg. Ennek előadásai a közeli jövőben meg fognak jelenni.

BAKÓ FERENC

Néprajzi gyűjtőmunka a Székelykeresztúri Múzeumban 1990–1991-ben

A Székelykeresztúri Múzeum tájjellege ma is alapvetően meghatározza az itt kifejtett tevékenység tartalmát. Az intézmény néprajzosaik ezért nemcsak az alapképzésükhöz kapcsolódó munkára kell vállalkozzanak, hanem esetenként részt kell venniük a sajátos helytörténeti, művelődéstörténeti és művészettörténeti feladatok elvégzésében is. Ez bizonyos szempontból előnyökkel jár (komplex kutatás), de gyakran akadályozza a folyamatos néprajzi kutatás tervszerű megvalósítását.

Az elmúlt időszakban a néprajzi gyűjtőmunkát főleg három irányba fejtettem ki: a temetkezéshez kapcsolódó textíliák vizsgálata, kályhacsempék gyűjtése és kiállítása, néprajzi film készítése az egykori Keresztúr fiúszék falvaiban *Hagyományos élet a*

múltban és ma címmel. Ezeknek a feladatoknak a megvalósításához azonban bizonyos előmunkálatok elvégzésére volt szükség.

Számba vettem az idevágó szakirodalmat, s ebből a célból a múzeum gyűjtőre vonatkozó (egykori fiúszék) bibliográfiai feldolgozásába kezdtem, s többszáz adatot gyűjtöttem össze, persze nemcsak a szóban forgó kérdésekkel kapcsolatban. Ezen kívül kicéduláztam a múzeumban található tárgyi emlékek közül azokat, amelyek a kutatás tárgyát képezik, részben azért, hogy a hiányzó és jellegzetes darabokat még begyűjtssem, illetve az adatközlőktől részletes leírásokat szerezzek be. Egyúttal készítem az egyes helységek tárgyi emlékeanyagának leltárát, amelyek a múzeum megalapítása óta (1946) intézményünkbe kerültek.

I. A temetkezéshez kapcsolódó textíliák

Az utóbbi években végzett néprajzi kutatásaim során a megye peremvidékén elhelyezkedő, hagyományaihoz ragaszkodó Siklódon (Sóvidék) a temetkezéssel összefüggő szokásokat vizsgálva, az ún. *halottas lepedők* használatára figyeltem fel.

A két szomszédos falu, Etéd és Siklód archaikus temetkezési szokásairól először ORBÁN BALÁZS számolt be: „Temetésnél divatban volt, hogy a fiatalság lóháton, kardosan kísérte ki a koporsót s a behantolásnál lőttek és kardjátékokat tartottak. Alig egy évtized óta ez kiment divatból; de az, hogy a sírra kopját tűzzenek, itt is megvan.” (azaz Siklódon). A monográfiáról TARCSAFALVI PÁLLFY ALADÁR 50 év múlva is azt írta, hogy a siklódiak a kopjafa-tűzés szokását megtartották.

Nyilvánvaló, hogy e szívós hagyománytisztelettel függ össze az a máig fennmaradt szokás, hogy ki-ki igyekszik idejekorán elkészíteni halotti öltözetét, ha azt esetleg már nem a hozományból kapta. Az 50. életévét betöltött asszony gondoskodik mind a maga, mind pedig a férje „halottas kelengyéről”. Íme a leltár: pendőly, ing, két fehér szoknya, fekete blúz, fekete szoknya, kötény, fejkendő; a koporsóba háziszötte alsólepedő kerül, ezenkívül: gyolcs alsólepedő, két párnahuzat, a fejhez két takaróruha, egy gyolcs és egy csipke szemfödél, két kőhímes törülköző, egy piroscsíkos lepedő, fehér zokni (cipő nélkül), a kezet a zsebkendőbe csavarják. A férfi öltöze: alsónadrág, fehér harisnya, ing, fekete lájbi, fekete kalap, a koporsó szereléke ugyanaz. A fiatal korban elhalt asszonyok és lányok koporsójába ezenkívül még egy fehér hímes abrosz is kerül.

Egészen más szerepe van a halottas lepedőnek, azaz a nyújtópadra valóknak, mely itt Siklódon azzal a céllal készült, hogy a ravatalt borítsák be vele. Igen nagy becsben tartották, s anyáról lányra öröklődött.

A felkutatott darabok mind a múlt századból valók, csak egyetlenegyét találtam olyant, amely 1946-ban készült (ennek mintája az időközben lebontott gótikus templom szószékének terítőjéről való). Alapanyagul len vagy kender, a hímzőfonal szintén házilag készült (egyébként a készítés módjára igen nehéz adatokat gyűjteni, mert még a legidősebb asszonyok sem emlékeznek arra, hogy a meglevő lepedőket tulajdonképpen ki és mikor varrta).

A négy vászonszélből, azaz *széllyből* álló nyújtópadra való három részletét vízfolyásos öltéssel (vagy horgolással) párhuzamosan varrták össze. A *bütyke* került az

igen változatos és régies elemeket tartalmazó minta, ami a halottas lepedőnek ritka szép hatást kölcsönöz. Egyébként a lepedőt úgy helyezték a ravatalra, hogy a mintázott vészonszél a halott lábához kerüljön.

A főleg szálánvarrott fonottkeresztzemes központi minta a sóvidéki társaival mutat rokonságot, de több olyan motívum is előkerült, amely a MOLNÁR ISTVÁN szerkesztette, 1971-ben megjelent *Sóvidéki keresztzemesek* című albumban sem szerepelt. Ez utóbbiak is Siklódon készültek, persze mintakincsükre esetleg más vidék díszítőművészete is hatással lehetett. Összehasonlítás alapján a következő mintákat sikerült azonosítani: csillagos, nagytányéros, nagycsillagos, fenyőágas. A nagyjából harmonikus szerkesztésmódra törekvő, zárt központi mintarendszert a párnabütyükről is jól ismert mesterke veszi közre, mely általában lazább szerkezetű; itt díszítőelemként főleg virágmotívumokat használ, mintegy föllazítja a szabályosabb szerkezetű központi mintát. A kivarrott *szőlyvet* farkasfogas öltéssel szegik be, de egyik-másikat *csútkézik*, azaz vert csipkével díszítik.

A hímezőfonal színének kormeghatározó szerepe van. Többnyire a kék szín az uralkodó, ezek az idősebbek temetésekor kerülnek a nyújtópadra, a fiatalabb korban elhunytaknak — nemre való tekintet nélkül — piros mintájú lepedő jár. Ezt a két színt következetesen alkalmazzák, de két olyan darab is előkerült, amelyen a két szín együtt jelentkezik.

A begyűjtött darabok a Sóvidékről szóló monográfiában (SZENTIMREI JUDIT feldolgozása) részletes elemzés tárgyát képezik, s remélhetőleg a közeljövőben a kötet az érdeklődők asztalára kerül.

II. Kályhacsempék és füstfogós kemencék (cserepesek)

Az agyagművesség emlékeinek kutatása elsődlegesen gyakorlati célt szolgált, és pedig azt, hogy *Az agyagművesség Székelykeresztúron és környékén* c. kiállításunkat újabb darabokkal gazdagítsuk. Másrészt a készülő csempékatalógus szükségessé tette az egykori fazekasközpontok alapos kutatását, a műhelyek és mesterek pontos számbavételét, s termékeik azonosítását. Mivel az egykori fiúszék területéről már több fazekasközpontról van tudomásunk (főleg Küsmöd pataka és Gagy pataka völgyében), ezek közül is kiemelkedik Etéd és Küsmöd, ahonnan több fazekasnemzedék vált ismertté. Küsmödon a múlt század közepétől a Bereczki család készítette a fehér színnel alapozott, életfás-virágmintás csempéit (ún. „fehér csempe”), Etéden Dosa Jakab, Nagy Lajos, Horváth László fazekasmesterek közül a két utóbbi a Bereczki-féle hagyományokat követi.

Dosa Jakab a XVIII. század második felétől működött, s műhelye már egy egészen másfajta iskolát képviselt. Mázatlan, gyakran csillámpalás technikával készített csempéi habán keramikusok hatásáról tanúskodnak. A mértani elemekkel pontosan megkomponált felületet ő is gazdagon díszíti különféle növényi eredetű motívumokkal, s keze alól (utódait is beleértve) a környék változatos kerámiaanyaga került ki. A példaként bemutatott első négy csempe ennek a műhelynek a terméke, az ötödik készítője ismeretlen, s feltehetőleg a múlt század elején készült (mind az öt lelőhelye: Siklód).

1

2

3

4

5

Siklódon gyűjtött kályhacsempék
(Rajzolta: FÜLÖP HELÉNA)

III. Hagyományos falusi élet a múltban és ma

A falu változó világának a megörökítése egy néprajzi dokumentumfilm segítségével a régi terveim közé tartozik. Most, hogy a föld visszakerül jogos tulajdonosai birtokába, rendkívül felgyorsult itt az élet, s különösen megható az a mód, ahogyan az idős emberek földjükhöz, állataikhoz ragaszkodnak. Nyilván az elmúlt évtizedek embertelen politikája a vidékünkön is felmérhetetlen károkat okozott a földművelő nép életében. Falvak, tanyák néptelenedtek el, vagy öregedtek ki, elhanyagolódtak az utak, tönkrementek a lakóházak és a gazdasági épületek. A szövetkezesítés, s az eleve hibás, erőltetett mezőgazdasági módszerek alkalmazása tönkretette a termőföldet, a legelőket és a kaszálókat egyaránt, megtizedelte az erdőállományt, aminek eredményeképpen hatalmas területek kerültek parlagra, váltak hasznavehetetlenné szinte örökre. Az állattartás ugyancsak súlyos károkat szenvedett, csupán a vadállomány gyarapodott, ami újabb károkat okozott a vidék lakosságának. Mindehhez járult a hírhedt falurombolási terv, ami újabb tömegeket készített elvándorlásra, gyakran a határokon túlra. Nem egy faluban a pap már csak temetett, s egész évben egyetlen újszülöttet sem keresztelt meg.

A földvisszajuttatás évében a székely faluban rég nem látott események szemtanúi vagyunk. Az újdonsült tulajdonosok előkeresik hagyományos szerszámaikat, azokat kijavítgatják, s a határ újra benépesül a ló- és tehénvontatású fogatokkal. Lóval és ökörrrel szántanak, vetnek és kapálnak kézierővel, újraindulnak a vízimalmok és a posztóványolók. Egyszóval ott folytatódik az élet, ahol abbamaradt 40—50 évvel ezelőtt. Persze, azért megvannak a korszerű mezőgazdasági gépek, de azokat nem tudja mindenki megfizetni. A föld visszavétele azonban új feszültségek forrása is: az évtizedekkel korábbi tulajdonviszonyt nem könnyű rekonstruálni, szomszédok zörrennek össze, testvérek válnak haragossá, s nem ritka a tragikus kimenetelű csetepaté. Vissza nem térő lehetőséget rejteget tehát a néprajzkutató számára a megújuló falusi élet, s ennek rögzítésére a felvevőgép látszott a legalkalmasabbnak.

A filmezés elindításának alapjául ORBÁN BALÁZS nagyszabású monográfiája, *A Székelyföld leírása* c. munkája szolgált. A „legnagyobb székely” halálának 100. évfordulója (1990) pedig ugyancsak ösztönző erővel hatott a kutatások elindításához. Felmerült annak a lehetőségnek az igénye, hogy nyomdokain be kellene járni a Székelyföld összes településeit, s lencsevégre venni mindazt, ami az elmúlt évszázad alatt ORBÁN BALÁZS ottjárta óta fentmaradt. Együttal be lehetne mutatni a mai falusi élet kiábrándító valóságát, de azokat a változásokat is, amelyek bizakodással tölthetnek el az új „honfoglalás” hajnalán.

Bevezetésként a kutatási területet az egykori fiúszék falvaira terjesztettük ki, ami közel 40 települést (tanyát is) foglal magába. E történetileg elég jól körülhatárolható közigazgatási terület (mely eredetileg a koraközépkorba nyúlik vissza) számos néprajzi sajátosságot mutat fel.

Már a múlt év folyamán összeállítottam azt a forgatókönyvet, amely a filmfelvételek alapjául szolgál. Ennek főbb szempontjai: a helységek kijelölése, adatközlők megjelenése, szempontok az interjúk elkészítéséhez. Az idős adatközlők mindannyian helybeliek, s őket korábbi gyűjtőútjaimon ismertem meg, s nem eggyel közülük állandó kapcsolatot tartottam fenn. Ők segítettek a gyűjtőmunka megszervezésében, a be-

gyűjtendő tárgyi emlékek felkutatásában és beszállításában. Mindannyian képesek hazamosabb ideig folyamatosan és helyesen beszélni, nem egy közülük a helység szószólója, ezermestere vagy mindenese. A forgatókönyv szerint ki-ki röviden elmondja az életét, s olyan kérdésről beszél részletesebben, amelyet alaposan ismer, amelyekkel kapcsolatban szakmai ismeretekkel rendelkezik (esetleg életreszóló élményekről való beszámoló). Mindannyian kötelezően kitérnek arra, hogy hogyan fognak gazdálkodni a visszakapott földdel és állatokkal, milyen új természetű gondjai adódtak a föld visszavétele után.

A tárgyalt kérdéskörök általában érintették a hagyományos életforma több vetületét, a következőképpen:

- hagyományos gazdálkodás (nyomásos gazdálkodás, szántás-vetés, növényápolás, állattartás, tejtermelés, állatgyógyászat, gyümölcs- és zöldségtermesztés, gyűjtögetés, vadászat-vadfogás, gyógynövények);

- a falu településrendje (utcák, szegek, általános falukép, a templom és más középületek elhelyezkedése);

- népi építészet (hidak, lakóházak, kapuk, gazdasági épületek, templombelső, ezek faragványai, díszítése);

- szobabelső (bútorzat, elrendezés, használati eszközök, tisztaszoba, konyha, sütőkemence, ezek felszerelése);

- mesterségek (kovács, kosárfonó, nyerges, szénégető, ványoló, gyapjúfésülő, molnár, pálinkafőző, bányász=sóvágó);

- étkezés (ételek, kenyérsütés, hétköznapi és ünnepi étrend);

- népviselet (nő, férfi, hétköznapi és ünnepi viselet);

- népszokások (hajnalozás, határjárás, búcsú — Csíksomlyó);

- újkeletű népszokások.

A felvételek 1991. márciusában kezdődtek el, pillanatnyilag kb. 70–80 órányi anyag került rögzítésre, hangfelvétellel együtt. A filmet DEÁK PÉTER, a Székesfehérvári Művelődési Központ filmese készíti, ZALKA IMRE budapesti fényképész közreműködésével. A csoport munkájába utólagosan még bekapcsolódott ELEKES ANDRÁS újságíró és TÓTH ISTVÁN fotóművész, mindketten Székesfehérvárról. Azóta négy alkalommal került sor felvételekre, s összesen 30 napot vett igénybe a fiúszék falvainak bejárása (néhány kivétellel). A húsvéti népi szokások kapcsán filmezték Székelyudvarhelyen (határkerülés), Csíksomlyón (pünkösdi búcsú) és Varságon (szénégetés).

Már induláskor igénybe vettük a helybéli kutatók segítségét. Ezért készült interjú MOLNÁR ISTVÁN nyugalmazott múzeumigazgatóval, a jelenlegi intézményvezetővel, HAÁZ SÁNDOR néprajzkutatóval és SZÉKELY ATTILA tanárral. A földosztás körüli bonyodalmak illusztrálására szolgál a Székelykeresztúron készített gazdaköri ülés filmje.

A falvakon elsősorban a lelkészek segítségét kértük. Néhol más értelmiség nincs is, mert a tanítás gyermekhiány miatt szünetel (a vidéken, főleg a Nyikó menti falvakban dívik az egyke), s a téeszék felbomlásával a gazdamérnökök más munka után néztek. A pap kitűnően ismeri híveit, s segítségével általában könnyebben megnyerhetjük az interjúalanyok bizalmát. Emellett mindig vállalkoznak templomaik bemutatására, nemegyszer szakszerű magyarázattal szolgálnak. Feltéhetőleg értékes részét

fogja képezni a filmnek a lelkészek megszólaltatása, akik áldozatos munkájukkal mindig a kisemmizett és reményvesztett falusi népességgel maradtak.

A következőkben néhány fontosabb epizód leírása következik. A Székelykeresztúr városához csatolt Fiaftfalva egyetlen templomát a település két felekezete, az unitárius és a református közösen használja. Erre a Székelyföldön ritka, a vallási tolerancia gyakorlásának szinte példátlan múlt századi esetére már ORBÁN BALÁZS is büszkén felhívja a figyelmet (lévén ő is unitárius). A szokás azóta sem változott, s ennek előzményeiről faggattuk BOTHÁ DÉNES unitárius és LUKÁCS ELEK református lelkész. Felvétel készült a templomról, a két úrasztaláról és karzatról, a hitoktatásról (konfirmálásra való készülődés), a vasárnapi istentiszteletről. A falu múlt századi házai, s a mozgalmas hétköznapi élet megannyi jelene teszik teljessé a falu példás vallási türelméről szerzett tapasztalatainkat.

Ugyanebben a faluban került sorra a kovácsműhely bemutatása. A kovács a filmezés kedvéért egy patkót készített segédei segítségével, s közben megnevezte a használt szerszámokat, s elmagyarázta a munkafolyamatokat, amelyeket a különböző tárgyak készítése közben előállnak. Életéből néhány fontosabb epizódot is elmesélt, azt, hogy kitől és mikor tanulta a mesterséget, a környéken kik s mennyire ismerik, és keresik fel műhelyét.

A kosárfonás munkamenetével a siménfalvi cigányok műhelyében ismerkedtünk meg. A széltében-hosszában elterjedt mesterség elég bonyodalmas művelet, de a falu apraja-nagyja jól megél belőle. A távoli vidékekről hozott fűzfavesszőt megfőzik, meghántják, szárítják, hasogatják, s azután fonnak belőle nemcsak kosarakat, hanem már bútorokat is. A sóvágók már csak a parajdi sóbányában dolgoznak, itt sikerült számos, a sófejtés kezdeti szakaszára emlékeztető jelenetet felvenni, s egyúttal megismerkedni a vidék sókitermelésének történetével. Szénégetőkkel Gyagy és Varság határában találkoztunk, az első ponton farkaslaki szénégetők a kiégett baksát bontották szét, Varságon éppen akkor rakták össze. Nem egy esetben — például a szövés-fonás munkamenetének bemutatására — 4–5 faluban kellett filmezni (juhnyírás, gyapjútisztítás, fésülés, tépés, fonás, szövés, ványolás). Sajnálattunkra, a környék egyik leghíresebb ipartörténeti műemléke, a szentkeresztbányai vashámor, ottjártunkkor már nem működött, s féltő, hogy gondozás hiányában nemsokára teljesen tönkremegy.

Sikerült számos felvételt készíteni a tavaszi mezőgazdálkodási munkálatokról (szántás, boronálás, vetés, szállítás, növényápolás) s az állattartásról.

A húsvéti és pünködsi népi szokásokat három helységben vizsgáltuk meg: Székelyudvarhelyen, Firtosmartonoson és Csíksomlyón.

Székelyudvarhelyen hosszas betiltás után újra engedélyezték a korábban annyira népszerű *határkerülést*. Húsvét vasárnapjának kora reggelén templomi zászlókkal felszerelve népes sereg indult el a Szent Miklós-hegyen épült plébániatemplom elől, hogy bejárja a város határát, áldást kérve az idei termésre, s oltalomért folyamodjék a feltámadás hajnalán. A résztvevők többsége gyalog, néhányan lovon indulnak útnak a Szent Imre utca irányába. A csoport vezetője minden útbaeső keresztnél imába kezd, amibe a tömeg azonnal belekapcsolódik. A két kereszt közötti útszakaszon a résztvevők vallásos dalokat énekelnek, közben pedig az állandóan szóló csengő szavára lépkednek. Suhancok petárdát robbantanak, ezzel ijesztgetik a rossz szellemeket.

A határra kiérve a lovasok elválnak a gyalogosoktól, ők egy nagyobb kerülőt tesznek a Kerekerdő irányába, s onnan térnek vissza a Jézus kápolnához, ahová időközben, rövid pihenő után, a gyalogosok is megérkeznek. A XIII. században épült Jézus szíve kápolna előtt népviseletbe öltözött fiatalok köszöntik a résztvevőket. Innen közösen vonulnak fel a város főutcáján a templom udvarára, ahol a főesperes és papjai fogadják a határkerülőket. A főesperes áldást kér a határkerülők szándékára, ezután együttesen bevonulnak a templomba, ahol kezdetét veszi a húsvéti szentmise. A város utcáin és a templom környékén szinte ezrek köszöntik a résztvevőket. Az idén a város újjáalakult cserkészcsoportja ott volt a felvonuláson, akárcsak régen.

Kedvező idő lévén a határkerülést sikerült teljes egészében lefilmezni, s néhány résztvevővel interjút készíteni.

Firtosmartonos faluban éjfélkor veszi kezdetét a *hajnalozás*, a környék neves húsvéti termékenységvarázsló népszokása.

A katonaköteles legények csoportba verődve pontban éjfélkor indulnak útnak, énekelve, zenés kísérettel járják a leányos házakat, bebocsátást kérve. Miután az engedélyt erre megkapták, a szószóló verses köszöntőt mond, majd következik a locsolás. Utána a ház leánya itallal, kaláccsal és tésztával kínálja öntözött. Rövid terefere után megszólal a muzsika, a hajnalozók rövidke táncot roznak, megköszönik a fogadást, s elköszönnek. Az ajándék italt egy kosárba helyezik, azt később közösen fogyasztják el. Reggelig minden egyes leányos házhoz el kell jussanak, nagy szegény annak, aki kimarad a locsolásból.

A pünkösdi somlyói búcsú főleg a székelyföldi és csángó katolikusoknak jelent kiemelkedő eseményt. A csodatévő Csíksomlyói Szűz Máriához a távoli falvakból már pénteken elindulnak a búcsújárók, keresztet alatt énekelve, imádkozva menetelnek, a teljes búcsú reményében. Az érkezőket a kegytemplom papjai fogadják, s gondoskodnak elhelyezésükről; több csoport a templom hajójában nyer elhelyezést. Szombaton, a szentmise után kerül sor a tulajdonképpen körmenetre a kegytemplom mögött elhelyezkedő Somlyó hegyén. A több tízezres tömeg — az esős idő ellenére — impozáns látványt nyújt, zeng az ének, csilingelnek a csengők, s egyfolytában zúgnak a harangok. Nagy számban eljöttek a moldvai csángók (papjaik nélkül, akik közül nem egy a sátán művének nevezte a somlyói búcsút), s vasárnap hajnalban főleg ők azok, akik a csodálatos napfelkeltében a Szentlélek vagy Szűz Mária megjelenését látják. Enélkül számukra nincs teljes búcsú, ő ugyanis hitük szerint a mitikus pogány istennő, a *Babba Mária*.

A zuhogó eső ellenére két napon át egyfolytában dolgozott a felvevőgép, s különösen érdekesnek mutatkozik a csángó falvak küldöttségeinek vasárnap hajnali szentlélek-várása (sajnos egyfolytában borult volt az ég, a napfelkeltét senki sem láthatta a Somlyó hegyén). De erre is megvolt a magyarázat: „Haragszik az Istenanya, azért nem mutatja az arcát!”

A filmfelvételek lényeges részét képezik az interjúk. A falu legidősebb lakói (férfiak és nők) életüket mondják el a születésüktől egészen a mai napig. Megrázó élet-történetek kerülnek képkocára, a háborúk, a kommunizmus és a kisebbségi sors okozta megpróbáltatások sorozata. A sok-sok információn kívül főleg a zamatos nyelv, az

eredeti előadásmód nyűgözi le a hallgatót, meg a konok kitartás, a hit és az élethez való ragaszkodás.

A felvételek folytatódnak.

Az elmúlt esztendőben a gyűjtőmunkát jelentős kiállítási tevékenység egészítette ki. Az intézmény történetében először sikerült egy néprajzi kiállítási anyagot Magyarországon bemutatni, tulajdonképpen Erdélyből az elsőt a második világháború után. A szóban forgó kiállítás *Élet a székely házban* címet viseli, s közel félezer darabból áll (bútor, kerámia, textília, használati eszközök), s mindez összesen négy szoba teljes berendezését teszi ki: azaz egy múlt századi kecseti tisztaszoba és konyha, valamint egy századfordulóról származó siklói lakóház teljes felszereltségét. Kiállításra került a város egykori névadó mesterségének eszközanyaga, azaz a lószőrszita készítésének tárgyi emlékei, valamint a szalmafonás munkamenete. A tisztaszobák berendezése a születés és a temetés hangulatához igazodik. Külön tárlókba kerültek a vidék díszítőművészetének jellegzetes darabjai (fa- és csontfaragás, hímzés). A kiállítás állomáshelyei: Keszthely, Ajka, Székesfehérvár, Kőszeg (pillanatnyilag a Jurisics Miklós Múzeumban látható).

FÜLÖP LAJOS

Néprajzi ásatás Mezőcsáton

1991. szeptember 16.—21.

Pár hónappal a halála előtt egy teljes napon át beszélgettem KRESZ MÁRIÁVAL a magyar ólomházas kerámia történetéről, jellegéről. Miskolc és a közép-tiszavidéki kerámistílus kapcsolatát, valamint a céhes és a paraszti fazekasság viszonyát elemezve ajánlotta figyelmembe, hogy a felvetett problémákra új információkat — s ami ennél is lényegesebb talán — más megközelítési módot, általuk pedig esetleg gyökeresen új eredményeket ásatások, régészeti módszerek segítségével kaphatunk.

Ő hívta fel a figyelmemet a mezőcsáti fazekasság lelkiismeretes amatőr kutatójára, KISS KÁROLYra, aki 1979-ben másodmagával egy szemégtöredő ásásakor, ill. néhány évvel később, egy lakótelepi építkezéskor földmunkák során felszínre került cseréptöredékeket gyűjtött össze. Ezt a cserépdarab-tömeget látta KRESZ MÁRIA is. (Az ezzel kapcsolatos következtetéseit a *Borsod megyei fazekasság* c. dolgozatban A Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1972. 11. sz. 157–167. oldalakon, ill. a *Magyar fazekas művészet* c. 1991-ben megjelent könyvében olvashatjuk.) Ezeknek döntő részét KISS KÁROLY 1991 végén a Herman Ottó Múzeum kerámiagyűjteményének ajándékozta.

KISS KÁROLY — családtagok visszaemlékezései, valamint a földmunkák során előkerült cseréptöredékek alapján — több fazekascalád portáját azonosította. Köztük van a Rajczy családé is. A telkek egy része önkormányzati tulajdonban van, ill. köztelkek, más része magántulajdon. A tulajdonosok azonban nem zárkóztak el az ásatás

lehetőségétől, így WOLF MÁRIA középkoros régésszel 1991 őszén megkezdték a munkát.

Az első égetés közben összetört, sérült cserepeket magában rejtő selejtgödörket kerestük, de találtunk kész termék-darabokat is az utolsó csáti fazekas, az 1927-ben elhunyt Kovács Bálint udvarán. Az öt napig tartó munka teljesen szabályos, hiteles régészeti ásatásként folyt. 4 szelvényt nyitottunk: 4x1x1 m; 8,5x1x1 m; 6,5x1x1 m; 2x2x1 m. A megmozgatott földmennyiséghez képest viszonylag szerény volt az eredmény: jelentősebb tömegű töredéket csak az utolsó szelvény rejtett. Ennek az volt az egyik oka, hogy azóta módosultak a telekhatárok, így pl. több selejtgödörnek csak az egyik sarkát sikerült megtalálnunk, a többi rész a szomszéd építkezése során megsemmisült. A másik ok az, hogy a területet többször bolygatták már. Mindezzel együtt is több ezer darab töredéket találtunk, melyek között feltehetően több teljesen összeállítható edény lesz.

Az előkerült cserépanyag még restaurálásra vár, eredményekről ezért még korai lenne beszámolni. Az azonban az eddigi adatok alapján is említésre méltó, hogy ezen leletanyag alapján is beigazolódott KRESZ MÁRIA megállapítása, hogy feltűnően eltér az előkerült hétköznapi edénytöredékek díszítménye és a közgyűjtemények mezőcsáti díszedényeinek összetétele. Mindössze két évszamos töredék került elő, mindkettőn csak az utolsó két számjegy látható (72 és 94). A motívumok és formák kétségtelenül teszik, hogy a XIX. század végéről valók. Egyetlen miskakancsót vagy pálinkás-butella-darabot sem találtunk, sem figurális díszítésű töredéket. Szép számmal bukkantak azonban elő szerény díszítésű (berázott díszű, vagy peremén díszítetlen, esetleg teljesen egyszínű) edények, és feltűnően sok a ritkán említett szilke-töredék.

Terveink szerint 1992-ben folytatjuk a néprajzi ásatást Mezőcsáton. A befejezésük után sokkal pontosabb képet kapunk a helyi fazekasságról, mint a most rendelkezésünkre álló ismeretek alapján. Feltételezhető az is, hogy sikerül a mezőcsáti és a miskolci ólomázás fazekasság kapcsolatát tárgyi anyaggal is bizonyítani.

A régészet a néprajz számára nemcsak pusztán a leletek — mint új adatok — révén nyújthat segítséget. Új módszereket adhatnak nekünk, a napvilágra került tárgyak vizsgálatának új szempontjait, amelyek új megvilágításba helyezhetik a régi ismereteket is. Bár a gondolat nem új, mégis sajnálatosan ritka, hogy egyazon problémára néprajzos és régész együtt, közösen keressen megoldást. A közös munka legnagyobb élménye az a felfedezés volt, hogy egy felmerült jelenséget mennyire másképpen értelmez egy régész és egy néprajzos, ill. hogy ezek az értelmezések a közös feldolgozás során milyen új gondolatokat indukálnak. Ez az ásatás egy kísérlet, próba volt, amely nagyszerűen bevált. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy bizonyos részletekben nem kívánunk a jövőben más gyakorlatot érvényesíteni. Az ásatásokat azonban mindenképpen folytatni szeretnénk, mert jó módszernek bizonyult arra, hogy olyan korok tárgyi világáról pontosítsuk az információinkat, amelyekről a néprajz hagyományos módszereivel nem tudunk adatokat szerezni.

VIDA GABRIELLA

KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK, EXPEDÍCIÓK

Tanulmányúton Törökországban

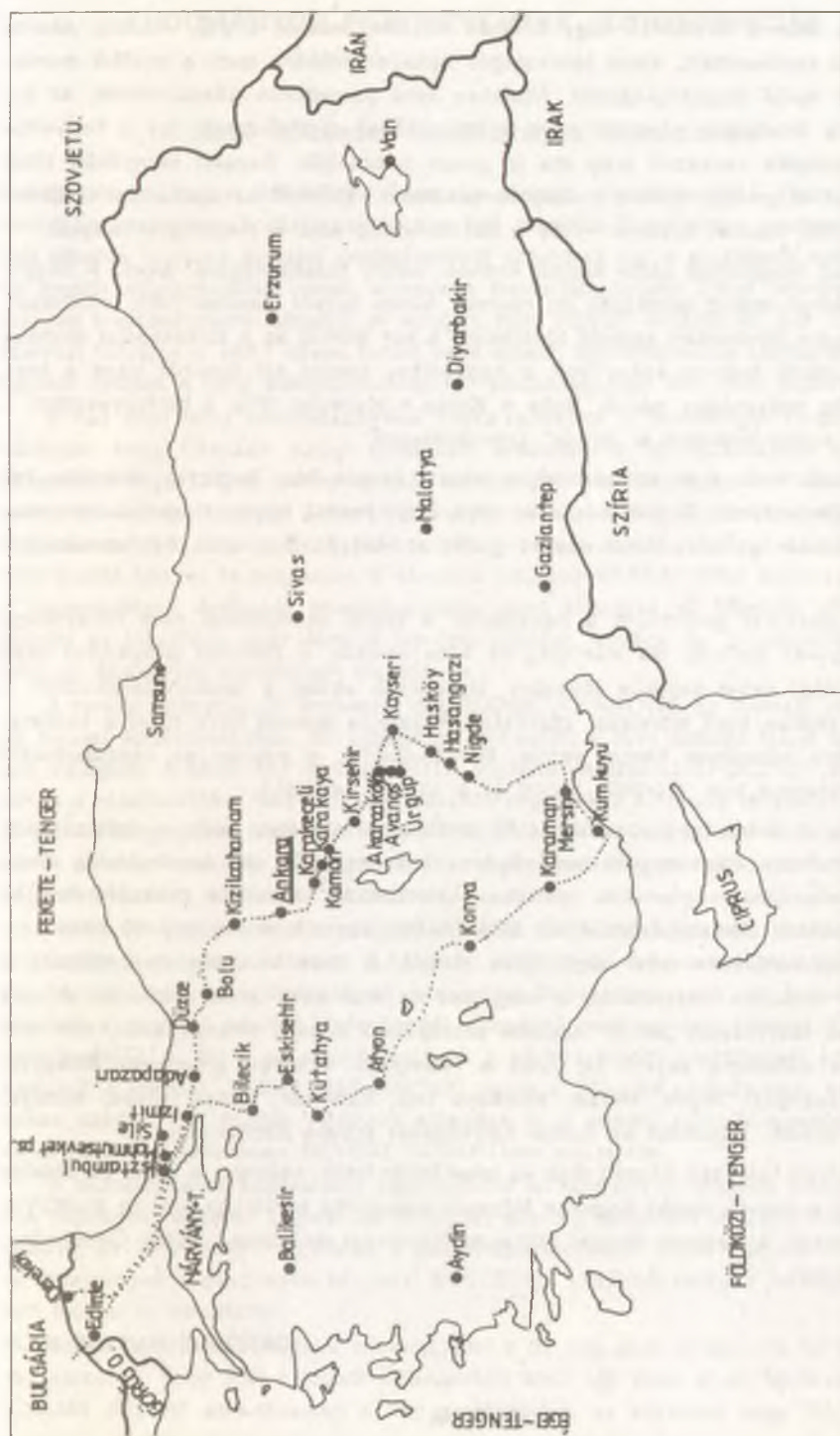
A hazánk és Törökország között lévő laza kulturális kapcsolat jórészt a nyelvészek együttműködésére és a néptánc–népzene-kutatás leginkább baráti kapcsolatokra épülő tapasztalatcseréjére korlátozódik. A kulturális együttműködés megelevenedésének némi reménye felvillant az elmúlt évben, amikor megalakult a Török–Magyar Baráti Társaság, amely gazdája lehetne egy-egy szakmai programnak, akár expedíciók szervezésének is. Az, hogy a tudomány keveset élvez a kínálkozó lehetőségekből, elsősorban a török félen múlik. Még mindig meglehetősen bizalmatlanok velünk, így a kutatóknak nem marad más lehetőségük, mint turistaútnak álcázni a terepmunkát.

Immár harmadik alkalommal, 1991. nyarán egy hónapot töltöttem Törökországban. Lakodalmi folklórt, születési szokásokat és hiedelmeket, valamint népi gyógyászatot gyűjtöttem.

Első állomásom a trákiai Necatiye falu volt, ahol lakodalmi vendégként megismer-tem a falusi esküvő napokig tartó ceremóniáját, majd az előre megszervezett program szerint Isztambulon át a Feket-tenger partján lévő Silébe mentem, ahol épp a híres nyomottmintás kelmék vásárát tartották. Ilyenkor kereskedők sokasága lepi el Sile utcáit, még Délkelet-Anatóliából is hoznak szövetet.

Ezt követően Adapacari, Beylice, Düzce, Bolu, Kizilcakamam és Kazanon át Ankarába mentem, ahol az egyetem etnológiai tanszékén GÜRBÜZ ERGINER professzor és HÜLYA SÜKÜROGLU segítségével a témához szükséges irodalmat válogattam. Némi bepillantást nyertem a török egyetemi oktatás rendszerébe. A hallgatók négyéves képzést kapnak, egyszakosak. A végzett etnológusok számára nem sok munkaalkalom kínálkozik, ezért sokan el is hagyják a pályát. A tehetségesebbek java része azon igyekszik, hogy bent maradjon az egyetemen, szigorú vizsgakövetelményeknek és „jó” kapcsolatoknak kiszolgáltatta kívárja az idejét. (6–8 év elteltével doktorálhat.) A műzeumi terület nem valami vonzó, a muzeológusok zöme régész. Mindezekből következik, hogy a néprajzi kiállítások messze elmaradnak attól a várakozástól, amit a török népélet, kiváltképp Belső-Anatólia lehetőségként kínál. Talán csak az edirnei és az ispartai múzeum néprajzi kiállítása számíthat kivételnek, mely az ősi földművelés esz-köztárának valóságos arzenálját tárja elénk. Önálló néprajzi múzeum csak Ankarában van, de a kiállított anyaga igen szerény, nem terjed ki Törökország jellemzőinek bemutatására. Jórészt viselet, lakásbelső, a kézművesség közül a kilim és a csomózott szőnyegek készítésének bemutatását vállalja.

A török műzeumi hálózat a kultúra és a turizmus ügyeivel foglalkozó minisztérium irányítása alá tartozik, tartományonként önálló egységeket alkotva. A kutatómunkát ugyancsak a minisztérium alárendeltjeként a néprajzi kutatócsoport vezeti Ankarából. Hozzá kapcsolódnak az egyetemi tanszékek. Legnagyobb könyvtárral a kutatócsoport rendelkezik, így a néprajzi irodalom iránt érdeklődők első útja ide vezet, annál is inkább, mert a török könyvkiadás — de főleg a terjesztés — szövevényes útját nem ismerő idegennek semmi esélye arra, hogy boltokban megtalálja a kellő könyvet.

Ankara után a következő nagy állomás Kayseri, Incesu, Ürgüp, Aranos, Akarca falu volt. A kontinentális, néhol félsivatagos éghajlat próbára teszi a családi munkaszervezetre épülő kisgazdaságokat. Általában apró parcellákon gazdálkodnak, az öntözés szinte lehetetlen, gépekkel csak a módosabbak rendelkeznek, így a hagyományos földművelés eszközeit még ma is sokan használják. Kayseri környékén főleg búzát, árpat és csicséri borsót (*nohut*) termesztenek. Emellett az állattartás — főként juhot, kecskét, marhát tartanak — és a kézművesség adja a megélhetés alapját.

A bejárt települések közül kitűnik Avanos, amely fazekasságáról híres. A hagyományos edényformákat mintázzák itt: csecses hettita korsót (*memeli hitit*), amfórákat, és Koppadokia látványáért sereglő turistáknak a bor istenét és a farkasszájat formázó korsókat. Utóbbi kultikus edény volt, a hagyomány szerint aki ilyenből issza a bort, élete végéig egészséges marad. Noha a Korán kifejezetten tiltja a borfogyasztást, a környéken sokan hódolnak e „bűnös” szenvedélynek.

Avanostól mintegy 40 km távolságra fekszik Akarca falu. Aprócska település, háromszáz lelket számol. Érdekességét az adja, hogy kurdok lakják. Nem frissiben oda-települt, hanem generációkkal ezelőtt gyökeret vert kurdok, akik ősi szokásaikat megőrizték.

Szép adatokat gyűjtöttem a névadásra: a falusi családoknál nem ritka, hogy nyolc-tíz gyerek születik. Ha már elég az éhes szájból, a *Durszun* (Megálljon) vagy a *Yeter* (Elég) nevet kapja a jövevény. Ugyancsak ebben a faluban találkoztam a *döyme*, a sajátos kurd tetoválási szokással. Anyatejbe mártott forró tüvel a kezükre, vagy arcukra tetoválnak három pontot. Rontáselhárító, s egyben az összetartozást jelképező szerepe van. (Törökök között ez a szokás nem él.)

Noha a törökországi nemzetiségek identitástudata általában erős, a szétszóródott kurdok zöme most nem nagyon hangsúlyozza hovatartozását. Az asszimilációs törekvéseknek ellenállva megtartották nyelvüket, szokásaikat, többségük (hozzávetőleg 10 millió a számuk) Délkelet-Anatóliában autonómiáról álmodik. A mintegy 10 éves szorongató kurd-kérdésben most nagy lépés történt. A török kormány visszaállította a kurd nyelv hivatalos használatát, s megjelent az első kurd-török szótár is. A kurd szélsőséges szervezetek „akciói” naponta szerepelnek a sajtó híryanagában, nem biztonságos a délkeletre vezető út, ezért a Malatyába tervezett programot elhagyva, Hasköy, Hasangazi, Nigde, Mersin, Kumkuyu falu, Karaman, Konya, Afyon, Kütalya, Eskisehir, Bilecik, Isztambul és Edirne helységeket érintve hazatértem.

Az említett helyeken készült diák és feket-fehér fotók, valamint a közel 80 oldalas gyűjtőnapló a Györfly István Nagykun Múzeum adattárába került. Az utat az EUROYO-UTH-Alapítvány, a Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet és Karcag Város Önkormányzata támogatta.

ÖKRÖSNÉ BARTHA JÚLIA

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Népi építészeti tanácskozás Temerinben

A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság néprajzi alosztálya 1991. július 4. és 14. között tíznapos tanácskozást szervezett a ház témájára Temerinben, amelyen a meghívott előadók legújabb kutatási eredményeikről számoltak be. A résztvevők többnyire fiatal amatőr néprajzkutatók voltak, akiknek a Hevér-féle tanyán kitűnő lehetőségük nyílt szakmai továbbképzésre. Mondjuk el mindjárt, hogy HEVÉR JÁNOS, aki már tizenhat éve szervezi tanyáján a TAKT néven ismert fiatal amatőr képzőművészek találkozóját, ezúttal hajlékot nyújtott a fiatal etnográfusoknak is. Áldozatkészsége több mint dicséretes.

A ház mint téma általánosságánál fogva rendkívül jó lehetőséget nyújtott az előadóknak, hogy kifejtsék eddigi kutatásaik eredményeit. Így SZEKERES LÁSZLÓ a Bácskában régészetiileg feltárt házakat mutatta be, míg BALASSA M. IVÁN, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főosztályvezetője a Kárpát-medence régi háztípusait tekintette át, amelyről egyébként néhány évvel ezelőtt szakmai körökben nagy vitát kiváltó könyve is megjelent. E témához kötődött HARKAI IMRE építészmérnöknek *A hagyományos építkezés munkafolyamatai* című előadása is. Második előadásában viszont az irányítása alatt létrejött topolyai tájházat, kovács- és bogárnárműhelyt, valamint az áttelepített szőlőmalmot mutatta be.

A rurális építkezésről értekezett SLOBODAN JOVANOVIĆ az újvidéki műemlékvédő hivatal építészmérnöke, és ugyancsak ő beszélt a jövő század falusi építkezésének víziójáról. A tábor két vendége TÓTH VILMOS és CSESZKÓ JÓZSEF építészmérnökök a résztvevőkkel helyszíni felméréseket végeztek a környező tanyákon. Az anyagi kultúra tárgykörébe sorolható BESZÉDES VALÉRIA előadása, aki a gabona tárolásáról, azaz a hombárok és a gabonavermek építészetiét ismertette, valamint e sorok írójának előadása a bácskai vízimalmokról.

Külön élményt jelentett a szegedi JUHÁSZ ANTAL néprajzkutató történeti-néprajzi értekezése a tanyáról, valamint a helyszíni adatgyűjtés módszertanának demonstrálása. Mindezekhez az előadásokhoz szervesen illeszkedtek azok az értekezések is, amelyek a szellemi néprajz látószögéből vizsgálták meg egy-egy kérdést, így például BIACSI ANTALÉ, aki a szociáletnológiának a házhoz kötődő viszonyairól szólt. JUNG KÁROLY a magyar, VESNA MARJANOVIĆ pedig a délszláv házkultuszról beszélt. Érdekes színfolt volt BORSI FERENC előadása is a népdal szimbólumrendszeréről; a zenei példák előadásában RÉVÉSZ RÓBERTben lelt társra.

A tisztaszobával kapcsolatos tudnivalókról is hangzott el előadás BÁNSZKY MÁRIA néprajzos részéről. Ugyancsak színfoltot jelentett MIRJANA MALUCKOVNAK a textíliákról, és TRIPOLSKY GÉZÁNAK a pásztorépitményekről tartott beszámolója. A zentai muzeológus a pásztorétel-készítés, BESZÉDES VALÉRIA pedig a lepénysütés egykori módját is bemutatta.

Szinte nehéz összefoglalni mindent, ami e tíz nap alatt történt, de ha mindehhez hozzátesszük, hogy már a jelzett előadásokon kívül szó esett olyan kérdésekről, mint SZALMA JÓZSEF előadásában a ház esztétikájáról és etikájáról vagy SILLING IST-

A tengeri tanácskozás néhány résztvevője

Balról jobbra: Harkai Imre, Beszedes Valéria, Bosnyák István, Silling István, Raj Rózsa, Bordás Attila, Rácz János és Bánszky Mária.

VÁN vetítéssel egybekötött bemutatójában a kupuszinai helytörténeti gyűjteményről, akkor kiviláglik, hogy az első néprajzkutató tábor valóban tartalmas előadásokat kínált az érdeklődőknek. Ezt állapította meg a tábor utolsó napján tartott tanácskozás is, amelyen az előadók és a hallgatók egybehangzó véleménye az volt, hogy folytatni kell a JMMT által kezdeményezett munkát. Már körvonalazódott a jövő évi táborozás témája: a nő a tradicionális kultúrában munkacímmeel.

Visszatérve a tómerini tapasztalatokra, mondjuk el, hogy sikeréhez nagyban hozzájárult a hallgatók aktív részvétele, és szinte felfedezésszerű volt az, amit a két fiatal építészmérnök-jelölt, VALKAY ZOLTÁN és BALASSA ENDRE mutatott be. Ők ketten az egyetemes magyar néprajztudomány számára is alig ismert *tutajház* felmérési rajzát mutatták be. VALKAYnak rendkívüli rajztudására figyelhattünk föl, míg BALASSA ENDRE néprajzi ismeretei voltak imponálóak.

BORDÁS ATTILA

Mészáros Károly emlékünnepe Hajdúdorogon

Hajdúdorog Önkormányzatának, illetve a Városi Könyvtárnak a rendezésében 1991. július 20-án MÉSZÁROS KÁROLY (1821–1890) emléknapot tartottak, a kiváló hely- és jogtörténész, publicista születésének 170., halálának 100. és a tiszteletére 1971-ben felállított emléktábla leleplezésének 20. évfordulója alkalmából. A több részből álló emléknaphoz számos néprajzi vonatkozása is volt. A MÉSZÁROS KÁROLY életét és munkásságát felelevenítő emlékkiállítás — a Városi Könyvtárban, ami ezen az alkalmon vette fel a MÉSZÁROS KÁROLY nevet — részben eredeti kéziratokban, dokumentumokban, részint fotó- és xeroxmásolatokban tárta a résztvevők elé MÉSZÁROS KÁROLY főleg helytörténeti, ám sok néprajzi vonatkozással bíró munkásságát. Az ugyancsak a könyvtárban megtartott emlékülés előadója — a MÉSZÁROS KÁROLY önéletrajzát publikáló — CSORBA CSABA, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatója volt. A MÉSZÁROS KÁROLY életét és munkásságát részletesen ismertető előadás kitért MÉSZÁROS KÁROLY munkásságnak néprajzi értékeire is és felhívta a figyelmet MÉSZÁROS mind- eddig lappangó munkáinak, köztük *A hajdúk történelme* címűnek is a felderítésére és megtalálása utáni publikálása jelentőségére. Az emléknaphoz MÉSZÁROS KÁROLY 20 évvel ezelőtt felállított emléktáblájának megkoszorúzásával ért véget. Az emléktáblánál DANKÓ IMRE ny. megyei múzeumigazgató, az emléktábla felállítója mondott ünnepi beszédet.

DANKÓ IMRE

Haan Lajos emlékünnepe-sorozat

HAAN LAJOS (Sámsonháza, 1818. aug. 13. — Békéscsaba, 1891. aug. 12.) történetíró, akadémikus, 1848-ban Nagylakon, 1855-től pedig élete végéig békéscsabai evangélikus lelkész, halálának 100. évfordulója alkalmából Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkor-

mányzata, Evangélikus Egyháza, a Magyarországi Szlovákok Szövetsége, a Munkácsy Mihály Múzeum és a békéscsabai Haan Lajos Helytörténeti Szakkör 1991. augusztus 11–szeptember 7.-e között több részből álló Haan Lajos Emlékünnepek-sorozatát rendezett. Aug. 11-én, Sámsonházán, szülőháza falán emléktáblát lepleztek le (TÁBORSZKY LÁSZLÓ, SZABÓ FERENC). Szeptember 6-án, Békéscsabán megkoszorúzták Haan Lajos sírját, emléktáblát avattak tiszteletére és a Munkácsy Mihály Múzeumban megnyitották a *Haan Lajos és a korabeli Békéscsaba* című emlékkiállítást. Ez az emlékkiállítás mind címében, mind tartalmában felidézi HAAN LAJOS egyik fő munkáját, az 1845-ben, Nagyváradon kiadott *Békéscsaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról*. A szeptember 6.-i program ünnepi hangversennyel zárult. Másnap, szeptember 7-én az emlékünnepek-sorozat kétnyelvű (szlovák és magyar) istentisztelettel kezdődött, majd tudományos emléküléssel folytatódott. Az emlékülésen KOREN EMIL, TÁBORSZKY LÁSZLÓ, DUSAN SAJAK, JAN SZIRÁCZKY, GYIVICSÁN ANNA, MAZÁN MÁTYÁS, DUSNOKI JÓZSEF, SZABÓ FERENC, BLAZOVICH LÁSZLÓ és KRUPA ANDRÁS működtek közre. Az emlékülés nem egy megnyilatkozása határozott néprajzi jellegű volt. Az emlékünnepek-sorozatnak támadt egy hasonmáskiadványa is. A Gyulai Dürer Társaság és a gyulai Mogyoróssy János Könyvtár kiadta SZABÓ FERENC szerkesztésében HAAN LAJOS *Dürer Albert családi nevééről s családjának származási helyéről* című, 1878-ban, Békéscsabán kiadott munkáját.

DANKÓ IMRE

A néprajz jövője — a jövő néprajza

Fiatal Néprajzkutatók Konferenciája

Makó, 1991. augusztus 26.–28.

A makói József Attila Múzeum 1991. augusztus 26–28-án rendezte meg a fiatal néprajzkutatók országos konferenciáját. A konferencia azzal a céllal jött létre, hogy megszólalási lehetőséget biztosítson pályájuk elején álló kutatók számára. Napjainkban, amikor szinte hetente rendez különböző témákban konferenciákat, összejevetleket tudományos szakunk, első ízben kerülhetett sor egy olyan találkozóra, amikor fiatal, 35 év alatti néprajzkutatók, egyetemi hallgatók számolhattak be egymásnak kutatásaikról, modhatták el véleményüket a néprajz lényeges elméleti, módszertani, szervezeti kérdéseiről.

Azt reméltük, hogy az életkori megkötéssel teremtett helyzet feloldja majd azt a nagyobb tudásnak és tapasztalatnak kijáró, természetes tiszteletből fakadó visszafogottságot, ami a „fiatal” generációkat az „idősebbekkel” szemben általában jellemzi, s ezáltal a gondolatoknak olyan szabad ütköztetését teszi lehetővé és olyan vitaszellemet eredményez, amely nem volt mindig velejárója a tudományos tanácskozásoknak. Mint minden véleménynek azonban, így a Makón elhangzottaknak is, szakmai értékelések kereshetnek benne megmérettetnie: ezek közül az elsőre mindjárt ezeken az oldalakon kerül sor, s ezt a célt szolgálja a konferencia anyagát megjelentető tevezett kötet is.

Abban az alapvetően jó közegben, amelyben a szervezők mindvégig dolgozhattak, végig kísértett néhány olyan jelenség, amelyeket nem lehet szó nélkül hagyni. Az intézményvezetők — akiken keresztül megpróbáltuk az érintetteket elérni — túlnyomó többsége egyértelműen pozitívan viszonyult a kezdeményezéshez. Akadt olyan is, aki egyszerűen nem juttatta el a szervezők körlevelét a megkeresettekhez, s olyanok is, akik nem tudták, munkatársaik közül kik is tartoz(hat)nak az érdekelt korosztályba. Így talán nem meglepő, hogy volt olyan kolléga, aki a konferencia előtt 1 (egy!) héttel szerzett tudomást arról, s ilyen körülmények között kísérelt meg — sikertelenül — eljutni oda. Nemigen lehet szerencsésnek nevezni, hogy a Néprajzi Hírek az első közölt határidő után hónapokkal tudott csak megjelenni, mintegy mozgósítani a rendezvény mellett.

A konferencia elméleti–metodológiai jellegű tematikája az igényfelmérés során jelentkező érdeklődők (több mint 70 fő) mintegy harmadát távol tartotta a tanácskozástól; s csak hárman mondták le a részvételt anyagi okokra vagy egyéb elfoglaltságra hivatkozva. Ez vagy az elméleti kérdésekkel szembeni sajnálatos zárkózottságot sejtet, vagy pedig olyan szilárdan megalapozott elméleti feszültséget takar, amit bizvást nevezhetünk irigylésre méltónak.

Itt szeretnénk még megemlíteni — mert jelzésértékűnek tekintjük — a minimális fegyelmezettség iránti igény szinte teljes hiányát, ami — tisztelet a kivételnek és az elfogadható indokoknak — a jelentkezett kollégák jó részét mindennemű előre megadott határidő be nem tartására készítette.

Összesen 31 előadás hangzott el, s a vitaülésen mintegy negyvenen vettek részt. (Voltak olyanok is, akik két előadás megtartására is vállalkoztak.) Szinte minden elemében eltért ez a konferencia a megszokottól. Az egyes beszámolók után valóban élénk vita zajlott, szabad, kötetlen, nyitott légkör jellemezte mind az előadásokat, mind a hozzászólásokat, s a zárónapon este tízig ott ültünk mindannyian, hogy megvitassuk az elhangzottak tanulságait.

Jelen voltak a vidéki és a budapesti múzeumok ifjú néprajzos nemzedékének képviselői, a budapesti, debreceni, pécsi egyetem fiatal oktatói és hallgatói — a hallgatók jóval kisebb számban a remélnél és vártnál —, a Néprajzi Kutatóintézet munkatársai. A plenáris üléseket KUNT ERNŐ, a szekcióüléseket pedig NIEDERMÜLLER PÉTER és MOHAY TAMÁS vezette.

Az első napon HALMÁGYI PÁL, a József Attila Múzeum igazgatója, SÁNTA SÁNDOR polgármester és JUHÁSZ ANTAL, a szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének újonnan kinevezett vezetője köszöntötte a megjelenteket. Ezután került sor KUNT ERNŐ elnöki megnyitójára, akinek mondanivalója a ránk váró feladatok felvázolásával tulajdonképpen meghatározta az egész konferencia alaphangulatát.

Az első nap folyamán és a második nap délelőttjén elhangzott 20 perces, ún. „nagyelőadások” tudományszakunk általános kérdéseivel, elméleti, módszertani és szervezeti problémáival foglalkoztak. MOHAY TAMÁS *Fiatal tudomány-e a néprajz?* című előadásában szakmánk széttagoltságáról, egyfajta koherencia meglétének hiányáról, az „amatőr” és „profí” néprajzosok közötti különbségekről beszélt. ROSMICS IMRE sokat ígérő című, *A néprajzkutatás lehetőségei és feladatai az átalakuló magyar*

társadalomban előadásában a néprajz és szociológia határvonalait feszegette, a néprajz újfajta szerepvállalásának igényére próbálta felhívni a figyelmet. Ellentmondásoktól sem mentes előadása után igen élénk vita bontakozott ki tudományszakunk olyan fontos kategóriáinak, mint a parasztság, a hagyomány, a polgárosodás stb. sokrétűségéről, arról, hogy mit is jelent az általa megfogalmazott kijelentés, miszerint a néprajz feladata a hagyományos elemek vizsgálata új társadalmi körülmények között.

A délután folyamán a néprajz magyarországi intézményeiről hallhattunk néhány beszámolót: KOTICS JÓZSEF a néprajzi oktatás helyzetéről számolt be debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, BORSOS BALÁZS ismertette az ELTE BTK Kulturális Antropológia programját és céljait, SZARVAS ZSUZSA pedig a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének tudományszakunkban betöltött helyét, szerepvállalását illetve némi kritikával. Az ezt követő három előadás elméleti kérdésekkel foglalkozott. WILHELM GÁBOR *A kultúra modellezése* című elemzése a néprajzot az emberi viselkedéssel foglalkozó empirikus tudományként értelmezve, a kultúra fogalmát — mint az *egyéni* tanulás eredményét — középpontba állítva, próbálta meghatározni a néprajz célját. A határokat igencsak kitágítva — legalábbis értelmezésünk szerint — az állati viselkedés tanulmányozását sem zárta ki a néprajz vizsgálandó területei közül. FEJÉR GÁBOR *Kulturális folyamatok* című előadása a néprajzi kutatás tárgyát az egész társadalomban jelölte meg, s szerinte a néprajznak a társadalom valamennyi rétegének vizsgálatára kell törekednie. Kísérletet tett arra, hogy a tevékenységek kulturális folyamatokként való értékelésével, az alkalmazott matematika lehetőségeinek bevonásával egy egzakt vizsgálati rendszer módszertani lehetőségeit vázolja föl, valóban csak az elmélet, illetőleg módszertan szintjén, anélkül, hogy valóban elvégzett kutatások eredményeire támaszkodhatna. OLÁH GYULA az alkalmazott etnográfia lehetőségeiről beszélt, arról, hogy ennek hogyan kell ráépülnie a hagyományos magyar néprajzkutatás eddigi eredményeire. Beszámolójából azonban hiányzott annak pontos meghatározása, hogy valójában ő mit is ért alkalmazott etnográfian.

A második nap délelőttjén még az általános előadások sorozata folytatódott. POZSONY FERENC az erdélyi néprajz helyzetéről beszélt. Rövid történeti áttekintés után arról számolt be, hogy melyek azok a kérdések, amelyek az erdélyi néprajzosokat ma foglalkoztatják, milyen intézményes keretek teszik lehetővé az ott folyó kutatásokat, s milyen segítséget igényelnek az anyaország néprajzosaitól. DEÁKY ZITA előadásának címe *Az együttélés legújabb formái, Variációk a kisebbséggé válásra Romániában* volt. Érzelmektől sem mentes beszámolójában inkább politológiai, mint néprajzi aspektusból vizsgálta azokat a napjainkban zajló folyamatokat, amelyek Romániában a területi átrendezések és átrendeződések következtében többségi csoportokat kisebbségi helyzetbe kényszerítettek, illetve megfordítva. VIDA GABRIELLA a régészet és néprajz együttműködésének lehetőségeiről, s néhány konkrét — jelenleg folyó — közös kutatási programról adott áttekintést. KOLTAY ERIKA a népi orvoslás terminológiai kérdéseivel, a fogalom tisztázatlanságával, népi gyógymódok városi környezetben való továbbélésével, a természetgyógyászat divattá válásával foglalkozott.

A délutáni kutatási beszámolók két szekcióban folytak. Az egyikben inkább a folklor és társadalomnéprajz, a másikban pedig az anyagi kultúra kutatási kérdései kerültek középpontba.

HAVASRÉTI JÓZSEF MARÓT KÁROLY költészetfelfogásának folklórelméleti problémáit vizsgálta föl. MARÓT módszertani elveinek ismertetésével kísérletet tett arra, hogy meghatározza viszonyát korának etnológiájához és filológiájához. A továbbiakban elméletének azokat a belső összefüggéseit vizsgálta, amelyek a folklórkutatás alapkérdéseire, a szóbeliség és írásbeliség viszonyára vonatkoznak. Jelenkutatással foglalkozott SZÍJÁRTÓ ZSOLT és BÉRES ISTVÁN előadása. Egy baranyai sváb faluban, Fekeden vizsgálták a mindennpai élet kommunikációs viszonyait arra való tekintettel, hogy milyen események során épül fel a közösséget átfogó életvilág, milyen tudás-készlettel igazodnak el a közösség tagjai a mindennapokban, s milyen kommunikációs események közvetítik, jelentik meg ezt a tudást. A másik, a pécsi egyetem kommunikációs szemináriumán folyó kutatás a Paksi Atomerőmű és Ófalu kapcsolatát vizsgálta a tervezett atomtemető kapcsán. Elsősorban a két eltérő háttérű, kultúrájú „község” kapcsolatával, egymásnak feszülő konfliktusaival foglalkozott.

DOBÓ MÁRTA a közösségi identitást vizsgálta a falucsúfolók tükrében. Három dél-hevesi település falucsúfolóit vetette össze, elsősorban olyan megközelítéssel, hogy ezek hogyan segíthetnek hozzá a kisközösségek önmeghatározásának, normáinak, külső és belső elvárásainak megértéséhez. VARRÓ ÁGNES előadása a népi orvoslás 3 specialistáját, egy bábaasszonyt, egy foghúzózt és egy halottlátót és gyógyító „szent” asszonyt mutatott be. A bábaság intézményével foglalkozott DEÁKY ZITA kutatási beszámolója.

Az egykori Esztergom vármegyében folyó folklórkutatásokról adott áttekintést TISOVSZKI ZSUZSANNA, BODNÁR MÓNIKA pedig egy elmagyarosodott ruszin telepítésű falu ünnepi szokásait vizsgálta. OLÁH GYULA egy gimnáziumi szalagavató esetén próbálta bemutatni a felnőtté válás ritualizálását a diákéletben, példaként az etnográfia mint alkalmazott társadalomtudomány lehetőségeinek felvázolására. JUHÁSZ KATALIN *A népzene és néptánc mai környezetben* című beszámolójában úgy foglalt állást, hogy a néphagyomány értékeit kell a nemzeti művelődés alapjává tenni, mert ez a legjobb útja magyarságunk megőrzésének. Egyedüli történeti néprajzi előadás-ként KOVÁCS SÁNDOR a sárközi egyke intézménye kialakulásának okait és körülményeit vizsgálta az anyakönyvek tükrében.

Az anyagi kultúra köré csoportosított beszámolók is hasonló módon, meglehetősen széles skálán mozogtak. BERECZKI IBOLYA a néprajzi oktatás helyzetéről az általános iskolákban való gyakorlásáról adott áttekintést, bemutatva egy Szolnokon folyó kísérleti néprajzi tanterv tanulságait. PIRÓTH ISTVÁN *Itthon és ott — otthon és itt, Hol „van” a néprajzkutató?* című beszámolójában saját, Ócsán végzett terepmunkája kapcsán a kulturális antropológia résztvevő megfigyelői és tartós terepmunkát igénylő kutatási módszere mellett tört lándzsát, bemutatva az antropológiai gyűjtőmunka előkészületeinek tanulságait. BORSOS BALÁZS etnoökológiai előadása a hagyományos gazdálkodás természeti viszonyokhoz való alkalmazkodását vizsgálta bodrogközi falvak példáján. Kutatásait a régi néprajzi gyűjtések mellett elsősorban a XIX. századi korabeli térképanyag feldolgozására alapozta. A XVIII—XX századi Kapos menti hegyközségekkel foglalkozott GÁLL ÉVA beszámolója, amely újonnan feltárt történeti források, hegyjegyzőkönyvek és szőlőhegyi rendszabályok segítségével vizsgálta egy ideig kevésbé ismert, szőlőműveléssel is foglalkozó terület sajátosságait. Diaképek segítségével adott áttekintést KÖVE-CSES-VARGA ETELKA az egykori Esztergom megyében folyó tárgyi néprajzi kutatások-

ról, ROMSICS IMRE pedig a táplálkozás éves és napi rendjét vizsgálta Kisújszállás étkezési kultúrájában. VISZÓCZKY ILONA a mai zoboralji női viselet sajátosságait próbálta bemutatni saját gyűjtései és diafelvételei segítségével. BÁRKÁNYI ILDIKÓ a saját készítésű és a bolti játékszerek arányának változását elemezte Mórahalom példáján. Arra keresett választ, hogy az életmód — és azon belül elősorban a gyermekéletmód — változása miképpen követhető végig a játékok segítségével. E szekció utolsó előadását SZAKÁL AURÉL tartotta, aki a dél-alföldi és a szomszédos területek dudatípusaival foglalkozott.

A szekcióüléseket kedden este megbeszélés zárta, amelyben a résztvevők megvitatták a konferencia tanulságait. A kitartóbbak ezután megtekinthették TARI JÁNOS filmjeit, amelyek *...mint Makó Jeruzsálemtől* címmel a makói zsidóság életével foglalkoznak, különböző életutakon keresztül mutatják be, hogy az otthonukból Izraelbe, illetve Angliába került zsidóság képviselői hogyan viszonyulnak szülővárosukhoz, milyen életstratégiákat voltak képesek kidolgozni a maguk számára a második világháború borzalmainak követően.

Az összejevetel az utolsó nap délelőttjén egy ópusztaszeri kirándulással fejeződött be.

A néprajz jövője — a jövő néprajza című konferencia kitűnő lehetőséget biztosított arra, hogy a fiatal néprajzos nemzedék megismerje egymást, számot adjon érdeklődési területéről, felkészültségéről, látásmódjáról. Sokszínűsége révén összecsaphattak itt a különböző nézetek a hagyományos, illetőleg a valamilyen formában újat kereső néprajzról valott felfogások. Megmérettethettek olyan vitákban — s számunkra ez volt az összejevetel legnagyobb érdeme —, ahol mindenki, a tévedés kockázatának nyílt vállalásával fejthette ki nézeteit úgy, hogy közben nem érezte, hogy süket fülekre talál. A felkészült elnökök segítségével és bátorításával valóban érdemi vitákat folytathattunk arról, hogy melyek számunkra tudományunk fontos alapkérdései, hogyan látjuk annak jelen, illetve a jövőben elfoglalt helyzetét. Fontos és tanulságos volt ez a konferencia még akkor is, ha sokszor érezhető volt a felkészültség, az elméleti kérdések vizsgálata mögötti gyakorlati tapasztalat hiánya, vagy éppen megfordítva: a gyakorlati kutatások mögött az elmélyült elméleti tudás. Rögzíthettük, hogy ma, 1991-ben a fiatal néprajzosok generációja képviselőinek egy része szakmailag milyen szinten áll, hova akar eljutni, s mindehhez még milyen ismereteket kell elsajátítania.

Egy ilyenfajta kezdeményezés mindenképpen folytatásra érdemes, akár más formában is. Egyrészt a jövőben feltétlenül szükséges, hogy az ilyen jellegű összejevetel egy pontosabban behatárolható kérdéskört öleljenek föl, másrészt pedig át lehetne formálni egyfajta valódi tudományos továbbképzéssé is. A tervek szerint jövőre a Borsod megyei múzeum munkatársai szerveznék meg a fiatal néprajzkutatók következő konferenciáját.

Tudósítás az első veszprémi vallási néprajzi konferenciáról

1991. szeptember 19.–22.

1991. szeptember 19–22. között rendeztük meg Veszprémben *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* címmel a Kárpát-medencében élő és dolgozó, vallási néprajzzal foglalkozó kutatók, néprajzi gyűjtők második konferenciáját, amely Veszprémben az első ilyen témájú tanácskozás volt, az 1990. december 7–10-ig Sepsiszentgyörgyön azonos címmel megrendezett tanácskozás folytatásaként.

Az intézményi háttérrel mindkét alkalommal a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum mint testvérintézmények, valamint a VEAB Néprajzi és Magyarorsággutató Munkabizottságai adták.

Az 1991. évi konferenciához a teljes anyagi fedezetet a Haza és Haladás Alapítvány, valamint a Fórum Rt. biztosította. Ezúton is köszönetet mondunk FILÓ KATALIN ügyvezető igazgatónak és DESSEŐ LÁSZLÓ vezérigazgatónak.

Veszprémben 87 néprajzos szakember és néprajz iránt érdeklődő gyűlt össze, hogy két napon keresztül előadásokat hallgassanak és vitatkozzanak, beszélgessenek a vallás megtartó erejéről, az egyházak szerepéről és jelentőségéről, a népi vallásosság felekezetenkénti és vidékenkénti jellemzőiről.

Szeptember 19-én elsősorban határainkon túli vendégeink érkeztek meg, de jöttek hazai szakemberek is. E napon délután kezdődött a program: először a Laczkó Dezső Múzeum májusban megnyílt vallási néprajzi kiállítását, amely az *Adventtől adventig* címet viseli, tekintették meg S. LACKOVITS EMŐKE tárlatvezetésével. Ezután veszprémi műemléki séta következett, amelynek során a város nevezetességeit, műemlékeit nézték meg GEISZT JAKABNÉ népművelő avatott kalauzolásával. Ezt követően került sor az Egyházművészeti Múzeum megtekintésére, ahol CSÓKA KAROLA, a múzeum munkatársa fogadta a csoportot, s mutatta be a gyűjteményt.

Szeptember 20-án reggel, a konferencia védnökének, HORVÁTH BALÁZS miniszternek megnyitójával kezdődött a tanácskozás. Délelőt FABINY TIBOR, az Evangélikus Teológia Akadémia egyháztörténész professzora elnökölt. Elsőként NAGY OLGA kolozsvári néprajzkutató tartotta meg előadását *A népi vallásosság sajátosságai* címmel. Utána ERDÉLYI ZSUZSANNA néprajztudós (Budapest) mutatta be és elemzte az archaikus népi imádságok interetnikus kapcsolatait. P. JÁKI S. TEODÓZ bencés tanár (Győr) a katolikus pap szemével láttatta a vallási néprajzot, hangsúlyozva az egyházak szerepét és felelősségét a jellegzetességek megőrzésében. Rendkívül tanulságosak és elgondolkoztatók voltak megállapításai. Ugyancsak ő emlékezett meg a fiatalon, váratlanul elhunyt P. SZIGETI T. OROS bencés tanárról (Győr) és kutatásairól — ugyancsak foglalkozott vallási néprajzzal —, aki e konferenciának is előadója lett volna. HORVÁTH JÓZSEF győri könyvtáros kitűnő előadásában a XVII–XVIII. századi győri végrendeletek vallási néprajzi vonatkozásait elemezte. Figyelemreméltó, adatgazdag és rendkívül érdekes volt a kitűnő csíkszeredai néprajzkutatónak, BALÁZS LAJOSnak a csíkszentdomokosi Szent János napi angyalozásról megtartott előadása. EBELE FERENC magyarpolányi plébános a magyarpolányi németek szent tiszteletéről beszélt. P. DACZÓ Á. LUKÁCS fogarasi ferences szerzetes a csíksomlyói pünkösdi

búcsún résztvevő csángók napkelte-nézéséről szolt. Ehhez kapcsolódott MOHAY TAMÁS néprajzkutató (Budapest) előadása a csíksomlyói búcsúkon résztvevőkről, hagyományaikról, a hagyományos szokások felújítására való törekvésekről és ezek lehetőségeiről, valamint új szokások jelentkezéséről, a hagyományteremtés folyamatáról. POZSONY FERENC kolozsvári néprajzkutató nagyszerű előadásában egy moldvai csángó család tárgyi világának vallásos tárgycsoportját mutatta be, elemezve a család életében betöltött szerepét.

Délután NAGY OLGA kolozsvári néprajztudós elnökölt. Az itt elhangzó előadások a református közösségek népi vallásosságának jellemző jegyeit igyekeztek megmutatni. BELLON TIBOR karcagi néprajzkutató bemutatta azokat a hatósági szabályokat, amelyeket a Nagykunságban hoztak az ünnepek szabályozására. GERGELY KATALIN néprajzkutató (Budapest) a magyar népművészetben fellelhető bibliai ábrázolásokat és jelképeket vette sorra. SZABÓ JUDIT kézdívasárhelyi tanár a geryeszegi református templom és egyház klenódiumait mutatta be, előadását vetített képekkel illusztrálva. MOLNÁR AMBRUS hajdúszoboszlói református esperes a Doktorok Kollégiuma Vallási Néprajzi Szekció határokon túli kutatásait ismertette. Megrázó előadást hallhattak a jelenlévők BARNÁ GÁBOR néprajzkutatótól (Budapest) a szlovákká lett magyar reformátusokról. Vallás és identitás kérdését elemezte az előadó, akinek előadása új, a többség által eddig ismeretlen problémára világított rá. VETÉSI LÁSZLÓ kolozsvári református lelkész kitűnő előadásában egy idős aranyosszéki férfi vallásos világvépet rajzolta meg. SÁNDOR ATTILA sövényfalvi református lelkész lenyűgöző előadást tartott a Kisküküllő menti Sövényfalva vallásos értékrendéről. MADAR ILONA néprajzkutató (Budapest) a burgenlandi magyarság vallásos életéről nyújtott áttekinthető képet. GAÁL ANIKÓ veszprémi néprajzos a Kalotaszegen ma is gyakorolt eklézsiakövetést mutatta be református és római katolikus közösségből. TAMÁS MÁRTA szentgáli tanítónő a szentgáli keresztelési szokásokat, LACKOVITS EMŐKE néprajzkutató (Veszprém) pedig a közép-dunántúli református templomi ülésrendet, valamint a templomba való be- és kivonulás rendjét elemezte.

Az előadásokat követő hozzászólások és vita után a VEAB, konferenciának helyet adó várbeli székházának (Veszprém, Vár u. 37.) pincéjében közös vacsora volt, majd a Vagantes Együttes régi zenei hangversenyét hallgathatták meg a tanácskozás résztvevői.

Szeptember 21-én ERDÉLYI ZSUZSANNA néprajztudós (Budapest) elnökölt. Elsőként PÓCS ÉVA néprajzkutató (Budapest) tartott átfogó, széles kitekintésű előadást *A magyar halottlátó és a keresztény Európa* címmel. Őt követte FORRAI IBOLYA néprajzkutató (Budapest), aki a bukovinai székely halottaskönyveket mutatta be, rámutatva a népcsoport nagy múltú írásbeliségére is. Különösen érdekes volt hallani utána KRÍZA ILDIKÓ néprajzkutató (Budapest) előadását a XIX. századi halotti búcsúztatókról. Nagyszerű előadást hallhattunk GELENCSEI JÓZSEF jogtörténésztől (Székesfehérvár) a Móri-völgy falvainak temetéshez fűződő vallásos szokásairól. DEÁKY ZITA néprajzkutató (Budapest) a szülés körüli szokásokban meglévő vallásos elemeket mutatta be, ZAKARIÁS ERZSÉBET néprajzkutató (Kolozsvár) pedig az emberélet fordulóinak vallásos vonásait tárta fel. CSILLÉRY KLÁRA néprajztudós (Budapest) a ma-

gyarországi bútorokon meglévő vallásos ábrázolásokat elemezte lenyűgöző precizitással, rendkívül gazdag anyagot felvonultatva.

GULYÁS ÉVA néprajzkutató (Szolnok) a Szent György-kultusz emlékeit és hagyományait vizsgálta a magyar nyelvterületen és Európában, történeti elemzéssel. IMRE MÁRIA néprajzkutató (Pécs) nagyívű előadásban mutatta be a Baranya megye falvaiban megtalálható szentek kultuszát és ábrázolásuk sokszínűségét. VARRÓ ÁGNES néprajzkutató (Székesfehérvár) a szentelményeknek és szakrális tárgyakkal a népi orvoslásban betöltött szerepéről beszélt.

A következő elnök BARNA GÁBOR néprajzkutató (Budapest) volt. Ez alkalommal elsőként BÖSZÖRMÉNYI MÁRIA esztergomi tanár nagy vitát kiváltott előadását hallhattuk *A népi vallásosság teológiai alapjai* címmel. Őt követte VŐÖ GABRIELLA kolozsvári kutató, aki egy adventista lelkész énekköltészetének forrásait mutatta be. ÁCS ANNA néprajzkutató (Veszprém) a nemesvámosi hetednap adventista közösség kialakulását elemezte, rávilágítva mai életükre is. IVÁSKOVICS MÁRIA ungvári tanár a kárpátaljai Nagydobrony karácsonyi és húsvéti szokásait jellemezte, CZIRIKUSZ KATALIN lembergi tanár pedig a vallásos énekköltészet jellegzetességeiről szólt. CSOMA ZSIGMOND néprajzkutató (Budapest) a Kárpát-medence szólvédő szentjeinek tiszteltét vizsgálta áttekintő előadásában. Lenyűgöző és rendkívül érdekes volt PETÁNOVICS KATALIN néprajzkutató (Keszthely) előadása, amelyben egy „szentasszony” életében álmainak szerepét vizsgálta meg. Végezetül JÁNÓ MIHÁLY sepsiszentgyörgyi művészettörténész a megszentelt falakon olvasható profán feliratokat elemzte.

A tanácskozás BARNA GÁBOR elnök zárszavaival fejeződött be, termékeny vita után. Az elnök értékelte a konferenciát, elemezte jelentőségét és tanulságait. Az együttlét fogadással és baráti beszélgetéssel ért véget.

Sajnálatos, hogy Csíkszeredáról TÁNCZOS VILMOS, Marosvásárhelyről BARABÁS LÁSZLÓ, s Kolozsvárról az ismert néprajzkutató, GAZDA KLÁRA előzetes jelentkezésük ellenére sem jöhettek el a tanácskozásra, s ugyancsak távolmaradtak TIMAFFY LÁSZLÓ győri, KESZEG VILMOS kolozsvári és LUKÁCS LÁSZLÓ székesfehérvári néprajzkutatók is. Elkészített és Veszprémbe elküldött előadásai azonban a tervezett tanulmánykötetben megjelennek.

Szeptember 22-én balaton-felvidéki kirándulásra indultak a konferencia résztvevői, GEISZT JAKABNÉ népművelő és UZSOKI ANDRÁS ny. múzeumigazgató, régész-történész szakavatott vezetésével. Az út során a szentkirályszabadjai református és római katolikus, a vörösberényi református, a balatonfüredi református, majd a tihanyi bencés apátság templomokat nézték meg. Valamennyi korai műemlékeink közé tartozik. Szentkirályszabadján BENKŐ ANDRÁS református, Vörösberényben KURUCZ GYÖRGY református, Balatonfüreden PETRŐCZ LÁSZLÓ és felesége református lelkészek, Tihanyban P. PÁSZTHORY VALTER bencés tanár, plébános voltak avatott kalauzaink.

A konferenciára jelent meg az 1990. december 7–0. között Sepsiszentgyörgyön megrendezett vallási néprajzi konferencia előadásait tartalmazó kötet *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* címmel, S. LACKOVITS EMŐKE szerkesztésében (Veszprém, 1991). A veszprémi konferencia előadásai hasonló címmel, II. jelzéssel, terveink szerint 1992-ben látnak napvilágot. Az első kötet nyomdaköltségeit SALAT IMRE mária-

falvai (Ausztria) plébános és a Caritas Transsylvania Alapítvány biztosította, DEÁKY ZITA és CSOMA ZSIGMOND önzetlen közbenjárásának köszönhetően. Hálások vagyunk segítségükért.

IMRE MÁRIA néprajzkutató meghívására a következő, III. konferencia helyszíne 1993-ban Pécs lesz.

A Veszprémben megrendezett tanácskozásról elmondható, hogy mind határokon belül, mind határokon kívül nagy érdeklődést váltott ki, hisz most sok esetben évtizedekig hallgatásra ítélt, vagy háttérbe szorított területek kutatói szólalhattak meg úgy, hogy a Kárpát-medencében élő, politikai határokkal szétördelt magyarság és a Kárpát-medence népeinek összefogását, egymás jobb megismerését és megismertetését szolgálták. Ezek az összejövetelek a több országban szétszórta élő magyar szakemberek együttműködését is segítik, hangsúlyozva az összetartozást. E konferenciák egyik legfőbb célkitűzése mindezeknek ápolása, s ez eddig sikeresnek modható. Ugyanakkor rendkívül fontos szaktudományunk számára az a gazdag anyag, amely az előadások során ismertté válik, amikor is az előadók az esetek többségében a vallásos népélet még feltáratlan jellemzőit mutatják be, árnyalt, sokoldalú képet alkotva. Valamennyien sajnáltuk, hogy a Sepsiszentgyörgyön előadást tartó és Veszprémben is bejelentkezett román kutatók nem érkeztek mégsem meg.

A tanácskozás felejthetetlenül szép kísérője és kiegészítője volt az a nagy élmény, amelyet JUHÁSZ KATALIN néprajzosnak, a népművészet ifjú mesterének népdaléneklése jelentett a résztvevők számára. Köszönet illeti őt valamennyiünk nevében.

S. L. E.

Névtani tanácskozás Jászberényben

Aktuális névtani kérdésekről rendeztek tanácskozást 1991. október 11–12-én a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. A legfontosabb fölvetett kérdések, amelyek néprajzi szempontból is számot tarthatnak az érdeklődésre: tulajdonnevek határokon innen és túl (HAJDÚ MIHÁLY), vajdasági magyar tulajdonnévhasználat (PAPP GYÖRGY), rendszerváltozás és névváltoztatás (J. SOLTÉSZ KATALIN), a keresztény névadás (KOZSMÉR ISTVÁN), névadási szokások napjainkban (ÁDÁM IMRE), népi állatnevek antropomorfizmusa (FARKAS FERENC), néprajz és helynévkutatás (BALÁZS GÉZA), szőlő és bor a Balaton-felvidék helyneveiben (BOROS EDIT), névtan és szóföldrajz (JUHÁSZ DEZSŐ). Az előadások anyaga várhatóan kötetben is megjelenik.

B. G.

Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi felében

Komárom, 1991. október 25–26.

A fenti címmel szervezett nemzetközi tudományos tanácskozást a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság 1991. október 25–26-án. A tanácskozásnak a komáromi Duna Menti Múzeum adott otthont. Támogatták a rendezvényt a térség múzeumai, a CSEMADOK Országos Választmánya, szlovákiai magyar folyóiratok szerkesztőségei, valamint a budapesti székhelyű Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány.

A tanácskozáson cseh, szlovák, valamint magyarországi, szlovákiai, erdélyi és délvidéki magyar kutatók vettek részt. Előadását mindenki anyanyelvén tartotta. A jobb megértést elősegítendő a szervezők a konferencia idejére megjelentették az előadások kétnyelvű (magyar és szlovák, ill. cseh) összefoglalóját tartalmazó füzetecskét.

Két nagy előadás hangzott el, ezeket UJVÁRY ZOLTÁN, a debreceni egyetem professzora és VÁCLAV FROLEC, a brünni egyetem professzora tartották. UJVÁRY ZOLTÁN arról értekezett, hogy az egyes kultúrelemek hasonlósága, olykor megegyezése kapcsán az egyes népek, nemzetek, nemzetiségek viszonylatában az esetek túlnyomó többségében nem a klasszikus értelemben vett interetnikus kapcsolatról van szó, hanem például egy magasabb kultúra (pl. a kereszténység) hatásáról, vagy például nyelvváltás útján lett egyik-másik kultúrelem magyarrá, szlovákká stb. Előadásában nem az interetnikus kapcsolatok tagadásáról, hanem azoknak más irányú megközelítéséről volt szó.

VÁCLAV FROLEC a cseh, szlovák és magyar kulturális kapcsolatokról szolt, hangsúlyozva, hogy a közép-európai nemzetek, köztük a csehek, szlovákok és magyarok népi kultúrája szerves alkotórésze az európai művelődésnek. Amennyiben a szomszédos nemzetek népi kultúrájának a lényegét kívánjuk megragadni, meg kell keresnünk azokat a közös gyökereket, amelyek azok kialakításában fontos szereppel bírtak. Vizsgálunk kell a történeti fejlődés irányvonalait, a kontinuitás és diszkontinuitás kérdéskörét, az interetnikus és egyéb kapcsolatok rendszerét.

Ezt követően még 18 előadás hangzott el a folklór, nyelvi viszonyok, identitás, népiélet, migráció, népi építészet és népi táplálkozás témakörében. A tanácskozás szervezőinek elképzelése szerint az előadások rövid időn belül nyomtatásban is megjelennek. Annak érdekében, hogy mindkét leginkább érintett fél, a magyar és a szlovák néprajztudomány művelői is haszonnal kamatoztathassák az ott elhangzottakat, az előadások szövege várhatóan mindkét nyelven megjelenik.

BODNÁR MÓNIKA

A Magyar Néprajz VII. kötetének vitája

Már három kötete jelent meg a nyolckötetesre tervezett nagy szintézisünknek, de csak első alkalommal került sor a méltatást és a szakmai kritikát egyaránt vállaló, nem protokolláris jellegű vitaülésre. Nyilván nem azért, mert a *Népszokás, néphit, népi vallásosság* alcímű folklórkötet színvonalasabb, avagy problematikusabb volna a korábban megjelent kettőnél, eleve alkalmasabb lett volna tehát egy vitaülés témájának. Sokkal inkább azért, mert mostanra érett meggyőződés, hogy a szerkesztői-szerzői kollektívának magának kell megteremtenie — a szakmai közvélemény önismertetének elmélyítése érdekében — az elmélyült értékelés ilyen fórumait, egyébként igencsak visszhangtalan marad ez a nagyszabású szakmai teljesítmény. A kritikai fórumok megteremtésének ezt a parancsoló szükségét hangsúlyozta PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, a sorozat főszerkesztője — mint házigazda — az MTA Néprajzi Kutatóintézetében 1991. október 25-én megrendezett tanácskozáson, annak a reményének is hangot adván, hogy a jövőben gyakoribbak lesznek az egy-egy jelentős művet elemző szakmai tanácskozások.

A felkért bírálók — olyan kutatók, akik téma-specialisták ugyan, de nem működtek közre e kötetben — kiválóan ráhangolódtak vállalt feladatukra: nem a megjelenés örvendetes tényének jelentőségét s egyes szerzők tudói kvalitásainak dicséretét ismételték, hanem — koncepcionális vagy egy-egy részkérdést érintő — bíráló megjegyzések megfogalmazására törekedtek elsősorban.

A vitaülés légköréből is visszaad valamit, ha a bírálók egynémely észrevételét felidézem. Az általános értékelésre — meleg hangú méltatásra — vállalkozó KATONA IMRE pl. nem tartotta szerencsésnek a gazdasági élettel kapcsolatos szokásoknak a kalendáris szokásokkal való együtt tárgyalását; a magyar szellemképzetek szegényes voltát elismerve a szentekkel kapcsolatos ismeretanyag ilyen szándékú elemzését tartotta volna lehetségesnek. BAKÓ FERENC az emberi élet szokásairól írott fejezeteket tekintve át — egyebek mellett — szóvá tette az e fejezetekre hátrányos terjedelmi arányokat, hiányolta a folklorizmus hatásának számbavételét, s általában is a jelenkorig elvitt következetes anyagbemutatót (különösen azért, mert az illusztrációk jó-részt a „jelenre” vonatkoznak). SZACSVAY ÉVA a jeles napi szokásokról szóló fejezetek kapcsán megfogalmazott legfőbb észrevétele a témafelosztást érintette: ugyanazok az ünnepek a kalendáris szokásoknál is, a vallási néprajz fejezeteinél is előkerülnek, a kapcsolatos rituálék pedig a hiedelem-fejezetekben tárgyalódnak. A népi vallásosságról írott fejezeteket LACKOVITS EMŐKE tekintte át, legnagyobb gondossággal a népi katolicizmusról írottakat. Hiányolta pl. a vallásos emberek típusainak, vagy a szentek tiszteletének részletesebb bemutatását, s szóvá tette a példaanyag túlzottan Alföld-centrikusságát. VEREBÉLYI KINCŐS, elfogadva a néphit-fejezetekben megteremtett szintézist, egész sor máségyéb anyagrendező-szintetizáló törekvés lehetőségére és szükségességére mutatott rá. GRYNÆUS TAMÁS a természetismeret-fejezeteket lényegileg elfogadva, főképp a népi gyógyításról írottak némely részletének vitathatóságára figyelmeztetett, olykor lektori véleménybe illő aprólékosággal.

Egy gondolatokban és ötletekben igen gazdag vitaülés maradéktalan felidézése természetesen nem lehet feladata a krónikásnak. Talán nincs is szükség az érvek és

ellenérvek mostani megőrlésére, hiszen a referátumok — reményeink szerint — meg fognak jelenni az Ethnographiában.

SZILÁGYI MIKLÓS

Iskolai színjáték és népi damatikus hagyományok konferencia

Folytatódott Noszvajon az iskoladramák vizsgálatával foglalkozó, 1988-ban elkezdett sorozat. Az MTA Irodalomtudományi Intézete más szervezetekkel együtt a komplex kutatás igényével irodalomtörténészek, történészek, folkloristák bevonásával 1991. október 25–27. között rendezte meg újabb iskoladrama konferenciáját. A bevezető előadást KILIÁN ISTVÁN tartotta *Az iskolaszíni kutatás programja* címmel. A folkloristák már régi vendégei és szakértői ezeknek a kérdéseknek. Most TÜSKÉS GÁBOR és KNAPP ÉVA (*Esterházy Pál, és az iskolai színjátszás*), KÜLLŐS IMOLA (*Népies zsánertípusok a XVII. századi kéziratos énekeskönyvekben*), KRÍZA ILDIKÓ (*A Mátyás-dramák szerepe a néphagyomány formálódásában*) és BALÁZS GÉZA (*Egy iskoladrama folklorolingvisztikai elemzése*) tartottak érdeklődéssel kísért előadást. Örömről szolgált, hogy ez alkalommal igen sok romániai magyar irodalomtörténész is érkezett és tartott előadást (többek között VARGA JOLÁN, BARABÁS LÁSZLÓ, SZABÓ JUDIT, ZSÓK ABELINÓ). A tanácskozás egyik szervezője, s szekcióelnöke, KERÉNYI FERENC megfogalmazta: az iskoladramák kutatásában a komplex, többoldalú szemlélet továbbra is nagyon fontos, s különösen több nyelvész bevonása hozhatna új szempontokat.

B. G.

A tradicionális kultúra továbbélése

V. Magyar—Jugoszláv Folklor Konferencia

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány támogatásával az MTA Néprajzi Kutatóintézete a fenti címmel rendezett konferenciát Budapesten, 1991. október 31. és november 1. között. A kétévenként sorakerült konferenciák váltakozva Budapesten és Újvidéken kerültek megrendezésre. Az V. konferencia három nagy témakört ölelt fel:

- a) Újabb eredmények a magyar és délszláv közös történeti hősök kutatásában;
- b) Néphit, népi vallásosság, népszokások;
- c) Interetnikus kapcsolatok.

A b) és c) témákhoz kapcsolódott egy zenei szekció is, első ízben a konferenciák sorában.

E legutóbbi konferencián, ugyanúgy, mint a korábbiakon is részt vettek magyar, horvát, szerb, szlovén, bolgár, ukrán kutatók is.

Az említett három nagy témakör és a csatlakozó zenei szekció ülésének anyaga szerepel majd egy kiadandó kötetben. A szakma legjobbjai tarták elének a konferencia keretében legújabb kutatási eredményeiket. A tanulmánykötet az említett témakörök szerint csoportosítja a tanulmányokat. Igen szép számú a vallási néprajzzal foglalkozó írások sora, mind hazai, mind külföldi vonatkozásban, nem hagyva figyelmen kívül az interetnikus kapcsolatok, érintkezések szerepét sem. A konferencia anyaga a *Folklór és Tradíció* 7. kötetében fog napvilágot látni, mert a Budapesten megtartott konferenciák korábbi anyagát is ez a sorozat tette közzé.

Úgy gondolom, hogy a megjelenés után érdemes lesz még részletesebben is bemutatni a kivitelében is mutatósnak ígérkező kötetet.

KISS MÁRIA

Beszámoló az 1991. évi Dunántúli Néprajzi Napról

A VEAB Néprajzi Munkabizottsága 1991. november 7-én tartotta meg Csornán a Dunántúli Néprajzi Napot. A rendezvény házigazdája a csornai Helytörténeti Múzeum igazgatója, SZALONTAY JUDIT volt.

Az előadások a vendégfogadás után, de. 10 órakor kezdődtek a Premontrei Rendház könyvtártermében. (Ebben az épületben található a múzeum is.)

Elsőként HORVÁTH LORÁNT premontrei prépost köszöntötte a résztvevőket és röviden ismertette a rend európai és hazai történetét. Ezután S. LACKOVITS EMŐKE, a VEAB Néprajzi Munkabizottsága nevében megköszöntötte TIMAFFY LÁSZLÓT 75. születésnapja alkalmából, majd felkérte a meghívott előadókat előadásuk megtartására.

HORVÁTH JÓZSEF a XVII—XVIII. századi győri végrendeletek tanulmányozása közben gyűjtött néprajzi adatokról, DOMINKOVITS PÉTER három fontos levéltári forrásanyag (megyei statutumok, uradalmak gazdasági levéltára, törvényszéki iratok) néprajzi vonatkozásairól beszélt. Az előadók — mindketten győri kutatók — igen felkészülten, gondosan összegezték tapasztalataikat. Ezekkel az előadásokkal a Dunántúli Néprajzi Nap is illeszkedett a Néprajzi Munkabizottság egyik fő célkitűzéséhez, a segédtudományokat művelő kutatók munkájának, eredményeinek közelebbi megismeréséhez.

Rövid szünet, kiadós „tízórai” után az új állandó kiállítás megtekintésével folytatódott a rendezvény: SZALONTAY JUDIT teremről teremre vezette végig a résztvevőket. Az igényes kiállítás betekintést nyújt Csorna történetébe, társadalmi életébe. Megismerteti a város kismesterségeit, iparos–kereskedő polgárait, a lakosság életmódját. Meglepetéssel szolgált a múzeum, — fiatalsága ellenére is — igen gazdag és jól karban tartott tárgyi anyaga.

Az eseménysor egy finom ebéd elköltésével és baráti beszélgetéssel zárult.

KÖVECSES-VARGA ETELKA
a VEAB Néprajzi Munkabizottságának
titkára

A Kriza János Néprajzi Társaság székelykeresztúri vándorgyűlése

1991. szeptember 25–26.

1991. szeptember 25–26-án Székelykeresztúr, a valamikori szítások városa látta vendéggül társaságunk soros vándorgyűlését. Témája: *A tárgyi vizsgálat új lehetőségei, tárgye gyűttesek* volt.

Az előadások és viták olyan kérdéseket elemeztek, mint: határ a régészet és tárgyi néprajz között, a tárgyak kiállítása a múzeumokban, figyelembe véve azt a megállapítást, hogy mindaddig többnyire természetes környezetükből kiragadva állították ki a tárgyakat, tárgy és írás, írásbeliség a paraszti kultúrában, a szöveg mint tárgy, tárgy és társadalom, milyen következtetések vonhatók le a tárgy és környezete vizsgálatából, tárgye gyűttesek a statisztikák tükrében, a polgárosodás folyamatának nyomon követése a lakberendezések tárgyi változásával, a giccs.

Felolvastak: BENDA GYULA, KUNT ERNŐ, HOFER TAMÁS, MOHAY TAMÁS, BEL-LON TIBOR, ASZTALOS ENIKŐ, GAZDÁNÉ OLOSZ ELLA, KESZEG VILMOS, POZSONY FERENC, FARKAS IRÉN, SZABÓ JUDIT, FÜLÖP LAJOS.

A társaság vándorgyűlésein már-már hagyományszámba megy a néprajzi kiállítások megnyitása is. Így került sor BÁLINT ZSIGMOND *Élet Siklódon* és BÍRÓ GÁBOR *Népi építészetünk emlékei* témájú kiállításainak megnyitására.

A tagság időszerű társasági ügyeket vitatott meg, a kétnapos tanácskozás pedig kirándulással zárult Székelykeresztúr és Székelyudvarhely környéki falvakban.

BALÁZS LAJOS

A Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári vándorgyűlése

1991. november 16.

Kolozsvár protestáns teológiai intézetének dísztermében zajlott f. é. november 16-án társaságunk ez évi utolsó vándorgyűlése, és ezzel le is tudtuk valamennyi tervezett összejövetelünket. Témája — legalábbis itthon — újszerű, de máshol sem tekint beláthatatlanul múltra vissza: az angol megnevezéssel forgalmazott *oral history* kérdésköréről van szó, melyet magyarul *szóbeli történelem* vagy *emlékező történelem* szóhasználatban próbálunk meghonosítani. Arról a történelemről van szó, mely kis és nagyobb közösségek, egyéni sorsok, írott dokumentumokkal nem bíró népcsoportok, etnikumok közelmúltját tárja fel, a meg- és átélés élményével; olyan történelemről, mely ha szóbeliségében is, pótolni próbálja a Közép- és Kelet-Európában 50 évig tartó félretájékoztatás nyomán támadt hatalmas információs űröket.

A vándorgyűlés nagy érdeme, hogy az elhangzott előadások a fenti kérdéskört összetettségében, a hazai és külföldi szakkutatás eredményei alapján világította meg. Ezt érzékeltetjük az előadásokkal. NAGY OLGA (Kolozsvár): *A népi epika realista hajtsái*; BENDA GYULA (Budapest): *Kutatástípusok az oral history területén*; TÓTH

A székelylekeresztiúri vándorgyűlés három résztvevője

(Fotó: KUNT ERNŐ)

Balról jobbra: Zakariás Erzsébet, Ranyák József és Pozsony Ferenc

ZOLTÁN (Budapest): *Egyéni és kollektív történet, Geneológiai tábla provokálása*; VÖÖ GABRIELLA (Kolozsvár): *Igaz történetek*; VETÉSI LÁSZLÓ (Kolozsvár): *Életsorsok, élethabitusok*; GAZDA JÓZSEF (Kovászna): *A való élet varázsa*; BÍRÓ ZOLTÁN (Csíkszereda): *Egy új tudomány kételyei*; GAGYI JÓZSEF (Csíkszereda): *Az oral history szöveggyűjtés helyzeteirői*; EGYED EMESE (Budapest): *A levéllíró önéletrajza*; MOHAY TAMÁS (Budapest): *Élet és emlékezet, Egy naplólíró parasztember példája*; KESZEG VILMOS (Kolozsvár): *A népi önéletrások alkotáshelyzete*; BALÁZS LAJOS (Csíkszereda): *A szóbeli történelem műfaji időszerűsége*.

A társaság válaszmánya előterjesztette a következő esztendő vándorgyűlésére, azok témáira vonatkozó javaslatait. Így márciusban kerül sor Dicsőszentmártonban vagy Besztercén a *Proxemika a népi kultúrában*, májusban Homoródfürdőn (Hargita megye) évi közgyűléssel egybekötve népi kismesterségek, októberben pedig Kézdivásárhelyen a halál és temetkezés kutatása eredményeinek bemutatására, megvitatására.

BALÁZS LAJOS

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása: magyar népviseletek
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

SZEMINÁRIUMOK, TANFOLYAMOK, TÁBOROK

Néprajzi szemlnárium Sárospatakon

1991. július 1–7.

A Magyar Néprajzi Társaság három esztendeje szervezte meg először továbbképző szemináriumát, amikor a politikai, társadalmi változások még csak sejtetni engedték, hogy lehetséges olyan tanácskozás, továbbképzés állandósítása, amelyen részt vehet a Magyarországot körülvevő szomszédos országok magyar néprajzi gyűjtőinek, kutatóinak egy-egy csoportja. Az akkori tág látókörű szervezők BALASSA IVÁN vezetésével Békés és Szombathely után az idén július 1-től 7-ig Sárospatakon látták vendégül a környező országokból érkezett néprajzos gyűjtőket, kutatókat. Vendégek érkeztek a Cseh és Szlovák Köztársaságból (BODNÁR LAJOS, MATYI ANDOR, REMÁK TÜNDE, TÓTH FERENC, WEISZER ESZTER, PUSKÓ GÁBOR és neje, JÓKAI MÁRIA), Jugoszláviából (a Vajdaságból: BURJÁN ISTVÁN, RAJ RÓZSA, NAGY ABONYI ÁGNES, SILLING ISTVÁN, GULYÁS GIZELLA; Horvátországból: LÁBADI KÁROLY és LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA), Kárpátaljáról (KÁLMÁN FERENC, MÓRICZ KÁLMÁN, PÁL LAJOS, PENCKÓFERNÉ PUNYKÓ MÁRIA, VASZÓCSIK LÁSZLÓNÉ, VARGA SÁNDOR, PILIPKO ERZSÉBET, BAGU BALÁZS, FÁBIÁN BALÁZS) és Romániából (BARABÁS LÁSZLÓ, FÜLÖP LAJOS, DEMÉNY ISTVÁN, GAZDA KLÁRA, GÁL IRMA, GUB JENŐ, KAKAS ZOLTÁN, KARDALUS JÁNOS, VÖÖ GABRIELLA, ZAKARIÁS ERZSÉBET, TÓFALVI ZOLTÁN, GARDA DEZSŐ, POZSONY FERENC, PERKA MIHÁLY, GÁL MAGDOLNA).

Az idei szeminárium színhelye a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola volt. A neves szakemberekből álló előadók két témakör köré csoportosították mondanivalójukat: a kimeríthetetlen forrásból táplálkozó népművészetről, valamint a hagyományos életmód, a tevékenységek változása és azok visszahatása a népi társadalom alakulására témakörben mondták el nézeteiket.

A megnyitóelőadást ANDRÁSFALVY BERTALAN művelődési és közoktatási miniszter, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke tartotta. Azt fejtegette: a huszadik század legnagyobb baja, hogy hiányzik vagy ha meg is van, elszegényedett az érzelmi anyanyelv. Az iskola nem tudja átadni azt az eszközrendszert, amelyekkel kezelni, fejleszteni tudjuk érzelmi anyanyelvünket. A feldolgozatlan érzelmek feszültségeket idéznek elő. A művészetekben kialakult jelrendszer restaurálásra szorul, s ebben a néphagyományhoz kell visszanyúlni. A népművészet jelrendszerét át kell adni az iskolákban és az iskolán kívüli szakkörökben is. S amikor visszafordulunk népi hagyományainkhoz, nem egyszerűen nemzeti identitásunkat őrizzük meg. Annál jóval többet teszünk!

BALASSA IVÁN, a szeminárium kezdeményezője, a határon túli magyarság néprajzának kiváló ismerője és segítője a magyar néprajztudomány eredményeit és intézményeinek tevékenységét rajzolta meg. A számos adattal illusztrált összefoglalójából ismertté vált, hogy jelenleg hozzávetőlegesen ezren gyűjtik és tanulmányozzák a magyar népi kultúrát.

HALÁSZ PÉTER az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalmat mutatta be, amely ezideig számos kiemelkedő teljesítményt vallhat magáénak. A dokumentálás mellett az azonosságtudat, a magyarság megvallásának is számítt, ha valaki gyűjti a hagyományokat.

Három olyan előadás is elhangzott, amelyek akár a láncszemek, úgy kapcsolódtak egymáshoz: UJVÁRY ZOLTÁN professzor a hagyományos műveltségről úgy szólt mint a nemzeti identitás zálogáról, mert a népi kultúra tovább élte a nemzeti hagyományokat, az identitástudatot, egyszóval a nemzetiség fennmaradásában nagyon fontos szerep jut a népi műveltségnek, népművészetnek. SZABÓ LÁSZLÓ *A paraszti társadalom mint kutatási feladat* című előadásában szintén kitért az értékek őrzésének törvényszerűségeire, s a disszonáns jelenségek kapcsán azt hangsúlyozta, hogy nem a népi kultúra, hanem a népi társadalom van válságban. Az eddigi szemináriumok első határon túli előadója NAGY OLGA volt, aki a *Merre tart a falu?* című előadásában válaszádkor a lehetséges utakat, kétélyeket vette számba, s arra mutatott rá, hogy a változások közepette is nagy szükség van arra, hogy ne következzen be az önfeledés, akárcsak arra, hogy megmaradjon és éljen az úgynevezett népi mentálhigiénia, amely az egészséges élet és erkölcs egyik letéteménye.

KUNT ERNŐ *Kultúra, társadalom, hagyomány* című előadásában, akárcsak többen mások, sorskérdésekre keresett választ. Úgy vélte, hogy a néprajzos feladata az egyik kultúra lefordítása a másikra, de ahhoz, hogy egy másik kultúrát megismerjünk, nélkülözhetetlen tudni, ki vagyok „én”.

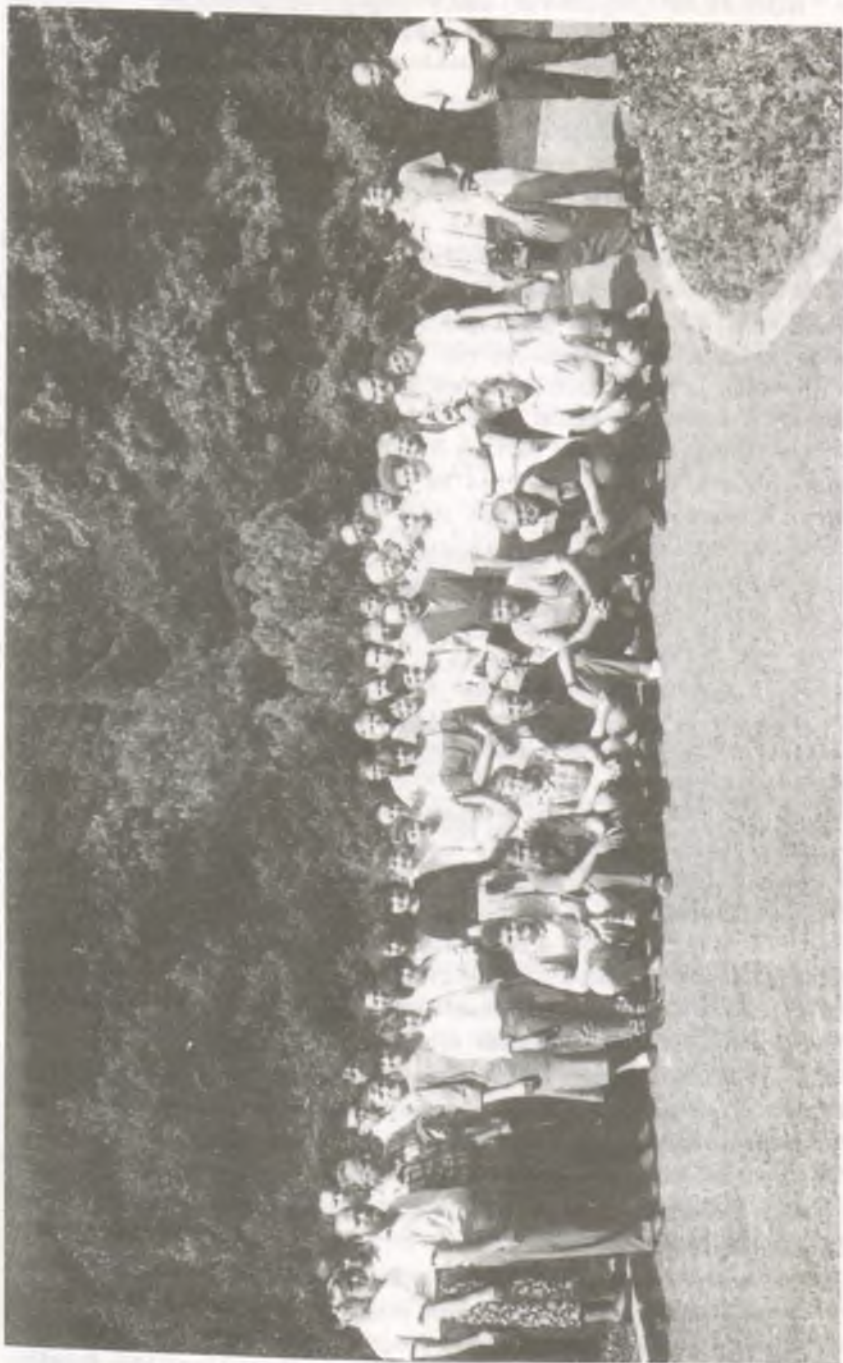
OROSZ ISTVÁN a hegyaljai mezővárosok gazdasági és művelődéstörténeti szerepét elemzte. RÉVÉSZ LÁSZLÓ új régészeti kutatásainak eredményeivel ismertette meg hallgatóságát, amikor az *Északkelet-Magyarország a honfoglalók és az Árpádok korában* című előadását tartotta meg. BENDA KÁLMÁN hallgatósága értékes összefoglalót kapott az újjáéledő népfőiskolai mozgalomról.

A magyar népművészettel több előadás foglalkozott: CSILLÉRY KLÁRA történeti összefoglalót készített, GYÖRGYI ERZSÉBET a paraszti lakáskultúra utóéletét elemezte, FLÓRIÁN MÁRIA a népviseletekről, díszítésükről úgy beszélt mint a társadalom tükrözőiről. FÜGEDI MÁRTA tágabb értelmezésben elemezte az európai művelődés tükrözését a magyar népművészetben. SZABADFALVI JÓZSEF Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete változatos képének megrajzolását vállalta. Népművészeti határkérdést, a magyar népi üvegek bemutatását végezte el VERES LÁSZLÓ.

B. KOVÁCS ISTVÁN kutatástörténeti összefoglalót mondott: a Gömör és Kishont szlovákiai részén végzett eddigi kutatásokat összegezte. FEJŐS ZOLTÁN a résztvevőkkel megismertette a Kárpát-medencén kívül élő magyar szórványokat, s felhívta a figyelmet a körükben lehetséges gyűjtések fontosságára.

A záróelőadást SELMECZI KOVÁCS ATTILA a magyarországi és részben a határon túli magyar muzeológiáról tartotta.

Az előadások mellett, ha szűkreszabottan is, mégis jutott idő eszmecsereére, vitára, nézetek kicserélésére, egymás munkájának megismerésére, s ami nagyon fontos: barátkozásra. Sőt gazdag kiegészítő kísérő programok is bővítették a résztvevők ismereteit. Láthatták a hírneves diákváros, Sárospatak művelődései emlékeit. Betekintettek, ha sóhajtásnyi időre is, a Nagykönyvtárba. Elzarándokoltak Széphalomra,

A szeminárium résztvevői Széphalmon
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

KAZINCZY FERENC sírjához, ahol a Himnusz hangjai mellett akár jelképesen is fel-fogható módon a „szeminaristák” nevében egy anyaországi és egy csángómagyar helyezett el a legnagyobb magyarok egyikének sírhantjára az emlékezés virágait. A programból nem maradt ki a környék, Herceghút, Sátoraljaújhely, Pácin nevezetességeinek megtekintése sem, sőt a résztvevők felkeresték a „szép borok” hajlékait, a világhírű Tokaj-hegyaljai pincéket, ahol nemcsak a látás, hanem az ízlelés érzékszerve is elégtételt kapott. Az egyhetes programot romantikus hajókázás zárta a Bodrogon.

BALASSA IVÁNT, aki talán még lélekben ma is pataki, VIGA GYULÁT, a felelős szervezőt és munkatársait, KUNT ERNŐT, FÜGEDI MÁRTÁT, DANKÓ KATALINT, BUDAI ERIKÁT és VIDA GABRIELLÁT nem udvariasságból, hanem érdemeikért dicsérték a határon túlról, a szélrózsa több irányából érkezett, ám nyelvükben és kultúrájukban közösséget valló résztvevők. A szervezők lelkesedése, türelme, kitartása beépült a rendezvény fundamentumába, s azt szilárdan tartotta. Akárcsak a többi, név szerint ismert támogató: Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Hivatal Mecenas Alapítvány, Miskolc Városi Önkormányzat Mecenas Alapítvány, Sárospatak Önkormányzata, Illyés Alapítvány, Lakitelek Alapítvány, Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány, Salgótarján Önkormányzata, Johanniták Szövetsége, Magyarok Világszövetsége, Heves Megyei Múzeumi Igazgatóság, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumi Igazgatóság, Tokaj-Hegyaljai Borkombinát, Sátoraljaújhelyi Dohánygyár, Miskolc Likőrgyár, Borsodi Sörgyár, Kerámia Épületanyagipari Vállalat, Sátoraljaújhelyi Sütőipari Vállalat, Herceghúti TSz., Déri Múzeum, valamint Comenius Tanítóképző Főiskola.

Ahhoz, hogy a legújabb szakirodalmat a résztvevők magukkal vihették, könyvajándékkal kedveskedett: Corvina Kiadó, Könyvértékesítő Vállalat, Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat, KLTE Néprajzi Tanszék, Baranya Megyei Levéltár, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Nógrád Megyei Levéltár, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Tolna Megyei Levéltár, Magyar Országos Levéltár, MTA Néprajzi Kutatóintézet, Békés Megyei Múzeumi Igazgatóság, Heves Megyei Múzeumi Igazgatóság, Keszthely — Balaton Múzeum, Salgótarján — Nógrádi Történeti Múzeum, Nagykanizsa — Thury György Múzeum, Tolna Megyei Múzeumi Igazgatóság, Vas Megyei Múzeumi Igazgatóság és Hajdú-Bihar Megyei Levéltár.

A zárzó kimondása előtt véleménynyilvánításra a szabad fórumon kínálkozott alkalom. Volt, aki úgy fogalmazott, hogy életének szép hete közé tartozik a Sárospatakon eltöltött idő. Mások ajánlották, hogy jövőre a műhelymunka kapjon nagyobb teret, ahol a kisebbségi lét kérdéseit, a szakma egyes fejezeteit lehet megbeszélni. Szóba került, hogy eredményesebb lenne, ha szekciókban folyhatna a tanácskozás. Némelyek emlegették, hogy a klasszikus módszertani fogások mellett újak ismertetése, amik jobban alkalmasak a felpörgetett társadalmi változások vizsgálására, is nagyon fontos, akárcsak a néprajzi filmek készítésébe való beavatás stb. Közben a hallgatók némelyikének az a Tokaj-hegyalján hallott hiedelem jutott eszébe, amely azt tartja, hogy szőlővirágzaskor megmozdulnak a hordóban a borok. Sárospatakon egy hétig a négy országból érkezett szívek, lelkek mozdultak meg egyszerre egy tettenért erő, a magyar néprajz hatására.

Napközis tábor a Múzeumfaluban

A Sóstói Múzeumfalu 1991. nyarán három turnusban táboroztatott gyermekeket. Az első két turnus Nyíregyháza város gyermekei számára szervezett napközis tábor volt, míg a harmadik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 50 állami gondozott, a Sóstói Napközis Táborban üdülő gyermekeinek biztosított délelőtti programokat.

Az első két turnusban 35–40 gyermek bővíthette ismereteit a magyar történelemtől. Célunk a Múzeumfalu adta lehetőségek felhasználásával a paraszti élet mindennapjainak megismertetése.

Az első napon a népi építészet technikáit tanulmányoztuk: hogyan és miből épültek megyénk különböző földrajzi tájegységein a paraszti lakóházak? A nap emlékeztető tevékenysége azonban a vályogvetés volt. A gyerekek a hét többi napján is szívesen nézgették a száradó vályogtéglákat.

A következő napon a régészettel ismerkedtünk. ISTVÁNOVICS ESZTER régész mesélt munkájáról és különböző érdekes leleteket mutatott be diafilmekben. A gyerekek örömmel vették a kezükbe a különböző csontokat, ügyesen és figyelmesen tisztogatták a szakember útmutatása alapján. Végül sikerült egy Árpád-kori férfi csontvázát kirakniuk.

Megismerkedtünk még Magyarország különböző tájegységeire jellemző népviseletekkel, felelevenítettük és elkészítettük azokat a gyermekjátékokat, amelyekkel nagyszüleink játszottak (rongybaba, papírsárkány).

A nyíregyházi Népművészeti Stúdió szakemberei három kismesterség fogásait mutatták be, az agyagozás–korongozást, fafaragást, bőrművességet. A gyerekek büszkén vitték haza a maguk készíttette fakardokat, agyagkorsót, malacperselyt, kulcstartót.

Belekóstoltunk a lovaséletbe, hiszen a bátrabbak lovagolhattak, sőt le is csutakolhatták a lovat. Az egész csoport pedig egy székértúrán vett részt. Természetesen a nyár szokásos programjai — a fürdés, erdei séta — itt sem maradhattak ki.

A harmadik turnusban levő állami gondozott gyermekeknél főleg a manuális foglalkozásokra fektettük a hangsúlyt, mivel 16 értelmi fogyatékos gyermek is volt közöttük. Lelkesen készítették a babákat, fakardokat, vetették a vályogtéglákat és büszkén ülték meg a lovat.

Terveink között szerepel, hogy ezentúl minden évben hasonló témakörökben megszervezzük a nyíregyházi gyerekek nyári foglalkoztatását, s ezzel a múzeumnak is jó propagandát biztosíthatunk.

NAGYNYÉ BŐSZE KATALIN

Honismereti tábor Móraon

1991. július 1–10.

Az idén 16. alkalommal rendeztük meg a Fejér megyei honismereti tábort 30 középiskolás részvételével, július 1-től 10-ig Móraon. A tábor megvalósítását a Székesfehérvár

Megyei Jogú Város Önkormányzatától, a Magyarországi Németek Szövetségétől, a Fejér Megyei Sporthivataltól és a Mór Városi Önkormányzattól kapott anyagi támogatás tette lehetővé. Az István Király Múzeum szakembereinek (HORVÁTH JÚLIA történész, FRIGYIK KATALIN könyvtáros, VARRÓ ÁGNES néprajzkutató) irányításával gyűjtötték e pár nap alatt a diákok a német nemzetiségű Mór néprajzi, történeti és kultúrtörténeti hagyományait, s a lejegyzetelt anyagból a tábor végén összefoglaló dolgozatot készítettek. A kutatómunka során vizsgálták a szőlőművelés hagyományait, az esztendő jeles napjait és az emberi élet fordulóihoz fűződő népszokásokat, a vásárok néprajzát, a kismesteriségek emlékeit, Mór földrajzi neveit, a búcsújárást, a régi népviseletet, a hagyományos népi orvoslást és népi táplálkozást, valamint a móri nyomdák történetét és a kitelepítések emlékeit az egyéni sorsok tükrében.

A kutatott témákkal kapcsolatosan előadásokat hallgattak a diákok például Fejér megye honsímereti irodalmáról, a móri németek történetéről és a bodajki búcsújáró helyről, a Móri-völgy népszokásairól. Külön előadásban emlékeztünk meg Teleki Pál halálának 50. évfordulójáról, valamint Mór és környéke régészeti emlékeiről és a régészeti törvényről.

A Vértesben található gyógynövényekkel, azok szerepével a népi orvoslásban az egynapos gyalogtúrán ismerkedhettek a tábor résztvevői.

A szellemi emlékek gyűjtésén kívül számos néprajzi tárgyat, elsősorban népviseleti darabokat is vásároltunk az István Király Múzeum néprajzi gyűjteménye számára.

VARRÓ ÁGNES

Néprajzi tábor a Felső-Bódva völgyében

Szepsi, 1991. július 13–20.

A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság 1989. évi megalakulása óta nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy összefogja a térségben élő vagy a területtel foglalkozó hivatásos néprajzkutatókat, valamint kiépítse önkéntes gyűjtőtáborát. A munkát az alapoktól kell kezdeni. Mivel csak kevés szakképzett néprajzosra támaszkodhat a Társaság, egyik alapvető célja, hogy a leendő pedagógusokat „beoltsa” a népi kultúra szeretetével, fogékonnyá tegye őket a néprajzi értékek iránt, hogy pedagógusi és szakörvezetői munkájuk nyomán tanítványaik is „fertőződjenek”. Ezen megfontolásból indult néprajzi előadásorozat a nyitrai Pedagógiai Főiskolán, s úgyszintén e cél motiválta a nyári néprajzi továbbképző tanfolyamok indítását is. Az első ilyen tanfolyam tavaly szerveződött domicsai helyszínnel. Az akkori munka eredményét — jónéhány adatközlő dolgozatot *Utánpótlás (Dolgozatok Kecső néprajzából)* címmel már kézbe is vehették az idei tábor résztvevői.

A II. Néprajzi Továbbképző Tanfolyamra 1991. július 13–20-a között került sor az egykori abaúj-tornai Szepsiben. A résztvevők — nyitrai főiskolások, valamint galántai és szepsi gimnazisták — az első napokon elméleti képzést kaptak, néprajzosok, történészek és restaurátorok tartottak számukra előadásokat. DÁM LÁSZLÓ a néprajzi

alapfogalmakkal ismertette meg őket, RÉMIÁS TIBOR Torna vármegye XVIII. századi jobbágyi társadalmáról és gazdasági életéről, valamint a térség alapvető szakirodalmáról adott tájékoztatást. SZANYI MÁRIA előadása a vallási néprajz, népi vallássság témakörébe nyújtott bepillantást. VIGA GYULA a Felföld–Alföld közötti árucserék és időszakos vándorlásoknak népi kultúránkra gyakorolt hatásairól beszélt. LISZKA JÓZSEF ismertette a szlovákiai magyarság néprajzi kutatásainak eredményeit, valamint a terület táji–történeti tagozódását. Ezt követően BODNÁR MÓNIKA a Bódva-völgyének mint néprajzi tájegységnek körülhatárolására tett kísérletet. BARSZ ERNŐ élvezetes előadása nyomán izelttöt kaphattak a hallgatók, hogy miként botlik a pedagógus oktató–nevelő munkája során lépten-nyomon a néprajzba, s hogyan tudja ebbéli ismereteit hasznosítani munkája során. BAKAYNÉ PERJÉS JUDIT és JÁRÓ MÁRTA a műtárgyak konzerválásának alapjaival ismertették meg a hallgatókat.

Gyakorlati tevékenység két irányban folyt. Egyrészt megkezdődött a szépsi tájház tárgyi és adattári gyűjteményének leltározása, másrészt a hallgatók néprajzi gyűjtőmunkát végeztek a szomszédos Bodoló, Jánok, Zsarnó, Tornaújfalu, Horváti és Vendégi településeken. A munkálatok ÁG TIBOR, BODNÁR MÓNIKA, LISZKA JÓZSEF és SZANYI MÁRIA szakmai vezetésével folytak. A gyűjtés a jövő évi tanfolyamra remélhetőleg egy újabb *Utánpótlás*-kötetecskét eredményez.

BODNÁR MÓNIKA

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei néprajzi középiskolai szaktábor

Krasznokvajda, 1991. július 21–31.

A miskolci Herman Ottó Múzeum kilenc éve minden nyáron néprajzi szaktábort szervez középiskolás diákok számára. A tábor lakói Borsod-Abaúj-Zemplén megye középiskoláinak tanulói, évről-évre 20 fő. Többségük a múzeum néprajzi szakkörének is látogatói, ami szintén több éve működik. Jelentős hányaduk vett részt a korábbi táborok munkájában.

A tábor szervezését és szakmai irányítását a megye muzeológusai: BODNÁR MÓNIKA, a putnoki Gömöri Múzeum vezetője, VIDA GABRIELLA, a miskolci Hermann Ottó Múzeum néprajzos muzeológusa és SZALIPSZKI PÉTER, a forrói Abaúji Múzeum vezetője végezte.

A tábor helye minden évben változik. Idén — szakítva az eddigi gyakorlattal — nem egyetlen településen folyt a gyűjtőmunka. Krasznokvajda központtal bejártuk Bütöst, Perecsét, Kányt, Szászfát, Pamlényt és Keresztétét. E települések közvetlenül a magyar-szlovák határ mellett fekszenek, a Cserehát kihaló falvai közé tartoznak. Bütös, Krasznokvajda és Szászfá kivételével, ahol ha kis számban is, de élnek fiatalok, kizárólag nyugdíjas korúak által lakott, 50–100 lélekszámú kicsi helységek, ahol minden második ház lakatlan.

A tábor feladata kettős volt: tárgygyűjtés a Herman Ottó Múzeum és az Abaúji Múzeum néprajzi gyűjteménye számára, illetve szóbeli hagyományok lejegyzése. A

diákok egyrészt a vezetők által javasolt témákból választhattak, vagy már korábbról (pályázat, szakkör, tábor) ismert témaköröket önállóan gyűjthettek. Hasznosnak mutatkozott, hogy a 2–3 fős csoportok egy-egy nagyobb szokáskör egy jól körülhatárolt kisebb részterületével foglalkozzanak. Ezeket ugyanis rövid felkészülés után könnyebben tudták teljes részletességében felgyűjteni, hamar volt sikerélményük.

Ennek megfelelően választottuk ki a témaköröket. Így pl. BODNÁR MÓNICA vezetésevel néhányan a húsvéti ünnephez, mások a karácsonyhoz kapcsolódó étkezési szokásokat kérdezték mind a hét faluban. VIDA GABRIELLA csoportja a legény-, leány-, férfi-, asszonyavatás szokásait, a katona sorozás és bevonulás helyi hagyományait ismerte meg. SZALIPSZKI PÉTER több diákkal a csereháti gyűjtögetést, természetismeretet térképezte fel, egy nagyobb, az egész tájegységet felölelő majdani monográfia számára. Idén is sikere volt a népi gyógymódoknak, többen vállalkoztak hiedelemtörténetek lejegyzésére. A napi munkamegosztásban a leghasznosabbnak a délutáni gyűjtés másnap délelőtti feldolgozása bizonyult. Többen jelezték, hogy a táborban gyűjtött anyaggal pályázni szeretnének az Abaúji Múzeum Benczédi Székely István Néprajzi és Helytörténeti, valamint a Herman Ottó Múzeum Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatán.

Az utóbbi évek tendenciájaként egyre kevesebb a diákok által összegyűjtött, néprajzi tárgygyűjtemények számára értékes tárgy. A forrói múzeum szervezésekor kevesebb mint tíz éve ugyan volt vidéken egy tárgygyűjtési akció, akkor igen szép eredménnyel. Ezekben a közlekedéstől elzárt, pusztuló falvakban is gyakoriak a magángyűjtők felvásárló körútjai. Szép tárgyakat a tábor végéhez közeledve találtunk, amikor felengedett irántunk az elöregedett falvakban a tartózkodás, a félelem. Jelentős számú tárgygyarapodásról azonban ennek ellenére sem számolhatunk be.

Terveink szerint 1992-ben a Bódva-völgy falvaiban rendezzük meg a középiskolások néprajzi szaktáborát.

VIDA GABRIELLA

birtokok határvonalait több-kevesebb rendszerességgel átalakították. Ez a szertartás nem más, mint a kollektív emlékezet szóbeli dokumentációja a birtokjog hitelességéről.

A *yamik* hiedelemvilágára jellemző még, hogy annyi tabu van, amennyi ellen egy ember egész élete során sem tudna véteni. BENEDEK professornak persze gyakran sikerült, ilyenkor előbb csak kikacagták, de később a vétségekért jól megverték a több mint három méter hosszú evezőkkel (természetesen ez annak a jele is, hogy befogadták az antropológust).

BENEDEK professzor 1983–84 között végzett terepmunkát a *Halálszigeten* és egy évet töltött a feldolgozással. Az azóta eltelt évek ellenére olyan élvezetesen és hatásosan mesélt élményeiről, hogy szinte filmszerűen peregték le előttem az őslakókkal közösen végzett halászatok és szertartások, vagy a partmenti vizekben cápauszony elől fejvesztetten menekülő hargitai születésű antropológus látványa.

PIRÓTH ISTVÁN

Egyetemi néprajzi oktatási kísérletek Miskolcon

Az első oktatási évet 1988-ban megkezdő Miskolci Bölcsész Egyesület felkérésére kidolgoztam az irodalom, ill. történelem szakos hallgatók számára kötelező előadás- és szemináriumsorozat tervét, amelyet egy tanéven át hallgattak a másodévesek. Ennek — az egyetem alapkoncepciójához illeszkedően — már eleve megadták elnevezését: *Szellemi néprajz*, amelyet a magam érdeklődését jelezve *Kognitív antropológia* alcímmel egészítettem ki. Egyszermind utalni kívántam arra a hosszabb távú, s teljesen függetlenül, külföldi tapasztalataim és belföldi hiányérzeteim alapján kidolgozott tervezetre, amelyet szintén ezen felsőoktatási vállalkozás megbízásából készítettem el egy esetlegesen itt megindítandó önálló tanszék keretében. Ennek neve és oktatási, illetve vizsgálódási köre pedig Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék lenne. Az itt kitűzött munka legsommasabb áttekintését a mellékelt tantárgyi csoport táblázat mutatja be. (Megjegyzendő, hogy a klasszika filológia felvétele ezen egyetem sajátosságaként valamennyi szakon kötelező.)

A *Szellemi néprajz/Kognitív antropológia* előadássorozat az 1990/91-es tanévben megvalósult, szemináriumokkal kiegészítve. Az 1991/92-es tanévben egészségügyi okokból átmenetileg le kellett mondanom a tanításról. Mind a megkezdett munka folytatása, mind pedig a — teljes terjedelmében 32 oldalon kidolgozott koncepciójú — Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék jövője szorosan összefügg a Miskolci Bölcsész Egyetem sorsával, illetve a Bölcsészettudományi Karral a közeljövőben bővülő Miskolci — korábban Nehézipari — Egyetem kapcsolatának alakulásával.

KUNT ERNŐ

1. sz. melléklet

Magyar szellemi néprajz/Kognitív Antropológia

2 szemeszter, 10 előadás szemeszterenként, 2 órás előadások + 2 órás szemináriumok.

Az előadások valamennyi hallgató számára kötelezőek az első két év során. A tárgy oktatásának célja egyfelől a hagyományos nemzeti kultúra egy jellegzetes területéről átfogó ismeretanyag megszerzése, valamint a kultúrakutatás és kultúraértelmezés nemzetközi módszertanának elemi szintű megismerése.

A. szemeszter

1. *Egyén — Kultúra — Társadalom*
Az egyén a társadalmi térben mint társadalomtudományi alapprobléma, kultúra-meghatározások és értelmezések.
2. *Ki a magyar? Mi a magyar? Milyen a magyar?*
A nemzettudat és a nemzeti kultúra kapcsolatai.
A nemzeti kultúra relativitása közép-európai vonatkozásban, s kontinentális és interkontinentális vonatkozásban. Ethnikus stereotípiák.
3. *Népi kultúra — Nemzeti kultúra*
A paraszti hagyományok adaptálási módjai az össznemzeti kultúrában.
4. *Néprajz, néptudomány, magyarságkutatás, európai ethnológia, kulturális anthropológia, városi néprajz, folklorizmuskutatás*
Egy jellegzetes társadalmi nagycsoport — a magyar parasztság — társadalomtudományi megközelítési módszerei és ennek történeti változatai.
5. *Sokszínűség és egység*
A népi kultúra funkcionális és strukturális tagolódásának rendje.
- 6—7. *A parasztélet rendje*
A parasztélet időbeli szerveződése: az emberi élet fordulói, átmeneti rítusok, nemzedékek emlékezete.
- 8—9. *A parasztélet rendje II.*
A parasztélet időbeli szerveződése: az esztendő tagolása.
10. *A hagyományos és a jelenkor társadalmi és egyéni időbeli szerveződése: hasonlóságok és ellentmondások.*

B. szemeszter

1. *Az emberi jelenség és szükségletei. Mítoszelméletek*
- 2—3. *A parasztélet rendje III.*
A parasztélet térbeli tagolódása: természeti környezet, társadalmi környezet, a belső világ.
- 4—5. *A parasztélet rendje IV.*
Az érzékek néprajza I.: látás és látványalkotás.
- 6—7. *A parasztélet rendje V.*
Az érzékek néprajza II.: hallás és hallásélményalkotás.
8. *A parasztélet rendje VI.*
Az érzékek néprajza III.: tapintás, ízlelés és szaglás.
9. *A parasztélet rendje VII.*

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Magyar Népi Építészeti Archívum

A múlt és a jelen

A magyar népi építészet kutatása az elmúlt évtizedekben a néprajztudomány egyik legtöbb eredményt felmutató területe, és ez nyilvánvalóan összefügg a szabadtéri múzeumok tevékenységével. Ugyanakkor általános tapasztalat, hogy a kutatás háttere nem a megfelelő mértékben biztosított. Ez a tény vezetett a Magyar Népi Építészeti Archívum koncepciójának kimunkálásához. Egy olyan gyűjteményt kíván ezzel a Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozni, mely összegyűjti a népi építészet dokumentumait, az építmények felmérési terveit, az e témakörbe tartozó ábrázolások és írásos anyagokat.

A tervezés első pillanatától az is nyilvánvaló volt, hogy a feltárt forrásokat a kutatás és az egyéb felhasználás számára hozzáférhetővé kell tennünk, ezt szolgálja a Magyar Népi Építészet Katasztere kiadványsorozat terve.

A két egymással szoros összefüggésben lévő vállalkozás 1980-ban indult meg. A beindításhoz nagy segítséget nyújtott, hogy a Történelmi és Kulturális Emlékeink Feltárása, Nyilvántartása és Kiadása kutatási főirány (előbb Ts/4, majd Ts/5) 1991-ig rendszeresen támogatta a munkálatokat.

Az egy évtized alatt előbb az általános koncepciót dolgoztuk ki, meghatároztuk a konkrét tennivalókat, elkészítettük az olyan segédleteket, mint *A magyar népi építészet szakszavainak jegyzéke*, mely szándékaink szerint a dokumentumok egységes leírását hivatott szolgálni. Számba vettük a különböző társintézményeknél őrzött, az archívum témakörébe tartozó anyagokat. Kidolgoztuk a kataszter közlésmódjának tervezetét, és igyekeztünk megteremteni ennek technikai előfeltételeit. Megkezdtük egy *Magyar Népi Építészeti Bibliográfia* összeállítását.

Az előkészítő, anyagfeltáró munka része az is, hogy megindítottuk *A Magyar Népi Építészeti Archívum Kiadványai* sorozatot, melynek eddig öt kötete jelent meg. A sorozatban a népi építészet kutatásának történelmi forrásait és feldolgozásokat adtunk közre.

Az előkészítés során számba vettük a lehetséges együttműködőket, és ez a legtöbb eredménnyel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében bízhatott. Itt számíthattunk a Megyei Tanács (majd a Megyei Közgyűlés) anyagi támogatására, sőt előzetes megállapodásunkban a kataszter kiadásánál is együttműködtünk volna. A későbbiek során a kétoldalú kapcsolatba harmadikként a Megyei Múzeumi Igazgatóság is bekapcsolódott, és ez lehetővé tette, hogy a szerény anyagi lehetőségeket hatékonyabban használjuk fel.

Az anyagfeltárás ezért Borsod-Abaúj-Zemplén megyében indult meg. A már rendelkezésre álló anyag kiegészítésére helyszíni kutatásokat végeztünk, melynek során kijelöltük azokat a népi építészeti objektumokat, melyeket dokumentálni kell. 1984-től, többnyire a megyében évente az alábbi épületfelméréseket készítettük el:

1984	–	42	tétel
1985	–	63	tétel
1986	–	34	tétel
1987	–	36	tétel
1988	–	34	tétel
1989	–	38	tétel
1990	–	39	tétel

Az összesen 286 tételnyi teljes épületdokumentáció (M=1:50 léptékben) mellett egyéb forrásokból is gyarapodott az archívum, így, összességében a kutatási program ideje alatt az elkészült dokumentációk száma meghaladja a 300 tételt. Az anyagok a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárába — Magyar Népi Építészeti Archívum — be vannak leltározva, a kutatás számára hozzáférhetők.

A tervszerű gyűjteményfejlesztést mint a Magyar Népi Építészeti Kataszter előkészítését, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északnyugati felében befejeztük és megkezdtük a déli részek anyagfeltárását. A munka során I. ütemnek nevezett területen mintegy 100 település található, és mivel volt közöttük olyan, ahol már nem találtunk felmérésre alkalmas objektumot, ez azt jelenti, hogy falvanként átlagosan 2—3, esetenként azonban akár 10 építményt is dokumentáltunk.

Az eltelt tíz év, és az, hogy 1991-el megszűnt a Történelmi és Kulturális Emlékeink Feltárása, Nyilvántartása és Kutatása kutatási főirány szükségessé teszi ezt a számvetést, és annak végiggondolását, hogy a következőkben hogyan működhet a Magyar Népi Építészeti Archívum kutatási program.

A jövő

A tíz év tapasztalata azt mutatja, hogy a Magyar Népi Építészeti Archívum alapcélkitűzése változatlanul időszerű, szüksége van a népi építészeti kutatásoknak egy központi archívumra és ennek tervszerű fejlesztésére.

A megváltozott feltételek azonban megkövetelik, hogy a változatlan alapcélkitűzést az eddigiektől eltérően valósítsuk meg.

A) Anyagi feltételek

1. Továbbra is szükség lenne a külső erőforrások bekapcsolására, ennek érdekében fel kell tárnai a különféle alapítványok nyújtotta lehetőségeket. Ezek közül a következők jöhetnek számításba:

- a) A regionális alapítványok, ezáltal az eddigi területek mellett másutt is megindulhatnak a munkálatok.
- b) Olyan alapítványok, melyek a múzeumi gyűjteményfejlesztést segítik.
- c) Országos alapítványok a szellemi és tárgyi örökségünk védelmére.
- d) Alapítványok, melyek a kataszter kiadását támogathatják.

2. Konkretizálni kell a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által a Magyar Népi Építészeti Archívum fejlesztésére fordítandó összegeket (eddig ezek nem mindig jelentek meg, pedig munkabértől a különböző tárgyi feltételekig ez megtörtént.) Ennek érdekében az archívumnak éves költségvetést kell készíteni.

B) *Kutatási módszer*

Ezen a téren is szükség van változásokra, különösen akkor, ha a kutatást, tervszerű gyűjteménygyarapítást ki tudjuk terjeszteni és esetleg párhuzamosan az ország különböző részein folynak a munkálatok.

1. A terepmunkát — épületkiválasztás, épületkijelölés — a múzeum muzeológus és építész munkatársai munkatervbe illeszthető feladatává tenni, illetve egy adott területen bevonni az ott dolgozó és a témával foglalkozó szakembereket.

2. Az épületdokumentálási munkát kétlépcsősé kell tenni:

a) Az átlagos, de dokumentálásra érdemes épületek felmérését lehetőleg a különböző, erre felkészült oktatási intézmények (pl. műszaki főiskolák, egyetemek) hallgatóival szakmai gyakorlatok, vagy egyéb konstrukciók keretében elvégeztetni.

b) A kiemelkedő jelentőségű objektumok felmérése egyedi megbízások alapján történjen.

3. A már megkezdett, vagy elkészült anyagfeltárások alapján tervszerűen megindítani a különböző intézményeknél lévő, az archívum témakörébe tartozó dokumentumok lemásolását, ha lehetőség van rá, átvételét és beillesztését a gyűjteménybe.

C) *A kutatás környezete*

Szükséges, hogy a Magyar Népi Építészeti Archívum jobban ismert legyen. Ennek érdekében egy meghatározott körben (kutatóintézetek, kutatóhelyek, oktatási intézmények, közgyűjtemények stb.) biztosítani kell az állandó informálást az archívum terveiről, munkálatairól, eredményeiről. Erre fokozott szükség lesz, ha a munkálatokba sikerül bekapcsolni különféle külső anyagi forrásokat.

A Magyar Népi Építészeti Archívum megjelent kötetei:

1. BALASSA M. IVÁN: *Báránd (Bihar m.) települése és építkezése*. Szentendre, 1985. (Kifogyott)
2. PÁLL ISTVÁN: *Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén*. Szentendre, 1987.
3. ZENTAI TÜNDE: *Domus rusticae Baranyiensis. A baranyai parasztházak változása a 18. század végén*. Szentendre, 1989.
4. *A Vajdaság népi építészete*. Szerkesztette: BALASSA M. IVÁN, válogatta: HARKAI IMRE. Szentendre, 1991.
5. BÍRÓ GÁBOR: *Sóvidék népi építészete*. Szentendre, 1992.

BALASSA M. IVÁN
a Magyar Népi Építészeti Archívum
vezetője

KIÁLLÍTÁSOK

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása

A magyar nép hagyományos kultúrája A Néprajzi Múzeum új állandó kiállításáról

Fél évszázad után ismét látható a magyar népi kultúrát bemutató állandó kiállítás a Néprajzi Múzeumban. Kiállításunk 13 teremben tárja a látogatók elé a magyar paraszt-ság hétköznapijainak és ünnepeinek tárgyi emlékeit a XVIII. század végétől az első világháborúig terjedő időszakból, a magyar nyelvterület egészéről. A népi kultúra gazdag tárházából csak szemelvényeket tud nyújtani, de igyekszik annak minden fontosabb területét megismertetni. Újszerű megközelítésben kísérel meg a ma emberéhez közelebb hozni — az európai kultúra szerves részeként — azt a közösségi kultúrát, amit a magyar parasztság hagyományozódás útján örökölt az utókorra.

A kiállítás elsőként a Kárpát-medence népeinek etnikai, nyelvi és vallási megoszlását mutatja be. A török hódoltság pusztításai elsősorban a magyarok által lakott központi területeket: a Dunántúlt, az Alföldet és Erdélyt sújtották. A belső vándorlások és a nagyarányú betelepítések nyomán a XVIII. század végére kialakult az ország soknemzetiségű etnikai képe. A múlt század végén a 14 milliós lakosság közel felét a nemzetiségek alkották, akik között legjelentősebb létszámot a románok (16%), a németek (13%) és a szlovákok (13%) tették ki. A vallási megoszlás tekintetében a római katolikusok voltak a legtöbben, a népesség 50%-a (magyarok, németek, szlovákok). A 22% protestáns lakosság kétharmada református (túlnyomóan magyarok), egyharmada pedig evangélikus (németek, szlovákok, magyarok). A görögkeletiek (14%) főként románok és szerbek, a görögkatolikusok (10%) többségükben kárpát-ukránok és románok, az izraeliták a lakosság 5%-át jelentették.

A múlt századi polgárosodó társadalmon belül a parasztság sajátos kultúrát képviselt, mind színesebb népművészetet teremtett. A díszítőművészetben megmutatkozó etnikai, táji különbözőségeket a múlt század végi *népviseletek* jelentik meg. Majd az emberi élet keretét alkotó *intézmények*: a falu, az uradalom, a mezőváros, a tanya, az iparos város, valamint az egyházak egymással összefonódó kapcsolatrendszerére kíván rávilágítani a kiállítás, amelyek számottevő befolyást gyakoroltak a népi műveltség alakulására.

A valóságnak megfelelően nagy teret kapott a *paraszi munka* sokrétűségének és gazdag tárgykészletének megismertetése. A terem két oldalán egymással szembeállított enteriőrök érzékeltetik azt a táji és történeti különbözőséget, ami az európai típusú, középkori eredetű, belterjesebb gazdálkodás, valamint a török pusztítások után kialakult alföldi szilaj pásztorkodás és külterjes tanyás földművelő gazdálkodás között megmutatkozott. A tárgyak mellett a munkát végző emberek életkörülményeit, társadalmi helyzetét hétköznapi ruházatuk és személyes felszerelésük juttatja kifejezésre. A jobbágyfelszabadítás után felgyorsuló kapitalizálódás hatásáról — a kertkultúrával

kapcsolatban — a háziipari és kézműves technikai újítások, valamint a gyári termékek bizonykodnak.

A paraszti önellátó gazdálkodás keretében fontos hely illette meg a nyersanyag-feldolgozást. Az élelmiszerelőállítás számos archaikus vonást őrző tevékenysége közül a három legfontosabbról: a hús-, a tej- és a gabonafeldolgozásról ad képet a kiállítás. A munkafolyamatok és az élelmiszertárolás jellegzetes tárgykészlete mellett a paraszti táplálkozás hagyományaival is megismerkedhet a látogató.

A paraszti munkához szorosan kapcsolódó *kézművességnek* a falusi önellátástól a városi céhes iparokig változatos technikai és munkaszervezeti formái működtek. A meglehetősen széles skálából több jellegzetes foglalkozás mutatkozik be, mint pl. a fafaragás, az ács- és asztalosipar, a kovácsmesterség, a fazekasság, a textilkészítés, a posztóművesség, a szűrszabó- és szűcsmesterség. A kézművesipar — a folyamatosan bővülő kereslet kielégítése során — fontos ízlésformáló szerepet is betöltött, amint arról a *népviselőlet* és a falusi *lakáskultúra* változása szemléletesen bizonykodik.

A falu és a város, a parasztság és a kézművesség találkozásának leggyakoribb színhelye a *piac* és a *vásár* volt. A parasztemberek a vásárban szerezték be a szükséges iparcikkeket, itt értékesítették terményfeleslegüket és állataikat. A vásár jelentősen hozzájárult a kultúráközvetítéshez, az információszerzéshez és művelődéshez.

A múlt századi falusi *lakáskultúra* két pólusát szemlélteti a kiállítás: az őrségi régi „füstös” ház a középkori életkörülményeket, a sárközi „tiszta szoba” pedig a gazdagparaszti új ház divatját közel egyazon időből rögzíti, jelezve a falusi népesség polgárosodásának egyenetlen folyamatát kísérő vagyoni tagozódás távolságait.

A XVIII. század második felétől a XIX. század végéig az életszínvonal általános emelkedése a parasztság számára is lehetővé tette az ünnepi környezeti kultúra kialakítását, melyet saját ízlésére formált. Ebben a folyamatban meghatározó szerepet játszottak a falusi és mezővárosi kézművesek, akik tömegesen állították elő a festett bútorokat, a díszkerámiát, a színes szőtteket, a hímzett viseleti darabokat, és ezáltal jellegzetes tájstílusokat teremtettek. A köztudat ezeket a tárgyakat *népművészetként* tartja számon, amelyek legszebb korai darabjai együtt láthatóak a kiállításban.

Az emberi *életút* bemutatása a paraszti értékrend arányaihoz igazodik, amelynek középpontjában a lakodalom állt. A hagyományos paraszti társadalomban az ember életét születésétől haláláig a közösségi normák szabályozták. A gyermekkor felidézése a hagyományokba való belenevelődés és a munkára való felkészülés folyamatát állítja előtérbe, rávilágítva a gyermekélet tartalmi gazdagságára. Mindenhol arra törekedtek, hogy a fiatalok a házasság idejére a paraszti munka és szokások egészét elsajátítsák, és ezáltal a közösség teljes értékű tagjai legyenek.

A paraszti élet legnagyobb ünnepének a *lakodalom* számított, amelyet múzeumunk impozáns kalotaszegi emlékanyaga juttat kifejezésre. A népművészetéről már a múlt század közepén híressé lett Kalotaszegen sajátos szokásként élt, hogy a templomi esküvő ideje alatt a lányos házban már korábban „kiterített” kelengyét kihordták az udvarra vagy az utcára. A közszemlére kitett teljes menyasszonyi kelengyét, amit „ágykivető”-nek mondtak, feldíszített ökrös szekerekkel — a lakodalmi menet élén — a vőlegényes házhoz vitték. Kiállításunkban az a kalotaszentkirályi menyasszonyi ke-

lengye kerül közszemlére, amelyet először közel száz eszetendővel ezelőtt, a milleniumi néprajzi falu kiállításán láthattak az érdeklődők.

A templomi esküvőt felidézõ kiállítási tér eredeti tárgyakból álló berendezése szintén figyelmet érdemel, amelynek többségét a század elején MALONYAY DEZSÕ neves mûvészettörténész mentett meg a pusztulástól, de mindeddig nem került kiállításra. Hosszú és gondos restaurálási munka után, most első alkalommal gyönyörködhetünk a magyarókereki református templom 1746-ban készült mennyezetkazettáiban, valamint a kispetri templom hasonló korú festett karzatában és szószékében, GYALUI ASZTALOS JÁNOS és UMLIG LŐRINC egykori kalotaszegi festőasztalosok remekeiben.

A témabemutató további része az *öregkort* és az élet utolsó nagy fordulóját idézi fel. Az öregek megbecsülésében a munkával eltöltött hosszú évek tapasztalatának volt döntő szerepe. Az öregkor előrehaladtával a vallásosság elmélyült, az „öregek társadalma” a templom körül szerveződött: vallásos társulatokban, körmenetekben vettek részt. A halálhoz és temetéshez fűződő szokásokat változatos tárgyi anyag jeleníti meg.

A hagyományos népi kultúra szellemi gazdagságát tükrözi a kiállítás utolsó témája: a *kalendáriumi ünnepek* sora. Az egyházi és a gazdasági év előírásaihoz igazodó népszokások kellékei és látványos jelenetei (mint pl. a regölés, a farsangi állat-alakoskodás, az andrásfalvi székely betlehemes játék népes alakoskodói vagy a kárácsonyi asztal) a magyar paraszti műveltség nyugati és keleti elemekből ötvözött sajátosságait tárják fel.

A kiállítás a Művelődési és Közoktatási Minisztérium anyagi támogatásával készült. Belsőépítészeti tervező: FEKETE GYÖRGY. A kivitelezési munkát a MUSEION Kft. végezte. A forgatókönyvet írták és a kiállítást rendezték a bemutatott témakörök sorrendjében:

1. terem: népviseletek	NÉMETHNÉ FÜLÖP KATALIN LACKNER MÓNIKA
2. terem: intézmények egyházak	SELMECZI KOVÁCS ATTILA SZACSVAY ÉVA
3. terem: paraszti munka	HOFFMANN TAMÁS BALOGH BALÁZS NAGYNÉ SEBESTYÉN KRISZTINA MOLNÁR MÁRIA
élelmiszerfeldolgozás	MOLNÁR MÁRIA
4. terem: kézművesség fazekasság	ISTVÁN ERZSÉBET
5. terem: ruházati ipar	SÁFRÁNY ZSUZSA
6. terem: piac és vásár	MOHAY TAMÁS HORVÁTH GYULA
7. terem: régi ház	FORRAI IBOLYA GYÖRGYI ERZSÉBET ISTVÁN ERZSÉBET
8. terem: új ház	GYÖRGYI ERZSÉBET ISTVÁN ERZSÉBET

9. terem: értékek

GYÖRGYI ERZSÉBET

B. HORVÁTH TERÉZIA

ISTVÁN ERZSÉBET

LACKNER MÓNIKA

SÁFRÁNY ZSUZSA

10. terem: gyerekkor

GYÖRGYI ERZSÉBET

11. terem: esküvő

GYÖRGYI ERZSÉBET

12. terem: öregkor

SZACSVAY ÉVA

SZACSVAY ÉVA

13. terem: kalendáriumi ünnepek

SZACSVAY ÉVA

Operatív vezető: SELMECZI KOVÁCS ATTILA

A restaurátori munkát végezte: GAÁL JÁNOS, ROMVÁRINÉ KUTAS ESZTER, BRASSAI ALBERT, PAP JÓZSEF, LEMPOCHERNÉ MESTERHÁZY ERIKA, IMRE ANDREA, NEHÉZ-POSONY ISTVÁNNÉ SZILCZ ÁGNES, STERBETZ KATALIN és GURMAI FERENC.

A kiállításon látható templom-enteriőr több XVIII. századi kalotaszegi református templom anyagából készült, amelyet a század elején MALONYAY DEZSŐ művészettörténész adományozott a múzeumnak. A bemutatott templomrekonstrukció mennyezete a magyarókereki templom kazettáiból épült, a szószék és a karzat a kispetri templomból származik. E tárgyak a Néprajzi Múzeum Egyházi Gyűjteményének anyagát képezik. A mőzes-szék, az úrasztal és a padok a magyarvalkói templom berendezése alapján készült tárgyrekonstrukciók. Az enteriőr tudományos koncepcióját SZACSVAY ÉVA muzeológus készítette 1988-ban, a restaurátori munkát GAÁL JÁNOS restaurátor irányításával ROMVÁRINÉ KUTAS ESZTER, BRASSAI ALBERT és PAP JÓZSEF restaurátorok végezték. A rekonstruált tárgyak festése GAÁL JÁNOS munkája. A templombelső tervezési és kivitelezési munkálatai 1988—1991 között készültek.

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

A Néprajzi Múzeum állandó kiállításának megnyitása

1991. június 15.

Hoffmann Tamás: Köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretettel és tisztelettel köszöntöm Önöket a Néprajzi Múzeum életében ritka ünnepi kiállítási megnyitón. A Néprajzi Múzeum 1872 óta működik Budapesten és a második világháború elején lebontották állandó kiállítását. Ötven év telt el, egy fél évszázad azóta, hogy erre a kiállítás megnyitóra sor kerülhet. Gondolom, egyetértetek velem, amikor azt mondom, hogy most különös öröm és meghatottság lesz rajtunk úrrá.

Köszönöm mindazoknak a segítségét, akik a kiállítás létrehozásában részt vettek. Mindenek előtt a kulturális tárca vezetőjének, ANDRÁSFALVY BERTALAN miniszternek, aki megtisztelt minket jelenlétével és elvállalta ennek a kiállítási megnyitónak a megtartását. Köszönöm FEKETE GYÖRGY helyettes államtitkárnak, aki mint belsőépí-

tész évek óta gondját viselte ennek a kiállításnak. Köszönöm SELMECZI KOVÁCS ATTILA főigazgató-helyettesnek, aki a kiállítás szervező munkáit elvégezte és mindazoknak (összeszámoltam, hetvenhatan vagyunk), akik a kiállításnak különböző szellemi és technikai feladatait megoldották.

Köszöntöm valamennyiüket és természetesen minden kedves jelenlévőt, külföldi és belföldi kollégáinkat, a magyar kultúra, közélet és tudomány képviselőit, a magyar néprajzi barátait.

Megközelítőleg másfélszáz ezer olyan műtárgyat őrzünk, amelyek a Kárpát-medence népeinek és mindenek előtt a magyaroknak az életét, maguk teremtette hagyományos környezeti kultúráját reprezentálják. Parasztok és kézművesek alkotásait az elmúlt századokból. Ebből a másfélszáz ezerből most mintegy hatezer alkotás került az állandó tárlatba. Ez a tárlat, amely kb. ezer négyzetméter alapterületű, a múzeum kiállításainak egyharmadát foglalja el.

Múzeumunk kiemelkedően fontos helyet foglal el az európai múzeumok sorában. Ezért indokolt, úgy gondolom, és ezért régóta várt alkalom, hogy erre a megnyitóra sor kerül. Szeretettel fogjuk várni valamennyiüket, hogy szorosabb érzelmi-értelmi kapcsolatot tudjanak teremteni azzal a kinccsel, ami ezen a kiállításon bemutatásra került.

Megkérem ANDRÁSFALVY BERTALAN miniszter urat, hogy nyissa meg a kiállítást.

Andrásfalvy Bertalan: Megnyitó

Igen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Valóban nagy adósságot törlesztünk, fél évszázados adósságot. Nem volt az országnak mutatós és hivatkozási pontul szolgáló múzeuma, ahol a magyar hagyományos kultúrát bemutatták volna. Pedig szükségünk lett volna rá. Éppen az elmúlt évtizedek viharában, önmagunk keresésében, elbizonytalanodásainkban, történelmünknek oly durva, néha megszégyenítő átértékelésének korában. És szükségünk van rá most is, igen nagy szükségünk van rá. Történelmi tudatra minden népnek szüksége van a jövő felé néző tervezésben, reményében. A történelem (Mátyás óta legalábbis) számunkra, országunk számára, bármilyen nyelven beszéltek is benne, tele van kudarcokkal, vesztett háborúval, megfogyatkozással, meg nem vívott és leverett forradalmakkal.

De van egy másik tartománya is történelmi tudatunknak, ami tele van győzelemmel. Azt, hogy népünk áll és itt van, ezeknek a győzelmeknek köszönhetjük. Ezeket a győzelmeket nem ellenséges emberek ellen vívta, hanem vívta a természettel, vívta a hideg, az éhség, a mindennapi élet fennmaradását veszélyeztető mindent pusztító erővel szemben. A természet erőit le nem győzhette, csak százados tapasztalattal belékarolt, magához idomította és megteremtette azt a tárgyi és szellemi kultúrát, amelynek őrzésére, fenntartására és továbbvitelére ez a múzeum hivatott. És eközben győzelmeket aratott, amelyeknek a tárgyi bizonyítékait fogjuk most megtekinteni.

Andrástaly Bertalan a megnyitóbeszédet mondja

(Fotó: WINTER ERZSÉBET)

Balról jobbra: Fekete György, Andrástaly Bertalan, Hoffmann Tamás, Selmeczi Kovács Attila

Néhányan a megnyitó résztvevői közül
(Fotó: WINTER ERZSÉBET)

*A megnyitón a Muzsikás Együttes játszott
(Fotó: WINTER ERZSÉBET)*

*A megnyitó vendégeinek Selmeczi Kovács Attila mutatta be a kiállítást
(Fotó: WINTER ERZSÉBET)*

És küzdött ez a nép más, láthatatlan hatalmak és erők ellen is. Küzdött a halál ellen, küzdött az életért, küzdött a saját életformájáért, küzdött az indulatok ellen, a bánat ellen, a gyász és reménytelenség ellen.

Igen, ez a kiállítás történelmünk veszteségeivel szemben, történelmünk győzelmeit mutatja be. Bemutatja azokat a győzelmeket, amelyek fenntartották. Bonyolult, kifinomult, érzékennyé vált társadalmunkban nagyon sokszor szomjasan tekintünk vissza az egyszerűre, az őseredetire. Sokszor elhangzik, hogy igen, ez a spontán kultúra, ez az, ami hiányzik belőlünk, az elemi kapcsolatoknak ez a közvetlensége, közvetlen kapcsolat, szembesülés a természet erőivel. Ez a leegyszerűsített, emberhez méltó életforma és formanyelv! Ez, ami most, ebben a bonyolult világban annyira hiányzik nekünk. Ne áltassuk magunkat, nincs ilyen közvetlen természetből fakadt, őseredeti, spontán nyelv. Minden nyelv és forma (mert formanyelv is van; a tárgy, a díszítés formája) évezredek keresztül csiszolódott, alakult, hogy elnyerje azt a formáját, amely megfelelt céljának és amellyel gondolatokat, érzelmeket fejezhet ki. Még egy jalkiállításban is benne van a kultúra. Anyanyelve van a beszélt, hétköznapi gondolat-közlésnek és a költészetnek is és anyanyelve van a formáknak, tárgyak alakjának, arányának, díszítésének. Nyelve van annak és hagyománya, hogy hogyan állunk szemben a természet erőivel, milyen házat építünk, milyen ruhát veszünk fel, hogyan formáljuk meg eszközeinket, mivel díszítjük ruháinkat, mivel és hogyan fejezzük ki bánatunkat, miként mutatjuk ki örömünket és hogyan hívjuk meg örömünk részeseivé embertársainkat. Mindezeknek nyelve és tradíciója van. Ez bizony nem spontán, magától való, őseredeti, hanem ez nehéz, sok nemzedéken át folyamatos emberi munka eredménye. Győzelem az érzelmek, a természet, a külvilág kihívásaival szemben. Ez a kultúra maga, amely évezredek keresztül alakult ki. Nem az az érdekes számomra, hogy honnan ered! Sokan foglalkoznak ezzel ugyanis, egy-egy motívumnak, egy-egy jelenségnek, egy fejfaformának, egy hímezett virágnak az eredetével. Nem a „szó” eredete az érdekes, hanem a „mondat”, amivel feleletet adunk valamire. Ez érvényes minden nyelvre, a mozdulat nyelvétől kezdve a díszítés nyelvéig, az étkezés nyelvétől kezdve a temetkezés nyelvéig. A nyelv, amely évezredek alatt alakult ki, és a szavak gyökereinek a különbözőségeivel csak gazdagodik, a szavakból összerakott kimondott „mondat”-tal felel a kihívásokra. Nemcsak a természet, a külső körülmények, hanem a belső emberi viharai, tragédiái, bánatai és gyászai felett is győznie kell egy népnek.

A kiállítást tehát így értelmezem: ez a kiállítás a Kárpát-medencében élő különböző nyelvű népek és a magyarok győzelmeit mutatja be, így lesz ez leszegényedett, reményt vesztett országunk részére biztatás. Mert megmutatja, hogy volt saját nyelvünk, mozdulatban, házban, gazdálkodásban, a társadalmi élet kérdései megoldását szolgáló szerkezet felállításában. Ez a nép a történelemben megismétlődő súlyos kihívások ellenére újra és újra megvívta harcát a megfelelő válaszáért, a túlélést biztosító és az e kiállításon bemutatott tárgyakban megnyilvánuló győzelmekért.

Igy kell végigtekintenünk ezt a kiállítást. Nagy reményt és nagy biztatást ad a példája. Nem akarjuk visszahozni a régit, de példát ad, hogy minden bajban volt megoldás és ez a nehéz időkben reményt adhat. Ez a tradíció, amely századokon át formálódott, ez az erő, amely egybeforrasztotta észak, dél, kelet és nyugat minden

elfogadható vívmányát, befogadta és mindig is európaivá tette ennek a népnek a műveltségét, ez a jövőben is meg tud újlani.

Megtekintve ezt a kiállítást, végigjárva e nem kis utat, rájöhethetünk arra, hogy nem mondhatunk le e biztató jelek felsorakoztatásáról.

Ezekkel a gondolatokkal hívom meg mindnyájukat a kiállítás megtekintésére. A kiállítás rendezőinek vezetésével nézzük meg a kiállítást, a tárgyakat, egy megújuló, újra formálódó, talán már szabadabb, új történeti korszaknak a „szellemi támaszpont”-jait.

A tatal népi kerámia

Kiállítás és vásár a tatali várban

1991. július 14.—augusztus 8.

A dunántúli fazekasközpontok közül Tata az egyik legjelentősebb. Céhszabadalmát 1722-ben a komáromi mesterektől vette át. A céhen belül a céhlegényeknek 1767-től a céh által megerősített egyesületük volt. A mesterség fénykorát az 1860-as években élte. Az 1900-as népszámlálás adatai szerint Tatán és Tóvároson 96 fazekas és kályhás dolgozott.

Az 1700-as évek végére a tatali cserépedény két változata alakult ki. Az egyik — a ROBERT TOWNSON angol tudós 1793. évi tatali látogatása során leírt — fekete cserépedény, mely ekkor még nem csak Tatán, de országosan is elterjedt volt. A másik, a fehér alapon kék és zöld írókás díszítésű mázas talak és tányérok megjelenése. Az említett két eltérő készítési módra utal a komáromi fazekasok privilégiuma is, amikor „fekete mives” és „mázas mives” fazekasokat említ. A mázas edényeket készítő tatali fazekasok Magyarországon egyedülálló mintakincsüket az 1758-ban Tatán, BALOGH FERENC által alapított és 1777 utáni években virágkorát élő fajansz manufaktúra által gyártott edényekkel versenyezve teremtették meg. A mázatlan fekete cserépedényeket a használhatóbb, divatosabb mázas fehér edények az 1820-as évekre Tatán háttérbe szorították és égetésük megszűnt. Meglétüket a középkortól kimutatható, mázatlan vörös korsók készítése megmaradt és tovább élt a vizes kanták, határi korsók és üstfedők formájában.

A Kuny Domokos Múzeumban 1959 óta először megrendezett fazekas kiállításon bemutatkozó, Tatán született két fiatal fazekasmester munkáin jól látható a két hagyományos cserépedény készítési mód megőrzése és továbbfejlesztése.

CSISZÁR JÓZSEF kis kiterő után, huszonnégy évesen tanulta ki a fazekasmesterséget édesapja mellett, a nagypapa 1903-ban alapított tatali műhelyében. Nagyanyja, LÁSZLÓ MÁRIA híres tarkázóasszony volt. Nyugodtan mondhatjuk, hogy beleszületett a XVIII. század végén kialakult fehér alapon kék és zöld írókás edényeket készítő ősi mesterségbe. Az edények írókázásánál felhasználja az összegyűjtött hetvenkét mintát. Tálait, tányérait, bögréit szépen díszítik a csibelábas, nyúlfüles, kígyóvonalas, rózsás koszorúk. Készíti a belül mázas köcsögöket; a vörös színű és csigás, gunyhós,

kígyós mintás határi korsókat; a zöldmázás, oldalára karcolt tréfás verses boroskan-
csókat; gyermekjátékokat; a kocsi búcsúra a híres cserépcsengeköt.

VÉGH ÁKOS kerámikus tanulóévei után Balassagyarmaton, Mohácson, Óbányán
idős fazekasmesterektől „lesté el” a fekete cserépedény készítésének a fogásait, mi-
közben megtalálta a tatai fekete edények néhány, elveszettnek hitt darabját. Elhatá-
rozta a legrégebb, a XVIII. század közepén virágzó tatai fekete kerámia minta- és
formakincsének megmentését. A kiállításon bemutatott különböző nagyságú, formájú
és stilizált díszítéssel ellátott korsói, kancsói bizonyítják, hogy ezt a nemes szándékát
megvalósította. Nem elégtette ki formai újításokat kutató szenvedélyét a csak mázat-
lan fekete edények előállítására. Ezért kétszeri égetéssel kikísérletezte az ún. füstös-
mázás cserépedényeket. Ezzel megnövelte a korsók, szilkék és egyéb formájú edé-
nyek használhatóságát. Szívesen korongoz nagyméretű pitykés díszítésű zsíros és
lisztes bödönöket, vörös színű határi korsókat. Edényei formai gazdagságról tanúskod-
nak. Elképzelése a fekete cserépedények mázazása.

KÖRMENDI GÉZA

Az V. Alföldi Fazekas Triennálé kiállítása Karcagon

A különféle népművészek, népi iparművészek közül úgy tűnik, hogy a fazekasok a leg-
jobban szervezettek. Ők tudták munkásságukat leginkább a közvélemény előterébe állí-
tani, ők tudták területi, szakmai, felfogásbeli, hagyományokbeli különbözőségeiket legin-
kább tudatosítani a legszélesebb körűen. Ennek köszönhetően például mind a történeti,
mind pedig a jelenleg is működő fazekas-, vagy kerámiaközpontok a legismertebbek.
Ehhez a népszerűséghez, tájékozottsághoz nagyban hozzájárultak azok a táji fazekas-
kerámia ünnepek, pályázatok, amelyeket a különböző regionális, megyei, esetleg vá-
rosi művelődési szervezetek, intézmények a Népi Iparművészeti Tanács támogatásával
az elmúlt években sorra rendeztek. Közülük néhány nagyobb hírre tett szert és állandó
formát öltve egy-egy táj fazekasainak szakmai továbbképzését is eredményesen szolgál-
ta. Mint például a Baranya megyei Tanács védnöksége alatt kibontakozott siklósi Gelen-
csér Sebestyén Fazekas Biennálé is. Vagy éppen ez az Alföldi Fazekas Triennálé is,
amely 1991. augusztus 18-án nyitotta meg az akkor tartott V. Alföldi Fazekas Triennálé
keretében, a pályázati anyagból rendezett, hagyományos kiállítását. A beküldött anyagot
egy, a szakma legjobbjaiból álló zsűri, ISTVÁN ERZSÉBET elnöklétével, értékelte, illetve
válogatta össze a kiállítás számára. A triennálé szakmai továbbképzés-jellege mutatko-
zott meg abban is, hogy a kiállításnyitást egyben a fazekasok baráti találkozásának is
szánták. Valóban így is volt, a karcagi V. Alföldi Fazekas Triennálé kiállítása az Alföld
nagy, hagyományokban gazdag fazekasközpontjainak — Hódmezővásárhely, Mezőtúr,
Nádudvar, Tiszafüred, Debrecen — egyfajta szakmai találkozója is volt. A találkozón
különös hangsúlyt kaptak a fiatal fazekasok, akiknek ez a triennálé minden bizonnyal
értékes szakmai fórumot jelentett.

DANKÓ IMRE

Bölcsők

Kiállítás a burgenlandi Gerersdorfban

Burgenland 1991-ben megalakulásának 70. évfordulóját ünnepli, s ennek keretében a legkülönbözőbb kulturális programmal rukolt elő az év folyamán.

Így került sor ez év szeptemberében a (a megnyitó szeptember 13-án volt) a már hagyományosan jó kapcsolatban lévő nyugat-dunántúli megye — Vas megye — és Burgenland közös kiállítására a Németújvár (Güssing) közelében lévő Gerersdorf (Németszentgrót) szabadtéri múzeumban.

A kiállítást GRÁFIK IMRE vas megyei múzeumigazgató és GERHARD KISSER a gerersdorfi Szabadtéri Múzeumi Telep tulajdonosa és irányítója közösen rendezte, amelyen 14 archaikus bölcsőt Vas megyéből és kiegészítő elemként csecsemő- és kisgyermekruhákat Burgenlandból állítottak ki egy nemrég felépült rekonstrukciós burgenlandi szénapajtában. A kiállítás védnökeként részt vállalt a Magyar Köztársaság Nagykövetsége és a Burgenlandi Tartományi Hivatal is a rendezvényben. A megnyitón (amelyen az osztrák és magyar kultu-

rális hatóságok és intézmények felkért személyiségei mondták el üdvözlő beszédeiket) részt vettek a gerersdorfi Szabadtéri Múzeum Egyesület tagjai (maguk a közösség lakosai polgármesterestül, énekkarostól együtt), valamint a szombathelyi Savaria Múzeum munkatársai, a bécsi Collegium Hungaricum tisztviselői, burgenlandi és magyarországi néprajzosok. A közösség egyesületi tagjai a kissé esős időben kitűnő hangulatot varázsoltak a kiállítás megnyitásának ürügyén, s a magyarországi résztvevő elgondolkodva és kissé irigykedve csodálkozhatott rá arra az általa még nem ismert közösségi erő varázsára, amely úgy látszik, a tőlünk nyugatra lévő országokban „elidegenedés” helyett a hagyományok ápolásán még jobban kiépült.

Ennek a közösségi (községi) összetartásnak az egyre gazdagodó gyümölcse ez a szabadtéri múzeum is, amelynek szellemi és fizikai atyja és alkotója GERHARD KISSER néprajzos és családja. Mint a múzeum bejáratánál kézbe kapott ismertetőből megtudhatja a látogató, két évtizede itt még szántóföldek voltak, amelyen MARIA MUIK, a környék legendás MIZZI mamája hagyományos paraszti kézi eszközeivel gazdálkodott.

A kiállítás meghívójának címlapja

Az ő küsszobás, szalmatetős parasztházacska lett az első felújított épület, amelyet azután 18 épület követett, miután KISSERT és feleségét elbűvölte a dél-burgenlandi paraszti faarchitektúra, és elhatározták, hogy a még megmenthető épületeket felderítik és erre a helyre szállítják, s helyrehozva újra felépítik. 1973-ban kezdték el a Tschanigrabenből származó lakóházuk felépítését és Deutsch-Ehrendorfból származó borospince rekonstrukcióját. 1985-ben alapították a Freilicht-museum Ensemble Gerersdorf nevű egyesületet, amely anyagi és erkölcsi támogatásával már nemcsak a környék, Burgenland épületgyűjtéseinek megtartására és fenntartására van mód, hanem a pannóniai kultúrjavak gondozására is. Ma a látogató a legkülönbözőbb burgenlandi, valamint Zala és Vas megyei lakó- és gazdasági épületeket tekintheti meg, töménytelen mennyiségű háztartási és gazdasági eszközzel, amelyeket ez a kis közösség féltve és szeretettel gondoz és őriz mint egyik láncszemét összetartozásuknak.

A múzeumi telep májustól októberig tart nyitva, a nyári hónapokban (július, augusztus) minden nap, egyébként csak a hétfőveken, illetve előzetes bejelentkezéssel fogadják a család tagjai a látogatókat. Címe: A-7542 Gerersdorf 66b; Telefon: 0 32 28/2255.

SZEMKEŐ ENDRE

Beszámoló Kunkovács László Hagyományos halászat Magyarországon című kiállításáról

A többszörösen díjazott magyar fotóművész kiállítását 1991. december 12-én mutattuk be a szófiai Magyar Intézetben (e néprajzi tekintetben is nagyon érdekes anyag 1992. január 24-ig állt), majd több Duna menti bolgár városban is bemutattuk — februárban Belenében, márciusban Szvistovban, áprilisban pedig visszahoztuk Szófiába, azonban itt tervezett bemutatója elmaradt (a partnerek a „Föld Napja” alkalmával más kiállítást találtak ki...!)

Mivel KUNKOVÁCS LÁSZLÓ a Műcsarnok által paszpartúzott anyagot felajánlotta intézetünknek azzal a feltétellel, hogy szervezzük meg a kiállítás Bulgáriában történő forgalmazását, a fentebb említett bemutatók után beszélünk Tutrakan polgármesterével, és az előzetes megállapodás után előkészítettük — KUNKOVÁCS LÁSZLÓ május végi, június eleji utazására számítva — az ottani bemutatót (Tutrakanban van ugyanis a bolgár halászat múzeuma).

A művész (egy törökországi út közbejöttével) csak 1992. június 6-án este érkezett meg Szófiába és június 9-én indult el TAKÁCS GYŐZŐ kíséretével (a szófiai egyetem magyar tanszéke adjunktusának kocsijával) Szvistovba, ahol a magyar népi halászatot bemutató, színes diákkal kísért előadás után a hagyományos bolgár halászatot fényképezte, majd tovább utaztak Tutrakanba, ahol megnyitották a magukkal vitt kiállítást, és levettették a kiállítás anyagát kiegészítő színes diákat. További Duna menti fotózás után KUNKOVÁCS LÁSZLÓ visszatért TAKÁCS GYŐZŐvel Szilisztrából Szófiába,

ahol a bolgár Néprajzi Múzeum halászati anyagával és egyéb kiállításokkal ismerkedett.

A tutrakani beutató után a kiállítás tovább vándorol: Rusze és Szilisztra mellett kérte (nem mint halászatot, hanem mind fotóművészetet) Csirpan, és van lehetőség arra is, hogy a nyári idegenforgalmi szezonban a Gabrovo melletti Etar néprajzi falujának kiállítótermében is bemutassuk az anyagot. Amennyiben a kiállítás további vándoroltatást is kibír, újabb lehetőségeket is keresünk az év folyamán.

KUNKOVÁCS LÁSZLÓ a Bulgáriában készített fényképekről kontakt másolatokat ígért, azok birtokában megérdeklődjük, van-e igény egy újabb kiállításra „Hagyományos halászat Bulgáriában — magyar fotós objektívjén keresztül” címen.

Az utazás bonyolítása során kiderült, hogy a bolgár félnek a szervezés során tett ígéretei nem mindenütt valósultak meg (pl. Szvistovban az előzetes megbeszélések ellenére fizetni kellett a szállásért!), s az a sajnálatos tény, hogy a tutrakani magyar tolmács megbetegedése miatt TAKÁCS GYŐZŐnek a tervezett 4 napidíj helyett 7 napidíjat kell fizetnünk, még mindig a legolcsóbb megoldás volt intézetünk számára, hiszen útjuk során tovább építették intézetünk amúgy is gyümölcsöző vidéki kapcsolatait!

A kiküldetés során kb. 1000 km-t tettek meg és KUNKOVÁCS LÁSZLÓ több, mint 500 fekete-fehér és színes felvételt készített.

Reméljük, hogy mind magyar, mind bolgár anyagát be tudja mutatni más magyar intézetekben is!

MÁNDOKI LÁSZLÓ

igazgatóhelyettes

TÉKA

A romániai magyar folklórkiadás 1978–1984

A Népművelési Dolgozatok 1980-as kötetében jelent meg *A mai romániai magyar folklór-gyűjtés vázlat*a című összefoglalásom. Ebben többek között az 1944 óta megjelent folklórgyűjteményeinket is felsoroltam, az áttekintést pedig, miként jeleztem, 1977 december végén zártam.

Az azóta eltelt idő alatt a folklórkiadás tovább folyt, sőt nagyobb lendületet vett, mint a romániai magyar tudományosság történetében bármikor. Ezt a lendületet legkönnyebb volna a kiadványok számával és terjedelmével érzékeltetni, a mennyiségi növekedés mellett azonban ugyanilyen jelentős vagy talán még jelentősebb az a minőségi változás, amely egyrészt horizontálisan: a folklórkutatás látóhatárának szélesítésében, másrészt vertikálisan: a kutatási módszerek gazdagságában és változatosságában mutatkozik.

A mennyiségi és minőségi gyarapodás természetesen nem magától adódott. Noha a romániai egyetemeken néprajzi szak továbbra sincs, a kutatóintézeti keretek pedig nem bővültek, a néprajzosok, s ezen belül a folkloristák száma, nyilvánvalóan minden nép és az egész emberiség egyik halhatatlan szellemi teljesítménye, a folklór iránti tisztelet és vonzalom jegyében, egy országos és világméretű folklorizmus sodrában, valósággal meghatványozódott. Egyrészt azok, akik pályájukat az 1950–60-as években kezdték, igazi derékhaddá nőttek, és ma már jelentős művek szerzőiként tiszteljük őket. Másrészt utánuk is újabb meg újabb fiatalok sorakoznak, mégpedig jóval többen és egyre többen, mint a korábbi évtizedekben. Így adódik, hogy míg a második világháború után a ma már idős, akkor fiatal néprajzosok szakmájuk széles mezején csak néhányan partizánkodtak, addig ma, négy évtized múltán, a legidősebbektől a legfiatalabbakig (vagy talán fordítva?) egész kis sereget alkotnak.

Az egységes szakmai felkészülést kínáló–biztosító egyetemi oktatás híján az újabb meg újabb nemzedékekhez hasonlóan a tudományos felfogások és módszerek is összetorlódtak. Az egykor kikristályosodott klasszikus vagy patinás kutatási módszerek után a második világháború óta eltelt egyetlen emberöltőnyi időszak alatt a funkcionalizmustól a strukturalizmuson át a szemiotikáig világszerte a modern módszerek egész sora született, tündökölt és merült többé-kevésbé feledésbe, a felnövekvő fiatalok pedig gondolkodásmódjuk, vonzalmaik és önképzési lehetőségeik szerint, némelykor talán alkalmoszerűen, sőt véletlenül szegődtek zászlaik alá. Azt is fontos kimondanunk, hogy pályája során egy szakember nem válogathatja úgy tudományos módszereit, mint a nők a divatot: amibe belenőtt, abban megmarad, illetőleg folytonosan fejlődni kell, de radikálisan aligha változik; a kivételek a szabályt erősítik. **Eredmény:** a kutatási módszerek sokfélesége. Ily körülmények között nemcsak éretlen, hanem zavart keltő és ártalmas minden olyan kritika, amelyik bármelyik nemzedéktől, iskolától vagy kutatótól a másiktól a módszereit kéri számon. Miként már máskor is megírtam, mindenféle klasszikus, modern, sőt ultramodern kutatási módszernek meg-

van a maga létjogosultsága és tudományos haszna, azzal az egyetlen föltétellel, hogy a külszín/felszín alatt valóban hozzáadjon valamit korábbi szempontjainkhoz, főként pedig ismereteinkhez. Tudós professzoraim neveltjeként ma is változatlanul hiszem és vallom egyik nagy tanítómesterünk, KODÁLY ZOLTÁN intelmét, miként azt 1953-ban, A Magyar Népzene Tára világra szóló sorozatának élén megfogalmazta: „A legragyogóbb elmélet kártyavárként omlik össze egyetlen új adat súlya alatt. Elméletek elavulnak, hibátlanul közölt anyag soha.”

E kis előljáró beszéd után vegyük sorra műfajonként az 1978 és 1984 közötti hét év önálló folklórkiadványait, mellőzve a gyermekek, az ifjúság vagy a nagyközönség kezébe szánt, didaktikai célú vagy népszerűsítő jellegű kiadványokat.

1. Ezúttal is a prózával kezdve, NAGY OLGA tovább gyarapította az egész romániai magyar népmesekutatásban páratlanul gazdag és színes sorozatát: korábbi nyolc (!) gyűjteménye és egy tanulmánykötete mellé ismét két gyűjteményt és egy tanulmánykötetet helyezett. *A táltos törvénye* (1978) című tanulmánykötetének témáját alcíme jelzi: *Népmese és esztétikum*. Két mesegyűjteménye közül a *Szépmezőszárnya* (1978) három kiváló marosszentkirályi mesemondó 21 meséjét, az *Újabb paraszt dekameron* (1983) pedig 137 tréfás történetet tartalmaz, alcíme szerint *A szerelemről és a házasságról*.

VÖÖ GABRIELLA szintén hű maradt korábbi témájához: *Tréfás népi elbeszélések* (1981) című doktori értekezésében a 200 lapot megközelítő elméleti rész után példatárként 132 tréfás mese és tréfa sorakozik — a kötet tehát gyűjteményként is számottevő.

RÁDULY JÁNOS Kibéd népballadaköltészetének lehető kimerítése után a helység mesekincsének feltárásához fogott. Új munkaterületének eddigi eredménye két gyűjteménye: *A vízitündér leánya* (1978) és *Tündérszép mosolygó Ilona* (1980), az előbbi 52, az utóbbi 46, azaz együttesen 98 mesével.

Folkloristáink sorában új név a FÁBIÁN IMRÉÉ. *Világszép asszony* (1984) című gyűjteménye a Bihar megyei Kiskerekiben élő Koczksás Sándor 31 meséjével, valamint mesemondásának bemutatásával a személyi folklórmonográfiák sorát gyarapítja.

DUKA JÁNOS: gazdag életpályája során feljegyzett tréfa-kincséből VÖÖ GABRIELLA válogatott ki több mint 300-at egy kötet számára: *Kilenc kéve hány kalangya? Anekdoták a székelyekről* (1983) címmel.

Noha SZÁSZ ISTVÁN korántsem folklorisztikai célokat követett, a népi tréfák, valamint a nemzetközi vándoranekdoták helyi változatai miatt két kötetét a népi tréfa-kutatás sem hagyhatja figyelmen kívül: *Nyúl a telefonpóznán* (1971) és *Bika a toronytetőn* (1983), az előbbi 124, az utóbbi 68, együttesen 192 tréfás történettel.

A balladagyűjtés és -kutatás termése ezúttal is méltó módon vetekedett a prózai gyűjtés eredményeivel.

RÁDULY JÁNOS — korábbi első kötete, a mintegy horizontális áttekintést nyújtó *Kibédi népballadák* (1975) után — mélyfúrás-ként a legkiválóbb helyi balladaénekes, Majlát Józsefné Ötvös Sára repertoárját mérte fel *Elindultam hosszú útra* (1979) címmel. Tartalma 60 balada 23 dallammal, az utóbbiakat hangszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte KUSZTOSNÉ SZABÓ PIROSKA.

Ugyanabban az évben jelent meg Nagyváradon az *Antologie de cultură populară bihoreană* (A bihari népi kultúra antológiája) sorozatának 1. köteteként a *Balade* című gyűjtemény. Címlapja nem árulja el, hogy második fele 31 magyar népballadát, valamint további 400 balladaváltozat címét és leltári adatait tartalmazza: mutatványt az 1972. évi bihari balladagyűjtési pályázat anyagából, FÁBIÁN IMRE gondozásában.

Balladagyűjtésünk számára a biharihoz hasonlóan új területet tárt fel munkatársaival BURA LÁSZLÓ: *Szatmári népballadák* (1978). Anyaga 141 ballada, folytatólag 366 ballada adataival. Az 54 dallamot magnószalagról kiadásra előkészítette ALBERT GYÖRGY és OROSZ MÁRTA.

A romániai magyar folklórkutatók egyik legfiatalabbika, az egyetem padjait csak nemrég elhagyó POZSONY FERENC az utóbbi évtizedekben talán legjobban feltárt balladaterületünkön, Háromszék északi felén valósággal megsokszorozta az ott eddig ismert klasszikus balladatípusok és -változatok számát. *Álomvíz martján, Fekete-ógy vidéki magyar népballadák* (1984) című gyűjteményében 144 ballada vonul fel 70 dallammal, az utóbbiakat lejegyezte és a zenei részt gondozta TÖRÖK CSORJA VIOLA.

A balladagyűjtemények felsorolását két tanulmánykötettel zárjuk. SZŐCS ISTVÁN *Selyemsárhajó* (1980) című „művelődéstörténeti tanulmányvázlata” Júlia szép leány balladájából kiindulva több magyar balladamotívumot kereszténység előtti, kétezer évesnél régebbi mediterrán vallási kultuszokkal hozott kapcsolatba. Más részről DEMÉNY ISTVÁN PÁL *Kerekes Izsák balladája* (1980) című „összehasonlító-típológiai tanulmányában” sorozatnyi párhuzammal és érveléssel erősítette meg a vizsgált balladatéma honfoglalás előtti, keleti eredetét és rokonságát.

Az utóbbi évek egyik nagy eredménye a gyűjtés és kutatás kiszélesítése a gyermekfolklór felé, mégpedig rövid egymás után két olyan munkával, amely méltán váltotta ki mind a szaktudomány, mind a nagyközönség elismerését.

GAZDA KLÁRA *Gyermekvilág Esztelneken* (1980) című műve a romániai magyar népraajztudomány kezdeteitől máig első ízben bizonyult méltónak igényes alcímére: *Néprajzi monográfia*. A szerző másfél száz lapot meghaladó tanulmányában a születést messze megelőző családtervezéstől a „bajuszos legények, kontyos nagyleányok” életkoráig kíséri egy háromszéki falu gyermekeinek múltbeli és mai, munkás és játékos mindennapjait, s ezt követi a repertoár: 803 gyermekjáték. A közel 100 dallam JAGAMAS JÁNOS gondozásában, a fényképek, rajzok és térformák száza egyaránt növelik a mű tudományos és művészi értékét.

FARAGÓ JÓZSEF—FÁBIÁN IMRE *Bihari gyermekmondókák* (1982) című gyűjteménye 5765 sorszám alatt 70 bihari helységből, XVII fő és számos allejezetben 7375 mondókát rendszerez. A kötet a műfaj gyermekien kis méretei nem, de a mondókák száma szerint az eddig nyomtatásban közölt leggazdagabb verses magyar népköltési gyűjtemény. Ez a „rekord” nem véletlenül született: 1976-ban a nagyvárad Fáklyában gyűjtött, FÁBIÁN IMRÉ-től irányított gyűjtőpályázat és mozgalom eredményeként a kötet forrásjegyzéke több mint 400 gyűjtő, valamint — 2 évesektől matuzsálemekig — közel 600 adatközlő nevét összesíti.

Folklórelemekkel átszőtt jellege miatt itt említjük SZÁVAI GÉZA könyvét: *Lánc, lánc, Eszterlánc; Vázlatok a gyermek világából* (1983). A szerző ESZTER nevű le-

ányának szellemi fejlődését figyeli hétéves koráig, a nyelv születésétől a mesehallgatás–mesealkotásig.

Az eddig említett gyűjtemények százakra menő dallamai folklorisztikánk másik jelentős és erős ága, a népzene kutatás felé irányítják figyelmünket.

Ezen a téren legnagyobb nyereségünk ALMÁSI ISTVÁN *Szilágysági magyar népzene* (1979) című, román akadémiai díjas műve, a romániai magyar folklórkutatásban egy néprajzi táj első átfogó tudományos népzene gyűjteménye. Közlésre kiválasztott 255 dalama a gyermekjátékoktól és siratóktól a strofikus szerkezetű, alkalomhoz kötött vagy nem kötött dalokon és balladákon át a hangszeres zenéig a népzene minden fontos műfaját felöleli, folytatólag pedig a szerző 331 szilágysági népzenei alkotás kezdő szövegsorát, szolmizációs betűkkel első dallamsorát, valamint leltári adatait sorolja fel.

JAGAMAS JÁNOS falumonográfiája a Maros megyei *Magyaró énekes népzeneje* (1984) címmel 238 dallamot közöl, szintén változatos műfaji megoszlásban: gyermekdalok, siratók, népdalok, régi táncdallamok, régi műzene népi változatai és alkalomhoz kötött dalok. Folytatólag itt is még 119 magyarói dallam kezdő szövegsora és szolmizációs dallamsora következik. E gyűjteménnyel egyidőben hagyta el a sajtót JAGAMAS egészében etnomuzikológiai tanulmánykötete is: *A népzene mikrokozmoszában* (1984).

E nagyobb lélegzetű művek mellett több kisebb terjedelmű gyűjtemény árnyalja és gazdagítja népzene kutatásunk képét.

A *Folclor muzical din zona Huedin — Huedin [Bántfihunyad] környéki népzene* (1978) című román–magyar kétnyelvű gyűjtemény második része, 481-es sorszámtól kezdve, SZENIK ILONA kalotaszegi gyűjtését közli: 120 alkotást, ezúttal is a népzene valamennyi műfajából.

APÁCZAI BÖLÖNI SÁNDOR—GULÁCSI ZOLTÁN gyűjteménye: *Búza, búza, de szép tábla búza* (1979) 49 Arad környéki népdalt és balladát tett hozzáférhetővé.

BURA LÁSZLÓ—FEJÉR KÁLMÁN—PETKES JÓZSEF *Szatmár vidéki néphagyományok* (1979) című gyűjteményében 57 zenei alkotás is sorakozik, szintén vegyesen népdal és ballada.

Népzeneink múltját élesztgetve, *Énekek hallottam...* (1981) címmel BOROS ZOLTÁN állított össze a régi, XVI—XIX. századi magyar világi énekek három nagy csoportjából (történelmi énekek; virágénekek és népdalok; diákdalok) egy kötetre valót, 79 énekkel.

Népzene kutatásunk múltjához és történetéhez, számos folklorisztikai vonatkozása miatt, LÁSZLÓ FERENC két tanulmánykötetét idézzük: *Bartók Béla; Tanulmányok és tanúságok* (1980), valamint *A százegyedik év; Bartókról, Enescuról, Kodályról* (1984).

Külön besorolást érdemel SERES ANDRÁS *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* (1984) című kötete. E kissé bőbeszédű és mégis leszűkítő cím helyett egyszerűen *Barcasági magyar folklórnak* kellett volna titulálni, ugyanis egyike azoknak a nagyon ritka gyűjteményeknek — vagy talán az első és az egyedüli a maga nemében —, amely több-kevesebb gazdagsággal-bőséggel, a folklórnak mind az öt klasszikus területét (népköltészet, népzene, néptánc, népszokások és néphit) felöleli. Első nagy része a prózától (mesék és mondák) a balladákon és dalokon, majd a

gyermekfolklóron át az apró műfajokig (közmondások, találós kérdések) meg az frott versekig (házfeliratok, sírfeliratok, levelek stb.) a népköltészet majd minden műfaját áttekinti. A népszokások, hiedelmekkel átszőve, meg a híres-nevezetes hétfalusi táncot, a *boricát* is ide számítva, egyrészt az esztendő ünnepkörei és jeles napjai, másrészt — születéstől temetésig — az emberélet fordulói szerint vonulnak fel lapjain. A népzeneét képviselő 100-nál több dallamot hangszalagról JAGAMAS JÁNOS, valamint a zenefolklorista pályája kezdetén álló két fiatal szakember: KÖNSZEI ÁRPÁD és SZALAY ZOLTÁN jegyezte le. A gyűjteményt ugyancsak egyik legfiatalabb folkloristánk, KESZEG VILMOS rendezte sajtó alá.

Sajnálatos, hogy az áttekintett hét év alatt egy romániai magyar néptáncgyűjtemény sem látott napvilágot.

Eddigi szemlénket a népi önéletrásokkal zárva, TAMÁSI GÁSPÁR *Vadon nőit gyöngyvirágának* 1970-es, majd 1971-es két kiadása után az 1983-as kiadás kétszeresére gyarapodott, miként új alcíme is jelzi: *Emlékezés két könyvben*.

Az *Igy teltek hónapok, évek...* (1979) című, SALAMON ANIKÓtól válogatott és gondozott gyűjteményes kötet öt népi önéletrajzot kínál az olvasóknak.

2. A romániai magyar folklorisztika egyik önként vállalt sajátos és jelentős feladatáról, a magyar-román folklorkapcsolatok kutatásának folytonosságáról és újabb eredményeiről az alábbi művek tanúskodnak.

A magyar és a román folklór kölcsönös műfordításait két jelentős vállalkozás jóvoltából most már a kezdetektől szinte napjainkig pontosan áttekinthetjük. DOMOKOS SÁMUEL korábbi, az 1831—1960 közötti időszakot felölelő könyvészetének megjelent a folytatása, élén ezúttal is gazdag népköltészeti fejezettel: *A román irodalom magyar bibliográfiája 1961—1970* (1978). E kétkötetes DOMOKOS-mű magyar-román párját RÉTHY ANDOR—VÁCZY LEONA egyetlen nagy kötetbe foglalta, KÖLLŐ KÁROLY bevezető tanulmányával, élén szintén a népköltéssel: *Magyar irodalom románul, Könyvészet 1830—1970* (1983).

Közelebről és kizárólag a néprajzi, ezen belül a folklorisztikai kapcsolatok feltárását szolgálja FARAGÓ JÓZSEF kezdeményezése a Népismereti Dolgozatok 1983-as kötetében: *Adatok a magyar-román néprajzi bibliográfiához 1946—1982*.

Folklorkiadványaink sorában mind tematikájával, mind szótári jellegével az úttörés szerepét vállalta VÖÖ ISTVÁN román—magyar, valamint magyar—román összehasonlító közmondásgyűjteménye: *Dicționar de proverbe român—maghiar* (1978), illetve *Dicționar de proverbe maghiar—român* (1984), mindegyik több mint 2100 tétellel.

A román népballadák FARAGÓ JÓZSEF-től válogatott-gondozott és KISS JENŐ által fordított magyar sorozatának szintéziseként a két szerző az öt kötetből *Pe pârâu de rouă — Rétek harmatában* címmel kétnyelvű válogatást rendezett sajtó alá 1985-ös megjelenésre.

Gazdag folklórtörténeti vonatkozásai miatt a magyar-román folklorkapcsolatok kutatásának is jó szolgálatot tett KÖLLŐ KÁROLY kötet: *Két irodalom mesgyéjén, Tanulmányok a román—magyar irodalmi kapcsolatok történetéből* (1984).

3. Az önállóan megjelent műveken kívül a romániai magyar folyóiratok és hírlapok, az akadémiai rangú Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményektől a megyei napilapokig évenként százával, hét év alatt ezrével közölték és közlik a néprajzi szak-

tanulmányokat, népszerűsítő cikkeket s a néprajzi jellegű vagy érdekű beszámolókat, híradásokat — mindezeknek a számbavétele és rendszerezése azonban, óriási mennyiségük és változatosságuk, valamint különböző fajsúlyuk miatt, a néprajzi szakbibliográfiák feladata volna.

Van azonban könyvkiadásunknak egy másik erős vonulata is: azok az egészben vagy részben néprajzi, közelebbről folklórisztikai tanulmánykötetek, amelyeket mennyiségük, valamint a bennük felhalmozott anyag gazdagsága és változatossága miatt ma már a legvázlatosabb összefoglalás sem mellőzhet.

A Népismereti Dolgozatok (ND) eddigi öt kötete (1976, 1978, 1980, 1981, 1983) első ízben biztosított folyamatos és rendszeres anyanyelvű közlési lehetőséget a romániai magyar néprajzi kutatóknak. Az öt kötet 1184 lapján 64 szerző vonul fel 99 tanulmánnyal, 637 rajzzal és 211 fényképpel, mind jobban átfogva a néprajzi kutatás egész tematikáját, így a folklórkutatást is. A sorozat ama munkatársai közt, akik a kötetekben részint vagy kizárólag folklórisztikai dolgozatokkal szerepelnek, hivatásosak és önkéntesek, a pályájuk elején álló, sőt „első tanulmányos” fiatalok, középkorúak és idősek egyaránt vannak: ANTAL IMRE, BALÁZS LAJOS, BARABÁS LÁSZLÓ, DACZÓ ÁRPÁD, DÁNIELISZ ENDRE, DEMÉNY ISTVÁN PÁL, FARAGÓ JÓZSEF, IMREH BARNA, KESZEG VILMOS, LAKATOS-BAKÓ MELINDA, NAGY ÖDÖN, PÁLL-GECSÉ ÉVA, RÁDULY JÁNOS, SERES ANDRÁS és SZÁSZ JUDIT.

Az ND egyik fogyatékosága a folklór klasszikus kutatási területei közül a néptánc és a népzenei tanulmányok hiánya, ez utóbbiért azonban bőven kárpótolnak azok a zenei tanulmánykötetek, amelyek nem kis mérvben zenefolklórisztikai jellegűek.

Elsőnek a BARTÓK-sorozatok említjük. A *Bartók-könyv* 1970—1971 (1971) még vegyesen publicisztikát, vallomásokat és szépirodalmat (verset) is közölt, de két kötet folytatólag már kizárólag szakjellegű volt: *Bartók-dolgozatok* (1974) és *Bartók-dolgozatok 1981* (1982), mind a három LÁSZLÓ FERENC szerkesztésében. A túlnyomórészt hazai magyar és román, kis részben külföldi szerzők hosszú sorából szorosabban vett népzene tudományi jellegű vagy vonatkozású írással szerepelt bennük ALEXITS GYÖRGY, ALMÁSI ISTVÁN, OVIDIU BÎRLEA, HARRY BRAUNER, BREUER JÁNOS, VIOREL COSMA, CSEKE PÉTER, IOSIF HERȚEA, JAGAMAS JÁNOS, KÖTELES PÁL, LAKI PÉTER, TITUS MOISESCU, IOAN R. NICOLA és SZENIK ILONA.

Születésének századik évfordulóján, 1981-ben a romániai magyar folyóiratok közül a Korunk és az Igaz szó a 2., a Művelődés a 3., a hetilapok közül a Hét és a Falvak Dolgozó Népe a 12., az Utunk pedig a 13. számát szentelte BARTÓK emlékének.

A szintén LÁSZLÓ FERENC által szerkesztett *Utunk Kodályhoz* (1984) című zenetudományi tanulmánygyűjtemény népzene kutató munkatársai ALMÁSI ISTVÁN, SZENIK ILONA és PÁVAI ISTVÁN.

A *Zenetudományi Írások* három kötete közül (1977, 1980, 1983) az elsőt SZABÓ CSABA, a két utóbbit BENKŐ ANDRÁS szerkesztette. Szerzőinek sorában zenefolklórisztikai tanulmányokat közölt ALMÁSI ISTVÁN, JAGAMAS JÁNOS, LÁSZLÓ FERENC, SZABÓ CSABA és SZENIK ILONA.

Folyóirataink évkönyvei közül a *Korunk Évkönyv 1979-es kötete* vállalta a néprajzi súlypontot, miként alcíme is tanusítja: Románia magyar népismeret, Orbán Balázs születésének 150. évfordulójára. A folklorisztika körébe vágó tanulmányainak szerzői ezúttal BALOGH EDGÁR, FARAGÓ JÓZSEF, GAZDA KLÁRA, NAGY OLGA és VÖÖ GABRIELLA volt.

A Hét *Azok a lázas hetvenes évek* című 1980-as évkönyve egyebek között a lapban lezajlott két folklorisztikai vonatkozású vita teljes anyagát tette könnyen hozzáférhetővé: *Harc a zenei anyanyelvért* és *A népi tánc — közügy*.

Az Igaz Szó *Bölcsőringató* című 1984-es évkönyvének különösen gazdag a néprajzi, ezen belül a folklorisztikai anyaga. Utóbbi vonatkozásban figyelmet érdemel, a folkloristák mellett, az írók-költők részvétele is, a tematikában pedig egyrészt a népköltészet-műköltészet viszonyának, másrészt a magyar-román folklokapcsolatoknak szentelt gazdag fejezet. A magyar és román munkatársak mutatós névsora TIBERIU ALEXANDRU, ALMÁSI ISTVÁN, ASZTALOS ENIKŐ, BAJOR ANDOR, BARABÁS LÁSZLÓ, DÁNIELISZ ENDRE, FÁBIÁN IMRE, FARAGÓ JÓZSEF, ADRIAN FOCHI, GÖRBE ISTVÁN, KELEMEN FERENC, KESZEG VILMOS, KIRÁLY LÁSZLÓ, LÁNG GUSZTÁV, LÁSZLÓFFY ALADÁR, MARKÓ BÉLA, NAGY OLGA, PÁVAI ISTVÁN, POZSONY FERENC és VÖÖ GABRIELLA. Az évkönyv végén pedig még egy ráadás: a romániai magyar *Néprajzosok kisléxikona*.

FARAGÓ JÓZSEF

Könyv Nárai községről

GUTTMANN MIKLÓS: *Adatok Nárai nyelvéhez, néprajzához*. Szombathely, 1991. 143 old. Ára nincs feltüntetve.

Nárai régi nemesi község, amely Szombathelytől délnyugatra 8 kilométerre található. A szerző szülőfalujában végzett tematikus kutatásait foglalta most egy kötetbe. A kötet műfaja találozón: „adatok”, hiszen a legtöbb fejezetben tényszerűen, logikusan egymás után szerepelnek a kérdőíves kutatás során gyűjtött ismeretek, adatok (sokszor nyelvjárási szöveggé lejegyezve) — s ezekhez csak néhol fűz magyarázatokat.

Három nagyobb fejezetre tagolódik a munka. Az elsőben a paraszti gazdálkodás három területe, a szántás-vetés, aratás, hordás-nyomtatás-cséplés található. Ebben a fejezetben az adatközlők pontosan lejegyzett nyelvjárási szövege, valamint a szerző köznyelvi magyarázatai váltakoznak. *A pajták építése és használata Náraiban* című fejezetben SELMECZI KOVÁCS ATTILA kérdőívének menetét követi, s számokkal tagolja az egyes kérdésekre adott válaszokat (köznyelven). A harmadik fejezet címe: *Szilvesztortól szilveszterig*, ebben a falu folklorjából kapunk izellőt. Hiedelmek, nevezetes napok, szokások nyelvjárási megjelenítését találhatjuk itt.

GUTTMANN MIKLÓS, aki elsősorban nyelvész, ebben a munkájában megpróbálja összekapcsolni a többször egymás mellett (el)futó néprajzi és nyelvészeti kutatást. Próbálkozása mindenképpen figyelmet érdemel!

BALÁZS GÉZA

Néphagyományőrzés az óvodában

DR. BUCHERNA NÁNDORNÉ–FAUST DEZSŐNÉ–ZADRAVECZ TERÉZ: *Néphagyományőrzés az óvodában*. A Hani Alapítvány kiadása. Budapest, 1991. 179 old. Ára: 420,- Ft.

Rovatunkban különösen az olyan könyvek bemutatását tartjuk fontosnak, amelyek híre alig jut el a szakemberekhez, érdeklődőkhöz. A *Néphagyományőrzés az óvodában* ilyen kötet. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem óvodájában évek óta gyakorolt „Évkör” néphagyományőrző és megújító munka anyaga található ebben a kötetben. Különösen óvodapedagógusok használhatják, ám minden kisgyermekes szülőnek ajánlható (pl. *A család bevonásának lehetőségei*, 95. oldal). A gazdag kiállítású, színes, ábrákkal illusztrált kötet különösen a jeles napok rendjére és szokásaira, a gyermekek által megismerhető és gyakorolható népművészeti ágakra, valamint a népköltészetre épít. Az évkör szokásait mutatja be legelőször. Ehhez az anyaghoz egy nagyon használható, ügyesen megszerkesztett táblázat is járul, amelyen koncentrikus körökben látványos módon helyezték el az évnegyedeket, az egyes évnegyedekhez tartozó jeles ünnepeket, az ünnepekhez társítható, gyakorolható szokásokat. A következő nagyobb fejezetben a népi díszítőművészet gyermekeknek megtanítható technikáit mutatják be a szerzők. Könnyűszerrel elsajátíthatók ennek alapján az agyagozás, nemezelés, hímzés, pókfonás, macskafarok fonás, madzagszövés módszerei, megtanulhatnak a felnőttek és a gyerekek játékokat készíteni. Aki már próbálkozott ilyesmivel, tudhatja, hogy mekkora örömet jelent ez a kisgyerekeknek. A szerzők gyakorlatban kipróbált módszereket és technikákat ismertetnek könyvükben, amellyel a hagyományápolás alapelemeire tanítanak, s ez — tudjuk — a teljes értékű személyiség egyik föltétele.

B. G.

Ki kicsoda

Magyar és nemzetközi ki kicsoda 1992. Több mint 12 000 kortársunk életrajza. Főszerkesztő: HERMANN PÉTER. Biográf Ki Kicsoda Szerkesztőség, Budapest, é. n. [1991] 976 old. Ára: 1350,- Ft.

A Biográf Ki Kicsoda Szerkesztőség a Texoft Számítástechnikai Kft-vel közösen a legmodernebb, naprakész számítógépes eljárással szerkeszti az új *Ki kicsodákat*. Mivel nincsen külön szakmai *Ki kicsodánk*, ezért jelenleg ez a kiadvány tartalmazza a kortárs néprajzkutatók közül a legtöbbször a legfontosabb adatait. Etnográfus, etnológus, antropológus, folklorista, illetve folklórkutató megjelöléssel 85 magyar és 35 külföldi, más nemzetiségű kortársunk adata szerepel az új kiadásban.

Mielőtt bárki hozzátenné, hogy „csak ennyi?“, érdemes megnéznie a kötet végén található számítógépes összesítést. Más rokon szakterületek (pl. nyelvészet) sincsenek jobban reprezentálva. Egyszerűen ilyen keretet adott meg a kiadó, ezzel kellett gazdálkodni. A korábbi kötethez viszonyítva azonban kb. 40 %-kal többen szerepelnek a mostani kiadásban szakmánkból, s ezt föltétlenül örömmel fogadhatjuk.

Hozzá kell tenni azt is, hogy felkérő levél ennél több magyar néprajzkutatónak ment, azonban több mint húszan (!) bizonyára különböző okokból és megfontolásból nem válaszoltak, illetve nem küldték el a megadott határidőig életrajzukat. Ha ez megtörtént volna, most több mint százan szerepelnének a kötetben, s ez a szám valószínűleg alig valamivel kevesebb, mint a hazánkban tevékenyen működő néprajzkutatók száma!

B. G.

Az endrődi gyermek élete a századfordulótól

Endrődi Füzetek, 1.

Az *Endrődi Füzetek* című sorozatot tíz kötetre tervezzük. A sorozatot az Endrődi Honismereti Egyesület gondozza. Célunk, hogy bemutassuk a falu régi életmódját a századfordulótól, és feledésbe merült szokásokat elevenítsünk fel.

A kötetek forrását az Endrődön élő idős emberek jelentik; az ő visszaemlékezéseiket kazettára vesszük (eddig kb. 140—150 kazettánk van). A kazetták szövegét kiejtés szerint leírjuk (magyar szakos tanárok). Az érintett témákat csoportosítjuk.

Az *endrődi gyermek élete...* című, 1991-ben megjelent kötetben csak azt közöltük, amit több forrásból is megerősítettek. A szövegen a lehető legkevesebbet változtatunk. Egy-két összekötő mondaton kívül minden mást kazettával tudunk igazolni. A sok forrás nyilvánvalóan darabossá teszi a szöveget, időnként stilisztikai változást vesznek majd észre. Idősebbek jobban őrzik a régies kiejtést pl. szülém (édesanyám), mint a viszonylag fiatalabb adatközlőink. Mindenki egyes szám első személyben fogalmazott. Szép, személyes jellegű, nem bántottuk. Sajnos le kellett mondanunk az igen sajátos és nagyon szép kiejtésbeli jelölésről.

A szöveges résznek szerves folytatása a játék- és mondóka gyűjtemény. A gyűjtés korántsem teljes, de emiatt nem búslakodunk. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a gyerekek folytatják majd ezt a munkát, mint ahogyan a térképmellékletről hiányzó szómagyarázatokot is pótolják.

Közléseink nem néprajzi, hanem életmódszemléletűek. Tehát pl. a kereszteléssel kapcsolatos helyi szokásokat egy másik füzetünkben dolgoztuk fel mint népszokást. Akartunk egy „vásárolt játékok” c. fejezetet is, de a „kócsag-babán” (kaucsuk) kívül adatközlőink másra nemigen emlékeznek, így ez a fejezetünk elmaradt.

A kazetták szövegeinek összegyűjtése igen időigényes munka. Ebben az egyesület minden tagja részt vett és jelenleg is gyűjt a következő kötet számára. Igen értékesek számunkra azok a gyűjtések, amelyeket VASZKÓ IRÉN egyesületi tagunk rögzített több évtizeddel ezelőtt. De egyesületi tag a kis füzet illusztrátora, a fényképész, a jegyzetkészítő és az összeállító is.

A 23. lapon található *Nagy levél* önálló remekmű. A gyűjtőmunkánk során találtuk. A levélhez nem lehet hozzányúlni és a füzetbe bedolgozni. Úgy gondoljuk, hogy szer-

ves része kötetünknek. Felsorolja mindazokat az erkölcsi normákat, amelyek szerint a harmincas években a gyerekeket nevelték.

A füzet kiadásához szükséges összeget országos pályázatokból és helyi támogatásokból gyűjtöttük össze.

Úgy tervezzük, hogy az első három kötet a gyerekek, asszonyok, férfiak életét öleli fel, azután sorra vesszük a falu népművészetét, népszokásait, a kézműipart, a tanyavilág életét, a jellegzetes ételeket stb. Úgy gondoljuk, meg tudjuk jelentetni mind a tíz kötetet, hiszen többen vagyunk, a gyűjtések eléggé előrehaladott állapotban vannak, s ha valaki akadályoztatva lesz a munkában — hát folytatja más.

HORNOK LAJOSNÉ

a gyomaendrődi Honismereti Egyesület vezetője

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállításának: hetipiác enteriőrje

(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Jankó János és a Balaton környékének néprajza

„Az igazi nagylelkűség a jövőddel szemben mindent a jelennek adni.”

Camus

Ebben az előadásban egy igazi nagylelkű emberről beszélek, aki mindenét: tehetségét, szívét, szorgalmát, egészségét s végül életét is feláldozta, hogy szolgálja a jövőndöt. Egy fiatal tudományág — a néprajz — fiatalon elhunyt tudósaként olyan hatalmas életművet hagyott maga után, amely ma is él, amelyet csak korrigálgatunk, de 100 év néprajzi tapasztalatával a hátunk mögött sem tudunk és merünk megismételni. A 34 évesen elhunyt tudós, JANKÓ JÁNOS. Tizenöt év alatt 20 önálló munkája, 100 tudományos értekezése és 135 kisebb közleménye és hírlapi cikke jelent meg.

1891-ben kezdett néprajzzal foglalkozni. Ekkor már nagyban készülődött az ország a honfoglalás ezredéves megünneplésére, s az érdeklődés az olyan tudományágak felé fordult, amelyek a magyar őstörténettel kapcsolatos kérdésekre felvilágosítást adhattak. Ezek közé tartozott a néprajz is, amely egyrészt jelenkori (főként ősfoglalkozásnak számító halászat, vadászat, pásztorkodás stb.) adataiból kiindulva igyekezett a honfoglaló magyarság életmódjára következtetni, másrészt az alacsonyabb szinten élő rokon népek kutatásával próbálta megvilágítani a magyarság műveltségének korai szakaszait.

JANKÓ JÁNOST elsősorban az addig mellőzött tárgyi néprajz érdekelte. Míg a népköltészet gyűjtése és publikálása már a XIX. sz. közepétől folyt, addig az anyagi kultúra vizsgálata terén semmi sem történt. Tulajdonképpen HERMAN OTTÓ a magyar halászatról írott kétkötetes művének (1887) megjelenése indítja el a tárgyi néprajz iránti érdeklődést. Ez a hatás JANKÓ témaválasztásában is tetten érhető.

Fantasztikus energiával dolgozik. Az addig szegényes néprajzi gyűjteményt sok ezer tárggyal gyarapítja, megszervezi és megépíti az ezredéves kiállítás néprajzi faluját, de közben jut ideje arra is, hogy két év alatt közzé tegyen két monográfiát Kalotaszegről és Torda, Aranyosszék, Torockó magyar népéről.

ZICHY JENŐ gr. őt bízta meg a kaukázusi újtjáról hozott néprajzi gyűjteményének leírásával. Ezért 1896-ban Oroszországba utazik, hogy az ottani néprajzi gyűjteményeket tanulmányozza. A következő expedícióban már ő is részt vesz etnográfusként. Fő célja az osztják rokonság kérdésének tanulmányozása és a magyar halászat eredetének kutatása. Fáradságot nem ismerő elszántsággal indult el csónakján, hogy 68 nap alatt megtegyen közel 3000 km-t, s felkeresse az Ob és Irtyis melléki osztják településeket. Betegen, a szörnyű hajszától kimerülten, de gazdag néprajzi és antropológiai

* E cikk a Tihanyban 1991 október 16. és 18. között megrendezett Hidrobiológiai Napok keretében megtartott Százéves a Balaton-kutatás című konferencián elhangzott előadás rövidített változata

anyaggal tért vissza. Munkájának eredménye az 1900-ban megjelent *A magyar halászat eredete* c. mű. Megrajzolta benne a halász-szerszámaink vándorútját, módosulásait, megállapította átvételük helyét és idejét. Ebben a művében még az ún. tipológiai módszert követte, de már látta saját elméletének korlátait, és észrevette a kölcsönzés kérdésének jelentőségét is. Összehasonlításai során elsősorban a finnugor, a török-tatár és az orosz anyagot használja, de fölhívja a figyelmet a környező szláv népek és a németek hasonló eszközeire is.

Ez a mű úttörő voltából adódó tévedései ellenére ma is forrásértékű. Munkája befejezésekor így foglalja össze az elvi és módszertani tanulságokat: „Gyűjtsük fel a hazai néprajzot, de ne álljunk meg itt, mert akkor mindent magyarnak látunk, magunkat ámitjuk és csaljuk, hanem letérve szemünkről a nemzetiszínű hályogot... ismerjük meg a környezetet, amelyben élünk és éltünk, keressük fel néprajzunknak úgy nyugati mint keleti forrásait, lássuk tisztán, lássuk az igazságot.”

Azt hiszem, ennél realisabb kutatási programot senki sem tűzhetne ki maga elé.

JANKÓ nevéhez fűződik az a máig élő néprajzi monográfia-forma is, amely falvak, falucsoportok, tájegységek gazdálkodásának, paraszti társadalmának, tárgyi és szellemi kultúrájának sokoldalú bemutatását vállalja.

Utolsó, s legnagyobb lélegzetű monográfiáját — *A Balaton melléki lakosság néprajza* — a Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságának megbízásából készítette el. (Megjelent *A Balaton tudományos tanulmányozása* c. sorozat III. kötete 2. részéként, Budapest, 1902-ben.) A rajzokkal, fényképekkel illusztrált könyv 50 Balaton menti településsel foglalkozik. JANKÓ az első, s mindmáig az egyetlen, aki megpróbált összefoglaló képet adni a Balaton-mellék népének életéről. Kisebb-nagyobb próbálkozások ugyan napvilágot láttak (pl. VAJKAI A., MALONYAY D., DOMANOVSKY GY.), de ezek egyike sem vállalkozott a szintézisre.

A fejezetek jól mutatják JANKÓ fontosabb érdeklődési köreit. A műnek csaknem a fele foglalkozik a községek ismertetésével, a helynevek vizsgálatával, a népesség összetételével, származásával, felekezeti és foglalkozási megosztottságával, s csak ezután következik az igazi néprajzi rész, ahol megkísérli áttekinteni a térség teljes anyagi és szellemi kultúráját. A település, az építkezés, a szőlészet és a halászat kérdéseivel részletesen foglalkozik, míg a többi fejezetet, pl. a táplálkozást, a lakberendezést, a viseletet, a szokásokat csak röviden érinti.

Természettudományos ismereteit jól hasznosítja a néprajzi kutatásaiban. Pl. a Balaton környékén is végzett antropológiai méréseket. Megállapítja, hogy az itt lakó, régi törzsköcs családokból származó egyének antropológiája azonos elemekből, azonos miliőben, hasonló módon fejlődött. (48 egyén legfontosabb adatait és fényképét kinyomtatta *Magyar típusok* címmel.)

A természettudományos szemlélet sokszínű módszerének csak egyik ága. Néprajzi gyűjtési gyakorlata ma is mértékadó: a helyszínen kikérdezi az embereket, rajzol, fényképez, megfigyel. S mindezeket kiegészíti a levéltári források, az egyházi és családi iratok, a statisztikai, régészeti, nyelvészeti adatok tanulságaival.

Történeti jellegű kutatásaiból derült ki például, hogy a Balaton környéki lakosság legnagyobb része a XIX. században települt ide, mégpedig kizárólag a Dunántúlról, s az itt lakóknak mindössze 10%-a él a tó partján a XVII. sz. óta. A lakosság 99,1%-

a magyar, 0,9%-a pedig német, szlovák, vend és egyéb nemzetiségek között oszlik meg. A század elején tehát az egyik legtisztább magyar területnek tekinthető, már amennyire tisztaságról beszélhetünk a sok keveredés után, amely a történelem során érintette a magyarságot.

Megállapítja, hogy a Balaton két partja nemcsak földrajzilag, de etnikailag is különbözik egymástól. Megkísérli az egyes csoportok elkülönítését, az etnikai jellegzetességek meghatározását. (Pl. etnikai különbséget lát a Balaton környéki szőlőművelésben és borkezelésben, amelynek különleges fajtái, eljárásai csak itt találhatók meg.)

Szólnom kell a település és építkezés kérdéseiben elért eredményeiről is. Észreveszi a két part eltérő — a természeti adottságokhoz igazodó építőanyagát, hogy a déli részen főként a föld, a sötény, a fa, az északi részen ezek mellett főként a kő építkezés uralkodott. A lakóház fejlődésével kapcsolatos nézeteit azonban már a század elején megcáfolták. Ő ugyanis nem vette figyelembe a korábban felnémetnek nézett, később — éppen a balatoni kutatásai alapján — magyar háznak nevezett nyugat-dunántúli háztípus történeti fejlődését.

JANKÓ balatoni monográfiájának egyik legjobban kidolgozott része a halászatról szóló fejezet. Érdeklődését HERMAN O. nagy halászati könyvéből merítette, de amíg HERMAN O. a Balaton halászatának csak egyes, kiemelkedő jelenségeivel foglalkozott, addig JANKÓ a Balaton halászatának teljességére törekvő részletes ismertetését adja.

Leírja a nagyhalászat szervezetét és halászati gyakorlatát, a kishalászok módszereit és eszközeit, és elemzi a céhes halászatot, amelynek artikulusai szerinte a komáromi halászok céhszabályzatához hasonlítanak. SOLYMOS EDE kutatásaiból tudjuk, hogy a balatoni céhek a dunai céhekkal semmiféle kapcsolatban nem voltak, hanem sajátos balatoni arculatot mutattak. Pl. itt nem volt vándorlás, legényidő, hanem csak ú. *vízhez való esküvés*. A balatoni céhek ott alakultak, ahol földesurak birtokolták a vizeket. Télen a halászok a földesúr eszközeivel halásztak részben, nyáron egyénenként — mint kishalászok — bérbé vették a vizeket, s a pénzfizetésen kívül ún. *sorhallal* adóztak az uraságnak. JANKÓ J. a balatoni halászat történeti elemzésétől eljut egészen a XX. századig. Látja az átalakuló balatoni halászatot, amelyre hatottak a tavon bérlőként megjelenő tiszai halászok, de leginkább a halászati törvény (1888), amely szabályozta a halászati idényt, és számos halászati eszközt (vejsze, varsa, szigony stb.) kitiltott a Balatonról. A megalakuló Balatoni Halászati Rt. pedig a halászatot bérmunkásokká tette, megfosztva őket nemcsak hagyományos eszközeiktől, és halászati gyakorlatuktól, hanem szokásaiktól is.

Ahogy észrevette a halászok sorsának rosszra fordulását, ugyanúgy felügyelt a paraszti közösségek elszegényedésére és az egykére, amely a Balton mentén is elterjedt a módos családok között. Ezekre a szociológiai szempontokra a néprajztudományban elsőként ő figyelte fel.

Terepmunkája során észreveszi a hagyományok fokozatos leépülését, eltűnését, amelyet a gazdasági átalakulás természetes következményének tart.

Röviden áttekintve munkásságát, még két fontos dolgot kell megemlíteni. Az egyik, sürgöti a néprajzi tanszék felállítását az egyetemen (majd csak 30 év múlva

válik valóra). A másik: szeretne volna a népi kultúrát nemzeti műveltségünkbe beépíteni, így akarta megóvni népünket az erőszakos idegen hatásoktól.

JANKÓ J. kutatásai eredményeinek egy részét ma már meghaladta a tudomány. Könyveit, pontos anyagközléseit forrásként használjuk ma is, összehasonlító komplex kutatási módszerét ma sem haladtuk meg.

Erdélyben, múzeumszervező útján érte utol a halál 34 évesen. Munkája külön fejezet a magyar néprajztudomány történetében.

PETÁNOVICS KATALIN

Felhasznált irodalom

- JANKÓ JÁNOS: *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. — Bp., 1902.
 JANKÓ JÁNOS: *A magyar halászat eredetéről*. — N. É., 1902.
 JANKÓ JÁNOS: *Magyar típusok*. — Bp., 1902.
 BALASSA IVÁN: *Jankó János az etnográfus*. — Ethn., 1968.
 BALASSA IVÁN: *Jankó János*. — Bp., 1975.
 BÁTKY ZSIGMOND: *„Felnémet” vagy „állelnémet” magyar ház?* — N. É., 1931. és N. É. 1932.
 KODOLÁNYI JÁNOS: *Jankó János a néprajztudós*. — N. É., 1968.
 LIPTÁK PÁL: *Jankó mint antropológus*. — Ethn., 1968.
A magyarság néprajza II. Halászat c. fejezete. — H.n. é.n.
 MALONYAY DEZSŐ: *A magyar nép művészete IV*. — Bp., 1912.
 SEMAYER VILIBÁLD: *Jankó János dr. életrajza*. — N. É., 1902.
 SOLYMOS EDE: *A keszthelyi halászcéh*. — Zalai Múzeum, 1. 1987.
 SZILÁGYI MIKLÓS: *Helyi identitás, helyi monográfiák, lokális néprajz*. — Ethn., 1990.
 THIRRING GUSZTÁV: *Dr. Jankó János emlékezete*. — Földr. Közl., 1903.
 VAJKAI AURÉL: *Balatonmellék*. — Bp., 1964.

Róheim Géza redivivus

1991. szeptember 12-e RÓHEIM GÉZA születésének századik évfordulója. Több intézmény összefogásával körülbelül egy éves előkészítés után került sor a centenárium méltó ünnepsére. 1991. szeptember 11-én délelőtt 11 órakor a Hermina út 45. sz. alatt, az egykori RÓHEIM-villán emléktábla leleplezésére került sor. Az emléktáblát állító Magyar Pszichoanalitikus Egyesület nevében emlékező szavakat mondott az egyesület elnöke, VIKÁR GYÖRGY, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület részéről pedig KÁDÁR IVÁN elnök. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletadását jelezte az, hogy GUNDA BÉLA akadémikus is elhelyezte az emlékezés koszorúját a táblánál. Sajátos színt jelentett az ünnepélyen az, hogy RÓHEIM egykori iskolája, a Fasori Evangélikus Gimnázium nevében SZEGŐ MIKLÓS tudományos tanácsadó szólt az egykori jeles tanulóról.

Ugyanezen a napon RÓHEIM-emlékkiállítás nyílt a Néprajzi Múzeumban. A kiállítás elsősorban nem az életutat kívánta dokumentálni, hanem azokat a kapcsolatokat, amelyek RÓHEIMet a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárhoz, illetve Néprajzi Osz-

Róheim Géza

tályához fűzték. Ismeretes, hogy RÓHEIM 1917–19 között SEBESTYÉN GYULA mellett a Széchényi Könyvtár önálló részlegeként a Folklore Fellows magyar tagozata által gyűjtött anyag feldolgozásával, egy tervezett Folklore Osztály könyvészeti előkészítésével foglalkozott. E korszak legjelentősebb tanulmánya a Luca-székkal foglalkozik — a kiállításon látható is a tanulmány „tárgya”.

A levélrészleteket, jegyzeteket böngészve bepillanthatunk RÓHEIM olyan terveibe, elképzeléseibe is, amelyek soha vagy csak nagyon módosított formában valósultak meg. A kiállítás törekedett arra, hogy tervek, pl. a tízes évek végének Ethnos című lapterve vagy a Néplélektani dolgozatok c. könyvsorozat első kötete mellé odailleszse a későbbi megvalósulást — például a Psychoanalysis and Social Sciences c. tanulmányorozatot 1950-ből.

Talán kevésbé köztudott, hogy *A csurunga népének* szerzője nemcsak mítoszokat, avatási rítusokat, hanem tárgyakat is gyűjtött terepmunkája során (1921–31). A mintegy 450 tárgy 1931–32 táján került a Néprajzi Múzeum birtokába — ahol veszteség és sérülés nélkül vészelték át a világháborút. (Erről 1947-ben VARGHA LÁSZLÓ igazgató levélben értesítette az akkor már New Yorkban élő RÓHEIMet.)

A Közép-Ausztráliából származó rendkívül szerény eszközkészlet az igencsak sivar körülmények között élő benszülöttek életmódjáról tanúskodik. Ugyanakkor a minden hasonlóság és egyszerűség ellenére is rendkívül változatos csurunga-gyűjtemény ugyanazon benszülöttek mítoszainak gazdagságáról „szólnak”. Sajnos a csurungák csak *A csurunga népe* lapjain szólnak meg — ha sikerül a tárgyakat a leírásokkal egyeztetnünk — mert az eredeti leírócédulák — amelyekről a kiállítást megnyitó GUNDA BÉLA akadémikus is mint személyes élményről emlékezett meg — elvesztek. Ugyanis csak sajnálni lehet, hogy a terepen készült fényképek és filmfelvételek is teljesen eltűntek. (Semmilyen RÓHEIM-hagyatékban nem szerepelnek sem New Yorkban, sem Budapesten, s RÓHEIM még magánlevelezésében sem tesz említést sorukról. Ugyanis nyomtalanul tűnt el a rendkívül gazdag magánkönyvtára is.)

A Normanby-szigetről hozott tárgyak — egy két kivételtől eltekintve — először kerülnek a nyilvánosság elé. A pápua Új-Guinea déli csücskénél található kicsi szigeten élő pápua–melanéz népesség a gyűjtögetés, halászat, vadászat mellett állattartással, földműveléssel is foglalkozott. A többféle foglalkozás változatosabb eszközöket, használati tárgyakat igényel, mint a Közép-Ausztráliában főként gyűjtögetéssel és vadászattal foglalkozó törzseké.

A használati és kultikus rendeltetésű tárgyak stílusa nagyobb stíluskörzetbe tartozik bele, annak helyi változatát képviseli. Egyedülálló ritkaságnak számít az a 33 viaszhenger, amelyek ugyancsak a gyűjtőtől alkalmával készültek a szigeten, valószínűleg avatási szertartásokon. A Soros Alapítvány támogatása lehetővé tette, hogy az említett rendezvényeken, illetve az 1991. szeptember 12-ére szervezett tudományos ülésen is több külföldi szakember vehessen részt. Az ELTE Tanári Klubjában mintegy ötven főnyi közönség előtt elhangzó előadások valóban több oldalról közelítették meg RÓHEIM életművét.

FODOR SÁNDOR, az ELTE dékánhelyettese megnyitó szavai után BRABANT ÉVA (Párizs) tartotta az alkalomhoz illő életrajzi bevezetőt. BANJAMIN KILBORNE (Los Angeles) a RÓHEIM által kezdeményezett és azóta önálló diszciplinává vált pszichoanalitikus antropológián belül megmutakozó kutatási irányokról szólt. JOHN MORTON (Bundoora) az ausztráliai benszülöttek RÓHEIM által képviselt pszichoanalitikus ihletésű vizsgálatával foglalkozott — a kritikus észrevételeket sem nélkülözve. (MORTON professzor egyébként a RÓHEIM-hagyaték örökösével és gondozójával WERNER MUENSTERBERGERrel együtt 1988-ban adott ki a még publikálatlan anyagból egy válogatást *Children of the desert II — Myth and Dreams of the Aborigines of Central Australia*, Sidney címmel.)

MUENSTERBERGER professzor, aki egyébként tizenöt évvel ezelőtt már járt Budapesten a Néprajzi Társaság meghívására, ez alkalommal egészségi állapotára való tekintettel maradt távol a megemlékezésekről. VEREBÉLYI KINCSÓ RÓHEIM életpályájának egyes szakaszairól és e szakaszok tudományos eredményeinek recepciójáról tartott előadást, PÓCS ÉVA pedig a néphitkutató RÓHEIMet méltatta. HIDAS GYÖRGY, a Ferenczi Sándor Egyesület elnöke vezette le az egyébként kérdésekkel, olykor anekdotákkal is fűszerezett délelőtti ülészakot, amely inkább az etnológus RÓHEIMmel foglalkozott. A délután elhangzott öt előadás inkább pszichoanalitikus ihletésű volt. Kivételként említjük meg JUNG KÁROLY előadását, aki egy RÓHEIM által is taglalt rontóige párhuzamait sorakoztatta fel és elemezte. HARMAT PÁL (Wien) a szociálpszichológiai aspektusokat tekintette át RÓHEIM életművében. KAPUSI GYULA pedig olyan vonatkozásoknak szentelte figyelmét, amelyeknek eddig szinte senki: nehezen hozzáférhető dokumentumok, levelek, visszaemlékezések alapján a gyakorló analitikus RÓHEIMet mutatta meg előadásában. VIRÁG TERÉZ gyermek-analitikusként arról szólt, hogy mennyire megtermékenyítően hatnak ma is a pszichoanalitikus gondolkodásra és kezelési gyakorlatra azok a megfigyelések, amelyeket RÓHEIMnek köszönhetünk a környezetnek a gyermeki psziche alakulására tett hatásával kapcsolatban. CLAUDE GAIGNEBET (Nice) az álmokról, az álmodás kultúráját teremtő vonásairól tartotta meg művelődéstörténeti példákkal illusztrált előadását. A nemzetközi emlékülésnek ezt a szakaszát VOIGT VILMOS (ELTE) vezette, s ő mondta e valóban tudományközi tanácskozás zárszavait is: felhívta a figyelmet a RÓHEIM-i életmű néhány folytatójára — például GEORGES DEVEREUX-re, valamint a folytatás lehetőségeire, amelyről maga az emlékülés is tanúskodott.

Megemlíthetjük még, hogy RÓHEIM GÉZA születésének 100. évfordulója alkalmával sorra került rendezvényekről, illetve az évfordulóról több napilap, a Magyar Televízió és a Magyar Rádió is megemlékezett. Az, hogy a RÓHEIM-centenáriumot ilyen

keretek között lehetett megrendezni, a szervezők és támogatók összefogásának köszönhető. Köszönetképpen felsoroljuk mindannyiukat: MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya, Soros Alapítvány, ELTE Folklore Tanszéke, Ferenczi Sándor Egyesület, MTA Néprajzi Kutatóintézete, Néprajzi Múzeum, Magyar Néprajzi Társaság, Magyar Pszichoanalitikus Egyesület, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Művelődési Kutatások Központi Irodája. Hasonlóképpen köszönet illeti mindazokat, akik a rendezvényekkel kapcsolatos teendőiket oly nagy odaadással és figyelemmel végezték.

RÓHEIM emléke előtti tisztelgésnek már csak néhány mozzanata maradt hátra: ilyen a tudományos tanácskozás előadás-szövegeinek kiadása — amelyben reménykedünk. S végül, de nem utolsósorban, hogy Ön is, Kedves Olvasó kezébe vegyen egy RÓHEIM-tanulmányt.

VEREBÉLYI KINCŐ

Emlékezés Róheim Gézára

Elhangzott a Néprajzi Múzeum Róheim Géza-emlékkiállításának megnyitóján,
1991. szeptember 11-én

Amikor a Néprajzi Múzeum főigazgatója, HOFFMANN TAMÁS barátom felkért ennek a kiállításnak a megnyitására, rögtön és ismételten eszembe jutottak a múzeum falai között oly sok eredménnyel eltöltött napjaim. Azok a napok is, amikor láthattam RÓHEIM GÉZÁT, amint leltározza ausztráliai, melanéziai kutatóútjáról magával hozott és a Néprajzi Múzeumnak átadott *csurungákat*, s más kultikus tárgyakat, használati eszközöket. Lila tintával írt leltári lapjai ma is előttem vannak. Gyakran ragaszkodott a lila tintához, s nékem KOSZTOLÁNYI DEZSŐnek a színes tintákról való álmódosása mellett eszembe jut, hogy az orosz ZELENIN DMITRIJ is lila tintával írta leveleit, tanulmányait. Nem kívánok ebből semmilyen következtetést levonni, de úgy tudom, hogy a színek bűvárai szerint a lila színhez való ragaszkodás azokat jellemzi, akik az emberi lélek mélységei előtt nem hátrálnak meg. (Csak úgy zárójelek között említtem, hogy ZELENIN DMITRIJ *ongonjait* a *csurungákkal* a lélek zsinórjai valamiképpen szintén összefűzik.)

RÓHEIM GÉZÁT az ethnológia, mint a totemizmus, az álom, az elrejtőző törzsi szokások, a gyermeki élmények, a lélekben gyökerező kultúra feltáróját, a mythikus hősök lelki bölcsőikben való ringatóját tartja számon. Ő tette számunkra — a néprajz számára — ismeretessé FREUDra támaszkodva, hogy nemcsak a társadalomban folyik az örökös küzdelem, hanem a pszichében is, ahol a tudattal ellentétes tendenciák is megnyilatkozhatnak. A tudat alatt lappangó tendenciák azután olyan szimbólumokban nyilvánulnak meg, mint az Ödipusz-komplexum, a hold-mythológia, a szirének csábítása, az avatási rítus és még sok más. Elmerülve RÓHEIM GÉZA tanulmányaiban túlzás nélkül mondhatjuk, hogy minden a lélek, minden a lélekben kapja első formáját, fogalmazódik meg. A lélek a bölcsője, az ősanja minden alkotásnak, amely azután kultúra formájában integrálódik, láthatóvá válik. A lélek mélységébe leereszkedni pedig sokkal nehezebb (talán képességeink határát túl is lépi), mint a sztratoszférába

felemelkedni. A kultúra pszichoanalitikus interpretációjáról írt munkája meggyőzheti a néprajz minden művelőjét, hogy ez a lélektani irányzat nagykorúsítja a kultúra kutatását. Olyan dolgokra figyelmeztet RÓHEIM GÉZA ebben az írásában, hogy a természet meghódítása az Ego szintézisre való törekvésében rejlik, s a kultúra pedig meghosszabbított gyermekkorunk következménye.

RÓHEIM GÉZA tudományos tevékenysége szerves része a magyar néprajznak is, amely azonban elfordította arcát, ha ezzel a kiemelkedő tudóssal találkozott. RÓHEIM GÉZA már 1914-ben olyan könyvet (*A varázserő fogalmának eredete*) tett le az asztalra, amely mindmáig útmutatónk lehet a kultúra tanulmányozása terén. Akkor, amikor a *mana*, a *manito*, az *orenda*, a dolgokban rejlő rontó- és védőerő megnyilatkozásait magyarázza, szerepet kap a francia szociológiai iskola tanítása, a geográfiai és társadalmi izolálás, a konvergencia tana, a varázslók, királyok és istenek közös vonása. Nemzedékek tanulhatnak ebből a könyvből, de sajnos néprajzunkban napjainkig visszhangtalan maradt. A KÓSA L. által írt *A magyar néprajztudomány története* (1989) c. munka meg sem említi. *A varázserő fogalmának eredete* után (s részben előtt is) RÓHEIM GÉZA sorra írja a magyar őstörténetet érintő tanulmányait, megvilágítja a psychoanalízis és a néprajz kapcsolatát. Az 1910-es években szinte alig van évfolyama az Ethnographiának, amelybe ne publikált volna. Azután hosszú szünet következik. 1925-ben mégis megjelenik a *Magyar néphit és népszokások* c. könyve, amely mindmáig legmélyebbre hatol népszokásaink rejtelseibe, egyaránt megközelítve azok lényegét a psyché és történetiség útján. Lerakja mérföldköveit a keleti útnak (gondoljunk csak a táltos-sámánról írottakra) és megnyitja az utat nyugat felé. A mai „európaiaskodó” politikusok is tanulhatnak a könyvből, amelynek zárószóiban RÓHEIM GÉZA már megmondta, hogy „Európa népei egyáltalában nem tudják, hogy lelkileg milyen közel állanak egymáshoz.” A könyv körül némi vita támadt, amelyben RÓHEIM főlénye elvitathatatlan. Az Európa ellen menőknek azt válaszolja, hogy „munkásságunk nem akkor szolgál majd *ad maiorem Hungariae gloriam*, ha a magyar folklórebán minél több ősi elemet találunk, hanem ha a tényeket elfogulatlanul, földrajzi kapcsolataikban vizsgáljuk.”

Ezek után, s más összetevőket sem rekesztve ki — nem meglepetés, hogy nem lehetett ott az 1933—1937 között megjelenő *A magyarság néprajza* szerzői között.

RÓHEIM GÉZA kényszerű kivándorlásáig (1938) tartotta a kapcsolatot a magyar néprajz néhány művelőjével. Ennek egyik láncszeme az az előadássorozata, amelyet — ha jól emlékezem — ezzel a címmel tartott: *Bevezetés a psychoanalitikus ethnológiába*. Néhányan, de nem folyamatosan részt vettünk (HONTI JÁNOS, LÁSZLÓ GYULA) előadásain, s csodálhattuk RÓHEIM GÉZA tudását, tanítókészségét és nemes emberségét.

Visszatérve *A magyarság néprajzához*. Szerzői mellőzését mint a Néprajzi Múzeum fiatal, önkéntes munkatársa úgy próbáltam jóvá tenni, hogy a Finnisch—Ugrische Forschungenben (Helsinki) a munkáról írt terjedelmesebb ismertetésemben szóvá tettem, hogy a folklórkötetek szerzői sorából sajnálatosan hiányzik RÓHEIM GÉZA neve. 1944-ben, a kegyetlen időkben RÓHEIM GÉZA munkáit is megsemmítésre ítélték. Akkor már kolozsvári munkahelyemről hivatalosan is tiltakoztam a barbárság és más személyek üldöztetése ellen. Mindez nyomtatásban is olvasható. Sajnos minezekről és

más egyébről RÓHEIM GÉZA életrajzírója nem tud. Nem kívánom itt ezt kommentálni, de elhallgatni sem.

Elhallgatták több tudományos eredményét is. Így SOLYMOSSY SÁNDOR átveszi sámán-táltos elméletét, de *A magyarság néprajzában* még a bibliográfiában sem említi meg RÓHEIM GÉZA nevét. Minderről egyik levelében keserűen panaszkodik RÓHEIM GÉZA, aki mindig büszke volt magyarságára. Miután már maga mögött hagyott számtalan könyvet, tanulmányokat írt a legkülönbözőbb népekről és eszmékről, szinte kézenfogva sétált a Lélekkel a tudomány területén — soha nem feledkezett meg hazájáról, s áhítattal írta le egyik levelében, hogy „még mindig magyar folklorista vagyok”, s vogul–magyar mythológiai összevetéséről büszkén vallja, s fenntartás nélkül vallhatjuk magunk is, hogy „ennél magyarabb már nem lehet semmi”.

Vegyük azt is észre, hogy RÓHEIM GÉZA amikor általános ethnológiai, lélektani tanulmányait írja (pl. *The Story of the Light that Disappeared, The Bear in the Hunted Mill, Charon and the Obolos, The song of the Sirens*), példáit bármely néptől vehette volna, de ő a lehetőségek szerint igyekszik hazája folkloristáinak eredményeire, közléseire támaszkodni. Nem hallgatja el KRIZA JÁNOST, BERZE NAGY JÁNOST, de még SOLYMOSSY SÁNDORT sem.

RÓHEIM GÉZA munkái, idézett szavai inspiráljanak bennünket arra, hogy a magyar népi kultúra tanulmányozása során ne feledkezzünk meg arról a tudatalattiról, arról a küzdeletről, amely a lélekben, a lelkekben megy végbe, s olyan szokásvilágot teremtett, amelyben ráismerünk arra is, hogy mi az örök emberi.

RÓHEIM GÉZA szellemét idézve ne csak tárgyak gyűjteményének tekintsük ezt a kiállítást, hanem a Lélek kapujának is!

Köszönöm a Néprajzi Múzeumnak, hogy alkalmat adott arra, hogy mindezt elmondhassam!

GUNDA BÉLA

Rajeczky Benjamin, a népzene kutató

Elhangzott a Pásztón 1991. december 8-án megtartott ünnepi megemlékezésen

A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletteljes köszöntését szeretném tolmácsolni ezen az ünnepi emlékülésen.

RAJECZKY BENJAMIN — mindnyájunk BÉNI bácsija — 1934-ben lépett be a Néprajzi Társaságba és haláláig mint a társaság megbecsült, tiszteleti tagja kísérte figyelemmel a tágabb értelemben vett szakma — a folklórkutatás — munkáját. Saját zenetörténeti és zenepedagógusi munkásságában pedig a legfontosabbnak az élő magyar népzene történeti gyökereinek feltárását és az anyanyelvi zenekultúra ápolását tartotta.

Egy 1988-as interjúban a néprajzos riporter kérdésére, mit is jelent a zenei anyanyelv, azt válaszolta: „amennyiben különleges egy spanyol, egy francia, egy német nyelve, a zenéje is pontosan olyan mértékben különleges és sajátos. Összefügg a

beszédnyelvvél. De nemcsak a beszédnyelvvél, hanem annak a nagy csoportnak, amit egy nemzetnek hívnak a fiziológiájával is összefügg. Ahogy tartja magát, ahogy mozog, ahogy egyáltalán megnyilatkozik, amikor fellép... legtöbbszörre a nyelvhez kapcsolódik, a nyelvnek a hajltásához, annak az előadásmódjához, annak a ritmikájához. Viszont, ha a ritmikát veszem, az meg az ő tartásának, táncmozgásának, mozdulatvilágának a hatása. A dallamvilág, annak fordulatai, hajlatai, meg annak a mozgásnak az időviszonyai, a sebessége, az ereje adják ezt a zenei anyanyelvet... igenis van zenei anyanyelv, amelyikbe a magyar ember beleszületik, és amibe aztán kisgyermek-kortól kezdve öntudatlanul benne van."

Azért időztem el hosszabban ennél a gondolatnál, mert úgy érzem, RAJECZKY BENJAMIN munkásságának egyik alaptétele volt ez: a felnövő gyermek-nemzedékek lelkébe ojtani és fülébe belopni a magyar népzene természetes, tiszta formáit. Zene-pedagógiai cikkeit, nyilatkozatait akár a KODÁLY-i eszme előzményeként is felfoghatjuk, hisz tudjuk, mindvégig meghatározó élménye volt az a két évtized — 1926—45 között —, amikor a ciszterci rend tanáraként tanított a budapesti Szent Imre Gimnáziumban. Tanári tapasztalataiból kiindulva adta ki KERÉNYI GYÖRGY-gyel együtt 1938-ban az *Énekes ábécé* című iskolai dalgyűjteményt, majd 1940-ben az *Éneklő iskola* c. módszertani útmutatót.

A néprajztudománnyal — elsősorban a zenei néprajzzal, ahogyan ő nevezte a népzene-gyűjtő, elemző munkát — a rendek feloszlatása után került szorosabb kapcsolatba, jóllehet „népzenei lektor”-ként már 1945—50 között is tanított népzene-t a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Elsők között gyűjtött népzene-t az áttelepült bukovinai székelyektől is. LAJTHA LÁSZLÓ hívására, BALASSA IVÁN múzeumi főigazgató támogatásával került be az állás nélküli RAJECZKY BENJAMIN a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályára, ahol egy évtizeden át LAJTHA LÁSZLÓ és VARGYAS LAJOS mellett dolgozott. BARTÓK és KODÁLY népzenei gyűjtéseit jegyezte le, de sokat járt vidékre is gyűjteni. Ez a muzeológusi munkával eltöltött évtized termelt aztán olyan gyümölcsöket, mint a „regélni” szó vidékenként különböző jelentéstartalmáról, a székely betlehemes recitatívok stílusáról, a népszokások szertartásos dallamairól vagy a népdal régi és új stílusáról készített tanulmányai voltak.

Ekkor adta ki DOMOKOS PÁL PÉTER-rel együtt a csángó népzene két kötetét, s a 60-as évek közepén a Magyar Népzene Tára 5. köteteként jelent meg a *Síratókat* bemutató hatalmas gyűjtemény, RAJECZKY BENJAMIN kismonográfiának beillő, csodálatos tanulmányával.

Amikor 1975-ben a Néprajzi Társaság tiszteleti tagjává választotta, BALASSA IVÁN-hoz írott köszönő levelében így emlékezett meg „néprajzos” múltjáról: „A Néprajzi Társaság friss szellemi légkörében négy évtizeden át nyíltak meg számomra a problémák, amelyekkel életem legnehezebb éveiben a Te gondoskodásodból foglalkozhattam kedvemre...”

1960-tól a Népzenei Kutató Csoportban — a mai Zenetudományi Intézet elődjében — dolgozott haláláig, ahol mára már nagy hírű zenekutató szakembereket nevelt. Ezekben az évtizedekben figyelme újból a középkori gregorián és a népzene bonyolult kapcsolatrendszerére, e kölcsönhatások történeti vizsgálatára irányult.

A sors úgy hozta, hogy 1987-ben rövid ideig én is együtt dolgozhattam vele. A Rádió *Muzsikáló tájak* címmel népzenei versenyt hirdetett, s ha jól emlékszem, két-órás összeállításokkal lehetett pályázni. BÉNI bácsi volt a zsűri elnöke, s a zenész-szakemberek mellé engem hívtak meg folkloristaként. Több délutánon át hallgattuk és elemeztük a beküldött magnószalagokat a Rádió Zenei Osztályán. BÉNI bácsi mindig friss volt, vidám és természetes. Mindnyájunkat bámulatba ejtett zenei memóriájával, amikor egy-egy népi énekes hangját több évtized távlatából felismerte, vagy rámutatott arra, hogy ez vagy az énekes (csoport) kitől tanulta éneklési stílusát. Időnként tanári pályája élményeiről, egykori cserkész-tapasztalatairól is mesélt, arról, hogyan is szerette meg tanítványaival a népdalokat.

Később bántuk meg mindannyian, hogy nem vettük fel magnóra visszaemlékezéseit. Az eredményhirdetés után egy rádiós kerekasztal-beszélgetésben foglaltuk össze benyomásainkat a versenyről, a hazai folklorizmus mozgalomról. Ez a beszélgetés aztán rövidített formában megjelent a Kritika című folyóiratban is (1987/5). Érdekes felidézmem ebből RAJECZKY BENJAMIN néhány gondolatát. A népzeneész és néprajzos szakemberek, meg a hivatalos kultúrpolitika feladatairól, felelősségéről beszélt. Azt mondta: „A rádiót meg kell dicsérni a gondolatért, hogy egyáltalán az a benyomásunk származhatott, hogy hiszen azért az egész ország mégiscsak énekel, ha ilyen és ilyen kis csoportjaiban énekel és most versenyszerűen csinálja vagy szereplés-szerűen csinálja, de azért mégiscsak énekel.... Az összbenyomás tényleg nagyon jóteső volt. Először is hallottunk szép hangokat. Az ember egy ideje elszokott attól, hogy egészséges, kemény, szép, egyenes, világos hangokat halljon, és kiderült, hogy még vannak ilyenek. Azután az ember hallott jó beszédet, és örömmel érezte meg, hogy a táj nyelve szerencsére még él.” Hangsúlyozta, hogy rajtunk, a szakemberek útmutatásán és helytállásán múlik, megmaradnak-e a magyar népi kultúra táji színei. Persze ehhez az kell, hogy az anyanyelvi kultúra és a zenei anyanyelv mindenki számára könnyen elérhető és megtanulható legyen. Keserűen szólt híres népzenei lemezsorozata külföldi sikeréről. „Én nem azért készítettem ezt a sorozatot — mondta — hogy külföldi díjakat kapjak, hanem azért, hogy idehaza minden iskolának adják oda és az iskola érezze meg, hogy az élő hangzás, a valóságos autentikus élő hangzás az, ami a gyereket megfogja és amire föltétlenül figyel, s amit szívesen utánoz.”

Tudjuk, RAJECZKY BENJAMINnak ez az óhaja ma is csak vágyálom.

90-ik születésnapján RAJECZKY BENJAMINról, a népzenekutatóról akartam beszélni, de mindvégig BÉNI bácsiról, az emberről szóltam. Mert egész lényéből az emberség, egész életművéből a szolgáló szeretet sugárzott felénk. Mindenki szerette, aki ismerte. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ méltán híres *Halotti beszédét* parafrazálva azt mondhatjuk róla:

*Ismertük őt, — nagy volt és kiváló,
És szív, a mi szívünkhöz közel álló...*

Áldott legyen az emléke!

Rajeczky Benjámín európai kapcsolatai

Elhangzott a Pásztón 1991. december 8-án megtartott ünnepi megemlékezésen

Arra vállalkoztam, hogy felidézzem Önöknek RAJECZKY BENJAMIN, az európai zene-történész alakját, nemzetközi szakmai kapcsolatait áttekintve pedig megpróbálom méltatni szerepét és jelentőségét. Legjobb igyekezetem is csak próbálkozás maradhat, mert RAJECZKY BENJAMIN szakmai kapcsolatai érdeklődésének megfelelően nagyon sokrétűek, szerteágazóak voltak.

Ezek a kapcsolatok Innsbruckig nyúlnak vissza. A zene gyakorlati és elméleti része iránt egyaránt komoly érdeklődést tanúsító fiatalember a teológiai tanulmányok mellett az egyetemen RUDOLF VON FICKER professzorhoz is beiratkozik, hogy zene-történetet tanulhasson nála. Az 1920-as években a zene-tudomány már komoly múlttal rendelkezik Európában, s azon belül is kiemelkedő szerepet játszik Németországban és Ausztriában. Az ekkoriban még új tudományág, az alig néhány évtizedes múlt-ra visszatekintő ethnomuzikológia (összehasonlító népzene-tudomány) is innen veszi kezdetét, a múlt század végén az ún. berlini iskola, majd a század elején a bécsi iskola létrejöttével. A korábbiaktól alapvetően különböző ethnomuzikológiai szemlélet-mód a zene-történet egészét is új megvilágításba helyezi, s hatása a zene-történet új szemléletű tanításában is megmutatkozik. FICKER esetében az sem mellékes, hogy fő területe a középkor, azon belül pedig addig mellőzött kérdések iránt érdeklődik, így pl. a XIV—XVI. sz. kromatikája, a trienti misék díszítésmódja és különböző formai problémák foglalkoztatják.¹ Nemcsak RAJECZKY BENJAMIN számára, hanem a Lipcsében tanulmányokat folytató SZABOLCSI BENCE és a Berlinben diplomát szerző későbbi jó barát, BARTHA DÉNES számára is egy életre meghatározó az a zene-történeti iskola, amely a magasrendű írott zeneművészetet és az egyszerű néprétegek szájhagyományos zenekultúráját egymásmellettségében, nem pedig egymással szembeállítva tárgyalja. Ez a szemléletmód segíti őt abban, hogy innsbrucki tanulmányai befejezése után már mint kész tanár a hazai népzene-tudomány egyik jeles képviselőjéhez iratkozzon be a Zeneakadémiára. Népzénet ebben az időben nem tanítanak Magyarországon: BARTÓK BÉLA a Zeneakadémia zongoratanáraként, KODÁLY ZOLTÁN pedig zeneszerzés-tanáraként keresi a kenyeret. Népzene-elméleti ismeretei bővítésére ezért KODÁLY zeneszerzés óráira iratkozik be, akinél hivatalosan zeneszerzés tanulmányokat folytat, egyben azonban KODÁLY segítségével a népzene-tudományban is elmélyed. Mint a korábbi innsbrucki, ez az 1932–35 közötti többoldalú elméleti megalapozás is kitűnőnek bizonyul később. RAJECZKY BENJAMIN a műzenei ismeretanyag elsajátítása mellett nagy jártasságot szerez a népzenei stílusok, bonyolult zenei formák, hangsorok és hangrendszerek világában, s egyben olyan népzene-lejegyzővé válik, akihez később a már jó nevet szerzett külföldi szakemberek is kezdőként járnak el leckéket venni. (Nem voltam még ennek tudatában, mikor elsős zeneakadémista koromban magam is tőle kaptam az első lejegyzési eligazításokat. Kellő műzenei felkészültséggel már rendelkeztem, népzenei jártassággal azonban nem, s ezt BÉNI bácsi — aki zene-tanulásom kezdeteitől nyomon követte fejlődésemet —, nagyon is jól tudta. Legelső lejegyzéseimet, LAJTHA böződi, udvarhelyszéki fel-

vételeit mégis olyan alaposan gyúrta át velem, mintha már komoly ismeretekkel rendelkeztem volna a népzenei lejegyzések terén. Magyarázata lényegretörő, mégis sokrétű volt. Miközben azt magyarázta, hogyan lehetséges a hangzó zene lehető legpontosabb visszaadása kottában, alapvető fogalmakkal ismertetett meg a zenei stílusra, az egyes dialektusvonásokra és az előadásmódra vonatkozóan. Sajnos a tőle kapott lejegyzési lecke nem volt több két-három alkalomnál, ő ugyanis atyai szigorral elvárta tőlem, hogy a következő órára mindazt megjegyezzem és hasznosítsam, amit ő elmondott.)

Kanyarodjunk azonban még vissza a 30-as évekhez. RAJECZKY BENJAMIN a Szent Imre Gimnázium-beli tanítás (1926-tól) és a tematikájában is sokféle elméleti pedagógiai munkák írása mellett hamarosan aktívan bekapcsolódik a zenetudományi munkákba is. A kutatott témák már ekkoriban körülhatárolódnak. Ezeket a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. a magyar népzene fogalmkörébe tartozó mindennemű szájhagyományos zenei örökség gyűjtése, lejegyzése és elemzése, tekintet nélkül egyes ethnikumokra, témákra, zenei stílusokra (az első gyűjtések a szülőföldről, Heves, ill. Nógrád megyéből valók);

2. a középkori magyar zenetörténet kutatása, különös tekintettel a gregorián zene kutatására. Ennek a megindítása is Európa középkori, illetőleg ókori zenekultúrájának alapos ismeretét feltételezi a témával foglalkozó részéről;

3. csatlakozik mindezekhez a sirató iránti érdeklődés, melyben jelentős szerep jut a nemzetközi összehasonlításnak, ill. a népzene és a középkori zene összehasonlításának.

A két utóbbi témakör előzmények nélkül áll, de az első témakörben is számos későbbi tanulmány jelzi az ő mindenre figyelemmel lévő látásmódját.²

Bármely témával való foglalkozás a zenetörténet és a néphagyomány, illetve a szakirodalom magasfokú ismeretét feltételezi. Az, ami sok kutatónak talán nemes cél, neki csak kiindulópont: az ui., hogy más népek zenei (és persze nemcsak zenei) kultúrájában jól eligazodjon, ő a nyelvekhez hasonlóan zenében is anyanyelvi szinten akar mozogni a más népek kultúrájában. RAJECZKY BENJAMIN lételemévé, mindennapi feladatává válik a szakirodalom legfrissebb eredményeinek nyomkövetése (könyv, kotta, hanglezet formájában), mások munkamódszerének és a kutatott témaköröknek a megismerése. A szakirodalmi élményekből levont tanulságokkal nemcsak magát gyarapítja, tudását másokkal is megosztja. Az 50-es években a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályán való működése (1950—1960) és sokirányú népzene gyűjtései³ közben norvég, olasz, német, angol népzenei, illetve német, angol középkori zenei munkákat ismertet, bírál,⁴ mit sem törődve az akkori politikai állapotokkal, például azzal, hogy e munkák ebben az esetben ún. „nyugati” termékek, ill., hogy a hazai szerzetesrendeket 1958-ban feloszlatták; ennek következtében a pásztói cisztercita rendház megszűnik működni, a rendház perjelének és a szerzetestársaknak távoznuk kell. Akkor sem törődik a politikai viszonyokkal, amikor idehaza és külföldön a könyvtárakat járja, hogy a magyar középkori zenekutatáshoz nélkülözhetetlen alapanyagot összegyűjtse. Publikációkból és személyesen is egyre ismertebb lesz — már nemcsak mint népzene-kutató, hanem mint a gregorián zene kutatója is.

A nemzetközi népzene kutatás egyébként a 40-es évekig sokat erősödött, olyanira, hogy a II. világháborút követően 1947-ben Londonban önálló szervezete alakult meg az UNESCO fennhatósága alatt IFMC (International Folk Music Council = Nemzetközi Népzenei Tanács)⁵ néven. Ennek 3. elnöke 1961-től KODÁLY ZOLTÁN volt. Már az ő megválasztása is a magas színvonalú hazai népzene tudomány nemzetközi elismertségének volt köszönhető, nem volt hát véletlen az sem, hogy az IFMC számos vezető nyugati kutató részvételével 1963-ban Magyarországon tartotta nemzetközi konferenciáját. Ennek a konferenciának a létrejöttében, előkészítésében és lebonyolításában szakmailag és szervezőként egyaránt nagy szerepet játszott RAJECZKY BENJAMIN, akkor már mint a KODÁLY vezetésével álló Népzene kutató Csoport munkatársa (1960-tól). Az ő érdeme, hogy erre az alkalomra elkészülhet a háború utáni első — már 33 fordulatos autentikus népzenei hanglemez, melynek összeállításában is jórészt ő jeleskedik. Eredetileg a konferencia idejére tervezték a lemez megjelenését, de az a tervezettnél egy évvel később jelent csak meg. E késedelemért kárpótolta a tudat, hogy a lemez mintegy a háborúban megszakadt Pátria-sorozat folytatásának volt tekinthető. Anyagának bemutatása a külföldi szakemberek előtt mindenestre megtörtént, s visszhangja igen jó volt. Európa már eddig is mintának tekintette a II. világháború előtt Magyarországon megindított népzenei gramofonfelvételeket, ettől kezdve azonban már ő a minta a népzenei hanglemezek kiadásában. (Pár évvel később a Magyar Népzene/Hungarian Folk Music 1969-ben megjelent első, és 1971-ben megjelent második sorozata Párizsban a hanglemezek nemzetközi versenyén Gran Prix-ban részesül.) De más tekintetben is egyre nagyobb súlya van a szavának, akár népzenei, akár történelmi kérdésekről van szó. Mindez annak a sokoldalú jártasságnak köszönhető, ami bár minden kutató álma, nem adatik meg mindenkinek: köszönhető annak az elemi tehetségnek, amely többek közt idős korban is a témák iránti fogékonyságban nyilvánult meg, s nála mindezekhez szorgalom, gondos figyelem, s lényeglátás képessége társult. Különböző könyvtári kutatóutak — Zágráb, Krakkó, Bécs, Güssing, Pozsony — és népzenei gyűjtőutak mellett több külföldi konferencián is részt tud venni. Brno (Morvaország), Bydgoszcz, Kazimierz Dolny (Lengyelország), Freiburg, Regensburg (akkor még Nyugatnémetország), Edinburgh (Skócia) és több ausztriai város (pl. Seggau am Leibnitz) jelzi a konferenciák színhelyét. A könyvtári kutatásokért felkeresett városok közül különösen Laibachot szerette (mindig mondta, ha odautazott: „Olyan rendesek az ottaniak, s igazán szépen dolgoznak ott lent!”). Krakkó és a lengyel zene szintén igen kedves volt a szívének. Vonzotta a város egykori középkori levegője, ahol egy lengyel kéziratban *Kyrie ungaricumot* talált,⁶ és a történelmi levegőjű falak között koncerten már akkor középkori zenét hallgathatott régi zene-együttes előadásában, amikor az idehaza még csak vágyalom volt. (Egyik krakkói útjáról — 1965—1966 táján — az ottani régi zene-együttessel készült hanglemezt hozott kedves meglepetésként. Külföldi útjairól máskor is gyakran hozott valamit, s még többször küldött képeslapot. Néha bővebben írt, néha pedig egy-két szóval a lényegét rögzítette. Ilyen a krakkói lap is. Ha valamiért elmaradt a lap, kedves gondoskodását akkor is jelezte: „No, írásra nem futotta, de benne vótál az imámban az egész családdal együtt!”)

Freiburgban 1967-ben alakul meg az IFMC Történeti Munkacsoportja, melynek elnökéül őt választják meg. Ezt a tiszteletet 1988-ig, tehát 21 éven át töltötte be, amikor egészségi állapotára tekintettel általam tolmácsolta felmentési kérelmét a tisztség betöltése alól. Maga is szervez konferenciát: 1972-ben Sárospatakra hívja meg az általa vezetett munkacsoportot, de ott van minden más hazai nemzetközi rendezvényen is. Időközben az IFMC, ill. új nevén ICTM (= International Council of Traditional Music) legfelső vezetőttestületébe is bevásztják. A különböző neves külföldi zenei lexikonok is őt kérik fel Magyarország középkori zenetörténetének, ill. népzenejének összefoglalására (pl. a *Handbuch des Volkliedes* és az MGG⁷).

Szakmai kapcsolatai sokszor egyben baráti kapcsolatok voltak. Több jó barát, kedves kolléga születésnapjára ünnepi évkönyvébe írt tanulmányban tanúskodik ezekről a barátságokról, s arról, hogy a szerző ilyen esetben is, a tudományos témában is megtalálta a személyre szólót. És e ponton, előadásom végéhez közeledve engedjék meg, hogy a RAJECZKY BENJAMIN nemzetközi kapcsolatait felidéző előadásomban megemlítek egy nem szorosán vett tudományos munkásság volt az alapja. A Magyar Rádióban elhangzott sorozatra gondolok, melynek főszerkesztői munkáira őt kérték fel. A sorozat címe *Az európai népzene gyűjtés nagyjai* volt, s bár minden előadásra a témát legjobban ismerő kutatót hívta, a sorozat egészét az ő széles körű ismeretén alapuló, elfogulatlan látásmódja és igen kifinomult ízlése hatotta át. (Elfogulatlanságára egyetlen példa: az elnyomó kommunista rendszert mélyen megvetette, a rendszert éltetőket szellemi szegényeknek tartotta. Ugyanakkor igen nagyra értékelte a Leningrádi Népzenei Archívumot, ahová szíve szerint mindig vágyakozott volna — „csak ne ott lenne!” —, de egy ilyen útról inkább lemondott. Az ott dolgozó BELJAJEV és GIPPIUS professzort — akikkel külföldi konferenciákon volt alkalma találkozni — jó barátként tisztelte. S ki más tarthatott volna előadást a Magyar Rádióban a lengyel zenéről a lengyel kultúra napján, mint ő?

Munkakapcsolatait illetően is elfogulatlan volt. Bizonyos, hogy munkakapcsolatainak kialakításában is azt vallotta kimondatlanul, amit egy 1941-es pedagógiai munkája címében így fogalmazott meg: *Unus musicus — nullus musicus*.⁸ Ő nem *nullus musicus* volt, hacsak nem a szónak „egyszeri”, „egyedi”, „egyetlen” értelmében. Ő *primus musicus*-sá vált, s mindannyian boldogok lehetünk, akikre fényét sugározta. Én pedig a sors különös kitüntetésének vehetem, hogy nekem édesapám mellett úgyszólván második apám volt gyerekkoromtól fogva (s egyben egész családomnak mindenkor a lelki felüdülést jelentő jószákos atya). Ezért is, s a tudományág becsületéért is mindig azon leszek, hogy felfedezései, meglátásai minél szélesebb körben ismertté váljanak, emberi és tudományos tisztasága pedig mások számára is örök példa legyen.

Jegyzetek

1. L. R. v. Ficker címszó. In: *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon* (szerkesztette: C. DALHAUS és H. H. EGGERBRECHT, a magyar kiadás szerkesztője: BORONKAY ANTAL), I. Budapest, 1983. 571. old.
2. Számos példa közül kiemelném a gyimesi (hegyi) pásztorok hanglejtéses jelzéseiről frott tanulmányát. L. *Hűdintés*. In: *Ethnographia* XCI. (1980) 3—4. 394—396. old.
3. A Moldvából áttelepített moldvai csángók körében nagyarányú gyűjtőmunka kezdődik, melyben RAJECZKY BENJAMIN is kiveszi a részét. Ugyancsak ekkoriban folyik Átány (Heves m.) teljes népi kultúrájának feltárása, amelynek zenei része rá hárul. Nagy lendülettel végzi a sirató gyűjtését is (Bodony és más északi területek, moldvai csángók stb.).
4. E helyen csak néhány munkára hívjuk fel a figyelmet. Részletesebb bibliográfia a *Studia Musicologica Academiae Scientiarum* 1971/13. kötetében található a RAJECZKY BENJAMIN 70. születésnapjára megjelent tanulmányok végén: *Benjamin Rajeczky Septuagenario Sacrum* 178—181. old. (Itteni felsorolásunkban az 1950—60-as időhatárt túllépjük, hazai megjelenés esetén csak a recenziót közlő folyóirat nevét adjuk meg.) 1956: A. MAISSEN—A. SCHORTA—W. WEHRLI: *Die Lieder der Consolazium dell'olma devoziouosa* (*Ethnographia*), 1957: G. B. CHAMBERS: *Folk-song—Plainsong* (uo.), 1958: P. TOSCHI: *Le Origin del teatro italiano* (uo.), 1959: V. LANTERNARI: *L'offerta primiziale in Ethnologia* (*Acta Ethnographica*), 1960: E. STOCKMANN: *Des Knaben Wunderhorn* (uo.), 1962: O. M. SANDVIK: *Norske religiöse foketoner* (*Journal of the IFMC Cambridge*), 1969: G. WILLE: *Musica Romana* (*Jahrbuch für Volksliedforschung Berlin*).
5. A szervezet történetéről, működéséről I. MAUD KARPELES ismertetését. *The New Grove Dictionary of Music*. Edited by STANLEY SADIE, London, 1980. (*International Folk Music Council* címszó).
6. Krakkóban (lengyelül) jelenik meg tanulmánya *A Jagelló Könyvtár „Kyrie ungaricum” magyar dallamáról* címmel 1967-ben.
7. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart Allgemeine Enzyklopädie der Musik* (Ungarn címszó alatt). Band 13. Kassel—Basel—Paris—London—New York, 1966. 1056—1068. old.
8. In: *Éneklő Ifjúság*.

Takács Lajos, a magyar anyagi kultúra kutatója

Elhangzott a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának 1991. november 27-én, Takács Lajos 70. születésnapja tiszteletére megtartott ülésén

TAKÁCS LAJOS a magyar néprajztudomány kiemelkedő alakja, aki rövidre szabott élete alatt a folklór és a tárgyi néprajzi kutatás területén egyaránt tevékenykedett. Ezt saját maga így határozta meg: „Kutatásaim nagyobb részét az anyagi kultúra területén végeztem, korábban a kapásgazdálkodás (dohánytermesztés), majd az irtásgazdálkodás témakörében”. E területeken végzett munkássága a magyar néprajz klasszikus alkotásainak tekinthető.

1921. november 16-án született a Tolna megyei Várongon földműves családba. Iskoláit helyben kezdte el és Dombóvárott folytatta, majd Budapesten a Bölcsészettudományi Karon tanult mint az Eötvös Kollégium tagja. 1947–1950 között az egyetemi

diákollégiumok munkájában vett részt. 1948-ban egyetemi doktori oklevelet szerzett. 1950–1973 között a Néprajzi Múzeum munkatársa, majd a Magyar Osztály vezetője. 1973-tól az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának főmunkatársa, osztályvezetője, tudományos tanácsadója, 1976-ban a tört. tud. (néprajz) doktora. A látszólag kevés eseménnyel zavart életpálya mégsem mondható nyugodtnak, hiszen sok mindent nem sikerült megvalósítani, amit a Néprajzi Múzeumban eltervezett. Ezt a sérelmet, több mással együtt magába zárta és belülről emésztette magát. Meghalt 1985. február 7-én (I. FILEP ANTAL: *Takács Lajos*. Ethn. 1989: 471–482).

Mindig foglalkoztatott, hogyan is lett az elsősorban folklórkutatóból az anyagi kultúra feltárásának eredményes vizsgálójává. Ennek egyik oka kétségtelenül az volt, hogy a Néprajzi Múzeumban olyan közegbe került, melyben a tárgyak játszották a főszerepet. Ezen túl szerencséjére FÉL EDIT közvetlen környezetéhez csatlakozott és ez lehetővé tette, hogy széleskörű európai kitekintést kapjon a néprajz egész területére. Ennek köszönhető, hogy otthonról hozott ismereteit hamar feldolgozta és már 1951-ben megjelent egy dolgozata: *Munkábanevelés, tapasztalatátadás a várongi kapás aratóknál* (Ethnographia 1951). Ebben az időben még kutatásainak jelentős részét a hírversék és a históriák foglalták el. Ezzel kapcsolatban a könyvtárak aprónyomatványait kutatta és így bukkant rá *A' rendes pipázás privilégiumjai...* c. aprónyomatványra a Széchényi Könyvtárban. Ezt nemcsak közölte, hanem bevezetőben ennek az amerikai növénynek hazai elterjedését is felvázolta, sőt még ugyanebben az évben közre adta *A Tolna megyei dohánytermesztés kibontakozásának kérdéséhez* című tanulmányát (Ethnographia 1954). Az ilyen kutatásokat elősegítette az is, hogy ebben az időben már elkezdődött, sőt javában folyt a kapás szántóföldi növények néprajzi vizsgálata (pl. kukorica). Ettől kezdve a dohánytermelés és -felhasználás adta munkásságának jelentős részét, amíg meg nem jelent alapvető munkája *A dohánytermesztés Magyarországon* (Budapest 1964. Akadémiai Kiadó).

Ebben a könyvben már kibontakozott munkamódszerének minden fontos, jellegzetes vonása. Rengeteget gyűjtött kint a terepen és a kikerdezésnek mestere lévén sokoldalú ismereteket halmozott fel. Ezzel együtt feldolgozta a gazdasági és az agrártörténeti irodalmat és azt a keveset, amit előtte a néprajz nyújthatott. Ezután következett a levéltárak rendkívül gazdag anyagának feltárása. Az Országos Levéltáron kívül mindazokat a megyei levéltárakat felkereste, ahol a dohánynal kapcsolatban adatokat találhatott. Hosszú hetek, hónapok, sőt évek alatt soha nem remélt gazdag adatmennyiséget sikerült kibányásznia. Ha mindehhez nyelvészeti, etimológiai, irodalmi ismereteit hozzászámítjuk, akkor előttünk áll az a hatalmas adatbázis, mellyel rendelkezett. Mindehhez a kutatókészségen túl, a szerkesztési képesség járult és így áll előttünk az a 463 oldalas hatalmas munka, mely után a táji monográfiákon kívül, nagyon nehéz valami újat írni a magyar dohánytermelés múltjával kapcsolatban. Ha a munkái között lehet rangsorolni, akkor én könyveim közt ezt tenném az első helyre, márcsak azért is, mert ebben alakította ki kutatási módszerét, melyet később csak tökéletesített.

A könyvet többek között ismertette és bírálta BALOGH ISTVÁN, aki a néprajznak, az agrártörténetnek egyaránt tudósa és többek között ezeket írta: „Magának kellett kialakítania a kutatási és feldolgozási módszert, de saját magának kellett feltárnia a

problémakomplexum történeti és társadalmi vonatkozásait. A mű itt-ott tapasztalható egyenetlenségei és elvétve előforduló hiányosságai is ebből a tényből fakadnak. A monográfia ebben a formájában valóban komplex módszerű néprajzi tanulmány, egyben társadalom- és kultúrtörténet, a paraszti művelődés jelentékeny területének az utóbbi két évszázad alatt bekövetkezett gyarapodásának és átalakulásának mintaszerű feldolgozása." (Ethn. 1965: 470).

Az otthonról hozott földművelési ismeretek és az a tény, hogy a Néprajzi Múzeumban ezt a gyűjteményt gondozta, kutatását két fontos területre irányította. Az egyik talán valamivel korábban az aratás és annak munkaeszközei, a másik a néprajzban, de az agrártörténetben is alig kutatott irtás és mindaz, ami ezzel összefügg.

Mint már említettem, négy évtizeddel ezelőtt jelent meg az a dolgozat, mely a várongi képes aratókkal foglalkozott és ehhez kapcsolódott az a tanulmány, mely a Néprajzi Értesítő 1954. évi XXXVI. évfolyamában jelent meg, abban a kötetben, mellyel a nagy múltú folyóiratot, évkönyv formájában tízéves hallgatás után újraindítottuk. A szerkesztőbizottságban nagy vita kerekedett arról, hogy melyik cikk kerüljön az első helyre. Végül FÉL EDIT véleménye győzött, aki TAKÁCS LAJOS *Egy új szalmakötélkészítő eszköz (Verecsény)* cikkét tartotta erre legmegfelelőbbnek, mely mintául szolgálhat a hasonló munkaeszköz-feldolgozások számára.

Ettől kezdve sorra jelentek meg azok a közlései, cikkei, tanulmányai, melyek az aratással, különösképpen annak szerszámaival és munkaszervezetével foglalkoznak. A sarló eredete, fejlődése az Ő munkássága nyomán világosodott meg. *Kaszasarlók Magyarországon* (Ethn. 1967) címmel megjelent tanulmányában a fogazott élű sarló mellett a síma élű kaszasarlót mutatta be, és végső eredményként megállapította: „Az eszköz tehát — egyes helyeken — átmeneti szerepet vállal az évezredek hagyományú sarlós, és az azt felváltó kaszás aratás között, mely utóbbi már maga is csak rövid életű.” (18). Mindehhez még azt is hozzáteszi, hogy a lassú átalakulás által létrehozott minden változatot figyelemmel kell kísérni, mert a „nemészlelése túlságosan is mechanikussá, egysikűvá — vagy éppen érthetetlenné is — tenné a hagyományos kultúráról alkotott képet.” Ez a mondat nagyon híven tükrözi TAKÁCS LAJOS felfogását, mely szerint az apró részletekre nagyon kell vigyázni, mert csak ezeken keresztül lehet eljutni az egész megértéséhez.

„A rövid kaszák magyarországi használatának bizonyítása TAKÁCS L. érdeme, aki késővaskori megjelenésétől a megváltozott funkcióban továbbélő formáig tekintette át az eszköz magyarországi történetét” — állapítja meg MÜLLER RÓBERT. (*A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a törökkor végéig*. 486. Zalaegerszeg 1982.) Ebben a munkájában is dolgozik régészeti anyaggal és nem az Ő hibája, ha azok egyikét-másikat a régészek nem pontosan határozták meg, ez azonban TAKÁCS LAJOS úttörő érdemeit nem érinti. Ugyanezt lehet elmondani *Kaszaszerű vágóeszközök történetéhez I—II* (NÉ. L., LII.) kétrészes tanulmányáról, mely már átvezet bennünket azokhoz a vágóeszközökhöz, melyekkel nádat, gyékényt és más vízínövényeket, esetleg gyomot vágtak, sőt ennek egy változatát a kukoricaszár levágására is használták. Nem akarom itt most felsorolni mind azt a sok-sok cikket, tanulmányt, mely a vágóeszközöket, főleg azoknak aratásra szolgáló változatát

mutatja be, de ezekből kiviláglik, hogy — minden bizonnyal — egy nagyobb összefoglalást akart készíteni.

Ezek azok a szerszámok, melyeknek kutatása TAKÁCS LAJOST átvezette az irtásgazdálkodás kérdéséhez, mellyel különösen a hatvanas évek elejétől kezdve foglalkozott behatóan. A sok munkából hadd említsem meg: *Ág- és vesszővágók a Közép-Tisza menti ártereken* (NÉ. XLIX.). Ez azért is fontos, mert megtalálta és funkcióban vizsgálhatta azokat az eszközöket, melyeket egykor az erdő irtásakor, különösen az aljnövényzet levágására használtak. Ez megint rámutat munkamódszerének egy jellemző vonására, hogy a munkaeszközöket és a velük végzett munkát sok esetben nem az eredeti, de hasonló területen meg lehet találni. Hadd említsem azonban meg azt, hogy következtetésekben mindig rendkívül óvatos és gyakran találkozunk dolgozataiban ilyen megjegyzésekkel: „...Ha a feltételezést későbbi adatok bizonyossá tesszik”, vagyis a további kutatás és megállapítás számára mindig nyitva hagyta az utat és ez egy nagyon dicsérendő tudósi magatartás.

Az irtással kapcsolatban nagyon sok tanulmánya jelent meg és ezek között az első között van *Az irtásos gazdálkodás néhány jellegzetessége a göcseji szegeekben* (Ethn. 1964), ebben már megtalálhatók mindazok az erősségek, melyek későbbi munkáit, könyveit jellemzik. Ez utóbbiak közül úgy érzem, hogy hármat külön is meg kellene említeni.

Egy irtásfalu földművelése (Budapest 1976), melyben Várong (Tolna m.), szülőfaluja földművelését dolgozza fel, elsősorban néprajzi gyűjtéssel nyert anyag alapján, de felhasznált minden elérhető levéltári adatot is. Ez rendkívül fontos kiegészítése az agrártörténetnek, mert részletesen szól „az irtások tényleges munkájáról, annak eszközeiről és általában az irtások a paraszti élet egészére gyakorolt hatásáról” (13). Valóban ez az a pont, ahol a néprajz nemcsak kiegészíti az agrártörténetet, hanem sok újat is tud nyújtani. Ez a könyv látszólag egyetlen faluról szól, de ennél sokkal több, hiszen Dunántúl keleti felét nemcsak reprezentálja, de ugyanakkor kitekintést kapunk egész Európára. Ez az Európában való látás nemcsak ezt a könyvet, hanem minden munkáját jellemzi.

Irtásgazdálkodásunk emlékei. Irtásföldek, irtásmódok. (Budapest 1980). Lényegében összefoglalása mindannak, amit tudott, feltárt elsősorban a Dunántúlon. Feladatát így határozza meg: „Célunk egyébként nem történelmi vagy őstörténelmi feladatok végrehajtása, hanem jellegzetesen néprajzi, még akkor is, ha történelmi anyagot tekintünk át. A néprajzi kutatás eszközeivel s módszerével kívánjuk feltárni az irtás lehetséges formáit, és ezzel kapcsolatban azokat a kezdetleges művelési módokat, amelyek a termelőgazdálkodás megindulását lehetővé tették.” (14). Ebből látszik, hogy mennyire izgatta és foglalkoztatta őt is az a kérdés, hogy a régészeti, történelmi adatokat hogyan lehet a néprajz eszközeivel felhasználni. Nyugodtan meg lehet állapítani, hogy olyan példamutató könyv ez, melyet jó lenne, ha a magyar nyelvterület keleti feléből is minél több követné.

A Kis-Balaton és környéke. (Somogyi Almanach 27–29. Szerk.: KANYAR JÓZSEF, Kaposvár 1978). Ebben a könyvében azt tárja fel, hogyan lehet a lápos, vizes, zombékos területből szántóföldet kialakítani. Érdemes VARGA GYULÁT meghallgatni a munkáról: „TAKÁCS LAJOS munkája a lápi életforma kutatásának történetében fontos

és újszerű állomás azért is, mert a történeti néprajz napjainkban mindinkább népszerű módszerét követve, az élő adatközlőktől nyert s a személyes megfigyelés alapján szerzett információkat, szinte minden esetben, ahol erre lehetőség volt, XVII—XIX. századi levéltári forrásokkal egészítette ki. Így a visszaemlékezések ködös emlékeit sikerült a konkrét történelmi valósághoz kötni." (Ethn. 1980: 585). Való igaz, hogy sok mindent leírtak már a lápokról, mocsarakról, sőt azok kiszárltásáról és termővé tételéről, de ezt legkézzelfoghatóbban TAKÁCS LAJOS mutatta be és szerencsére már követőkre is talált (pl. az Ecsedi-lápon).

Még két könyvét legalább futólag meg kell említenem: *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon* (Budapest, 1987), mely éppen úgy új összefoglalás, mint a napokban megjelent: *Tanulmányok a gabonatermesztés és az erdőgazdálkodás köréből a XVII–XIX. században.* (Szerk.: ÉGETŐ MELINDA—TOMISA ILONA. Documentatio Ethnographica 15. Budapest 1991), mely a *Magyar Néprajz* II. kötetébe szánt, de egészen be nem fejezett tanulmányait tartalmazza.

Nagyon jól tudom, hogy még mennyi mindent kellett volna megemlítenem a rög-törésről, a vesszőboronáról, az ültető fákrol, az ásóbotokról és kapákról, továbbá azok a nagyszerű kis tanulmányok, melyeket a Néprajzi Értesítőben fogalmazott meg a Néprajzi Múzeum Földművelési Gyűjteményének éves gyarapodásairól, ennek a gyűjteménynek kéziratban és rajzban elkészült katalógusáról, mely sajnos nem jelenhetett meg. De nem folytatom, már ennyiből is látszik, hogy TAKÁCS LAJOS a magyar anyagi kultúra, azon belül is a földművelés történeti néprajzának nagyszabású kutatója volt, akinek munkái már megjelenésükkor tudományunk klasszikus alkotásai közé emelkedtek.

BALASSA IVÁN

A nyolcvanéves Nagy Gyula köszöntése

NAGY ISTVÁN ácssegéd és SOÓS TAMÁS falverő JULISKA lányának házasságából született Orosházán 1911. november 16-án az a NAGY GYULA, ny. múzeumigazgató, etnográfus, akit most köszöntünk 80. születésnapjára évfordulója alkalmából. A szülők említése nem véletlen, mert ezzel utalni kívánunk azokra a gyökerekre, amelyek életpályáját meghatározták. Egyenes vonalú az az út, amelynek első állomása egy tanyai iskola, ahol a tanítás mellett a tapasztalatgyűjtés, az önképzés tölti ki szabadidejét. Ennek szakmai alapjait a tanyasi élettel való ismerkedés, a néprajzi szakirodalom tanulmányozása jelentette, eszmei vonalon a népi írók művei körvonalazták. Eredménye egy iskolai gyűjtemény múzeummá fejlesztése 1945-ben, amely további életének színtere és meghatározója. Igazi múzeualapító, olyan értelemben is, hogy nemcsak intézményt szervez Orosházán, hanem annak törzsanyagát maga gyűjti össze az induláskor, s évtizedeken keresztül egymaga gyarapítja nagy gonddal és hozzáértéssel. Igazi elkötelezett ember, sallangmentes lokálpatrióta, mindene a múzeum, szinte magánélete sincs.

Azon kevés kutató közé tartozik, aki mindent befejezett, nincsenek nála elvarratlan szálak. Pedig nem csekély horderejű kezdeményezésekbe fogott. Közülük csak

néhányat említünk meg, hisz *A Múzeum szolgálatában* (1986) című könyvében számba veszi, mintha le is zárná egész munkásságát, s itt a részletekről tájékozódhatunk. Mégis fel kell hívni a figyelmet *Orosháza története és néprajza* (1965) két tásztas kötetére, nemcsak ennek tartalma, hanem példamutató volta okából is. Ugyanis kezdeményező szerepe volt e műnek, melynek nyomán az alföldi mezővárosok, falvak egész sorában születtek meg hasonló monográfiák. A múzeumi gyűjtemény létrehozásán túl életművének pompás gyöngyszeme a *Parasztélet a Vásárhelyi pusztán* (1975), melyről ismertetője az *Ethnographia* 1978. évfolyamában a következőket írta: „A népelet egészét ilyen alaposan, sokoldalúan és részletekbe menő finomsággal még magyar nyelven nem tárták fel, széles olvasóközönség elé — ezzel igen magasra állította a hasonló célkitűzésű munkák mércéjét, de példát is adva hasonló erőfeszítésekre.”

Célszerű megemlíteni a kevésbé látványos, s könnyen feledésbe merülő érdemeiket is. Előkészítője volt az első nagyjobb szabású néprajzi dokumentumfilmnek a gabonaneműek nyomtatásáról, amelyet K. KOVÁCS LÁSZLÓ kivitelezett. Az előmunkálatok eredményeként több, a témával kapcsolatos tanulmány is született, melyek némelyikére külföldön is felfigyeltek. Ugyancsak „háttér munka” az a tevékenysége, amely a paraszti önéletrész ügyét előre vitte. Népes munkacsoportot gyűjtött maga köré írástudó parasztemberekből, akik klubszerűen rendszeresen összejöttek, s be-be mutatták munkájuk egy-egy fejezetét. Közülük többnek kötete is jelent meg. Úttörő kezdeményezés volt ez is a hetvenes években.

Lehetne folytatni NAGY GYULA tevékenységének, eredményeinek sorolását, de most nem egy életmű bemutatására vállalkoztunk, csupán köszönteni akarjuk őt a jeles évfordulón, kifejezve azt, hogy egykori munkatársai nem felejtkeztek el róla, s számon tartják tudományos eredményeit. Kívánunk az eljövendő évekre is olyan életterőt, szívós kitartást, ami eddigi pályáját is jellemezte, nehéz korban, mostoha körülmények között is megtalálta azt az ösvényt, amelyen tisztességben lehetett haladni és alkotni.

BARABÁS JENŐ

Benkő Loránd hetvenéves

Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság
1991. december 20-án megtartott ülésén

Szeretettel és tisztelettel üdvözlöm BENKŐ LORÁNDot, az egyetemi tanárt, az akadémikust és a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagját, abból az alkalomból, hogy 1991. december 19-én egészségesen, alkotó erejének teljében átlépte a 70. évet. Üdvözlöm a Magyar Néprajzi Társaság és annak elnöke, ANDRÁSFALVY BERTALAN nevében. Továbbá a Györffy István Néprajzi Egyesület és a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság tagjainak jókívánságait is tolmácsolom.

Egy helyről indult el pályánk, hiszen magam is CSÚRY BÁLINT után, SZABÓ T. ATTILÁt tartom mesteremnek, mint ahogy BENKŐ Tanár Úr is tőle kapta az első indítatásokat. De még abban is megegyezett kezdeti érdeklődésünk, hogy mindketten a földrajzi név, ahogy akkor mondtuk helynév, kutatásával indítottuk pályánkat. Az első önállóan megjelent munkája: *A Nyárádmente földrajzi nevei*. Budapest, 1947. Még ebben az évben az Ethnographia 59. évfolyamában (206—207.) ismertettem és értékelését így összegeztem: „Egy dolgozat értékét az is mutatja, ha minél több tudományág meríthet belőle hasznos anyagot. Benkő Loránd tanulmánya pedig nemcsak a nyelvészet, a településföldrajz és -történet számára nyújt adalékokat, hanem a néprajz számára is”.

Azóta 45 év telt el és ma egy nagyszerű tudományos életpályát ünnepelhetünk, mely megtartotta az indításkor már észlelhető rendkívüli sokoldalúságát, de olyan sokoldalúságot, mely mindig nyelvészeti központú. Így a magyar őstörténeti kutatásban elért eredményei rendkívül számottevők és azok a megállapításai, melyek a székelyek eredetével, de különösképpen nyugatról keletre történő áttelepülésével foglalkoznak. Az ilyen jellegű tanulmányaival nemcsak a tudományos feltárást segítette, hanem annak a népcsoportnak történeti ismeretét is szélesítette, melyhez tartozónak mindig vallotta magát.

Nem vállalkozhatom arra, hogy BENKŐ LORÁND tudományos munkásságát elemezsem a néprajz oldaláról. Azt azonban meg kell állapítanom, hogy az általa szerkesztett *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* kötetei a magyar néprajztudománynak is nélkülözhetetlen segédkönyvévé váltak. Az első kötet előszava azt mondja: „A nyelv eleme közül a szavak vannak a legszorosabb, legközvetlenebb kapcsolatban a nyelvet beszélő nép történetével. A szavakban tükröződik ugyanis legjobban a nép anyagi és szellemi műveltségének, életkörülményeinek, gondolkodásmódjának jellege és változása.” A kötetek egyben azt is mutatják, hogy a történeti-népi műveltség alapos ismerete nélkül ma is használt szavaink nagy részét nem lehet etimológiailag vizsgálni. Ezért van az, hogy ezt a szótárt olyan jól tudjuk néprajzi kutatásban alkalmazni.

A nyelvtudomány és a néprajz kapcsolatát BENKŐ LORÁND nagyon tudatosan igyekezett mint szerkesztő is elősegíteni. Ez a Magyar Nyelv évfolyamaiban nagyon jól kimutatható. Mindig helyet biztosított olyan cikkeknek, közléseknek, melyek valamely nyelvészeti kérdést a néprajz oldaláról vizsgáltak, részletesen ismertették azokat a munkákat, melyek a néprajz és a nyelvtudomány kapcsolatait tükrözték. A két tudományszak között éppen BENKŐ LORÁND tevékenysége eredményeként a kapcsolat szorosabbá vált.

Az egész magyar néprajz nevében kívánom, hogy minél több könyvet, tanulmányt jelentessen meg az elkövetkező években, ismereteinek gazdag tárházát ossza meg a hozzá fordulókkal, mert Rá nemcsak a nyelvtudománynak, hanem nekünk néprajzkutatóknak is nagy szükségünk van.

Köszöntjük a 65 éves Tripolsky Gézát

TRIPOLSKY GÉZA derűs magabiztosságot, minden jó ügy iránt való lelkesedést és lelkesítést sugárzó alakja már jó ideje nem hiányozhat egyetlen gyűlésünkről, tanácskozásunkról, szemináriumunkról sem. Oly mértékben hozzászoktunk jelenlétéhez, munkánkban való aktív részvételéhez, hogy észre se vettük: közben 65 éves lett. Sőt, azt sem tudjuk pontosan, hogy pályája etnográfiai, muzeológiai vagy valamiféle sajátos közép-kelet-európai kulturális ökonomizmus szempontjából fontos-e. Talán úgy a legmegfelelőbb a meghatározás, ha a lengyel származású, a jugoszláviai Vajdaságban lévő magyar Zentán, 1926-ban született és egyrészt belgrádi neveltetésű, de Újvidéken iskolázott TRIPOLSKY GÉZÁt minezen felsorolt és még egy sereg fel nem sorolt (például rajzpedagógus—művészettörténész) kategóriákba egyaránt elhelyezzük és úgy látjuk, annak tudjuk ami: TRIPOLSKY GÉZÁnak.

Mi azonban most, hatvanötödik születésnapján, az etnográfus (folklorista) TRIPOLSKY GÉZÁt kívánjuk köszönteni. Pályáját is ebből a szempontból foglaljuk össze (az adatokra nézve lásd a Magyar Néprajzi Lexikon 5. kötetének 355. lapját). Sőt, minthogy pályája legkiemelkedőbb teljesítményének az 1946-ban alakult Zentai Múzeum újjászervezését és felvirágoztatását tartjuk, nem is annyira az etnográfusra nézünk, mint inkább az etnográfus—muzeológust, a néprajzi muzeológia legkorszerűbb elveinek és gyakorlatának megvalósítóját gondoljuk köszönteni. Ahogy egy önéletrajz-szerű írásában mondta: „1968-ban a vajdasági muzeológusok közgyűlésén arról beszélgettünk, hogy a tartomány 23 múzeuma és képtára pontosabban határozza meg, hogy mivel akar foglalkozni, és ne legyünk mindeneseek. Külön beszéltünk a néprajzi gyűjtésről, és megegyeztünk abban, hogy Versecen külön gondot kell fordítani a román anyag gyűjtésére, Zomborban a sokacokkal, Szabadkán a bunyevácokkal kell foglalkozni, a Zentai Múzeum elsődleges feladata pedig a magyar néprajzi anyag gyűjtése.” Maga, TRIPOLSKY GÉZA inkább folklóros — népdalgyűjtő —, abban is „nagyinak” mutatkozott, hogy nemcsak a vajdasági etnográfusok-muzeológusok segítségét, támogatását tudta biztosítani múzeuma és a maga számára, hanem a környékbeli, szomszédos magyar múzeumok etnográfusain (Szeged, Baja, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely stb. múzeumairól van itt szó) túl, a vezető magyar muzeológusok, illetve etnográfusok közreműködését is (KATONA IMRE, KÓSA LÁSZLÓ, GRÁFIK IMRE, JUHÁSZ ANTAL stb.).

Igy alakult ki aztán az a helyzet, hogy a Zentai Múzeum (jelentős régészeti, számottevő középkori és újkori történeti, várostörténeti és képzőművészeti anyaggal) gyűjteménye alapját mindinkább a magyar néprajzi anyag képezi; hogy a Zentai Múzeum elismerten gazdag, jó néprajzi gyűjteménnyé fejlődött. A múzeum nagyszerű néprajzi gyűjteménye aztán egyenesen megkövetelte, kikényszerítette, hogy az 1974-ben megnyíló nagy állandó kiállításában méltó részt, megfelelő helyet és bemutatási felszerelést kapjon. Jó, ha idevonatkozóan is TRIPOLSKY már idézett önéletrajz-szerű írásából idézünk: „... mint mondtam, az anyag jó része néprajzi. Bemutatjuk a tiszai halászatot, az állattartást és földművelést, a kapás növények termesztését és feldolgozását, a fonást és szövést, a parasztviseletet és a fazekas mesterséget.”

Természetesen ez az „együtműködés” nem volt egyoldalú. TRIPOLSKY GÉZA ajtaja mindig minden etnográfus, muzeológus előtt nyitva állt és áll ma is. És nemcsak az ajtaja, hanem ismereteinek rendkívül gazdag tárháza is. TRIPOLSKY GÉZA soha nem látott nagylelkűséggel, példátlan segítőkészséggel állt mindig a hozzá fordulóknak rendelkezésére. Számos kutatónk, gyűjtőnk mélységes hálával tanúskodhat és tanúskodik is erről.

Mi, nemcsak a Magyar Néprajzi Társaság, hanem a magunk részéről is ezekhez a „tanúskodók”-hoz kívánunk csatlakozni, többek között ezzel a kis köszöntővel is.

DANKÓ IMRE

A hatvanéves Andrásfalvy Bertalan köszöntése

Elhangzott a Magyar Néprajzi Társaság 1991. december 11-én megtartott kibővített választmányi ülésén

Elnök Úr!

Tisztelt Választmány!

Hölgyeim és Uraim!

ANDRÁSFALVY BERTALAN november 17-én töltötte be 60. életévét. Az én tisztem, hogy a Magyar Néprajzi Társaság nevében, a Választmány megbízása alapján köszöntsem mint a Társaság elnökét.

Ennek a megbízásnak személyes vonatkozása is van. Én azt az 1940—50-es évek fordulóján a budapesti Bölcsészkar új néprajzszakán indult hallgatói és baráti kört is képviselhetem, amelyben ANDRÁSFALVY BERTALAN kutatói indítását kapta. Ezekből az évfolyamokból fájdalmasan sokan hiányoznak — ami mutatja, hogy pályájuk nehéz időközön vezetett át. Én magam két évfolyammal jártam ANDRÁSFALVY előtt. Ez az életkorkülönbség éveink növekvő száma mellett egyre jelentéktelenebb, de azért nem veszett el — így némileg idősebb pályatársnak is érezhetem magam, amikor ANDRÁSFALVY BERTALAN munkásságát méltatni próbálom.

Mi most ANDRÁSFALVY BERTALANT, a néprajzkutatót, a néprajztudomány művelőjét köszöntjük.

Egy-egy tudományág ismereteinek a gyarapodását elképzelhetjük úgy, mint frontvonalat, ahol a megismerés, a tudás nyomul előre feltáratlan területekre. Ha próbáljuk számba venni, hogy ANDRÁSFALVY BERTALAN mit adott a magyar néprajz ismereteihez, egymástól távol eső frontszakaszokra kell tekintenünk. Egyik ilyen szakasz a paraszti vízgazdálkodás, az árterek hasznosítása. Sárközi, Duna menti öreg emberek emlékezései, aprólékosan pontos terepismeret és rengeteg történeti forrás alapján szuggesztív képet rajzolt arról, hogy a vizek mozgását, élővilágát, hasznát-kárát ismerő emberek hogyan szabályozták a víz érkezését, távozását, hogyan mozgatták nyájait, rekesztéseiket, emeltek gátakat, mélyítették fokokat. ANDRÁSFALVY a helyi tapasztalatok háttérében egyben a társadalom és a táj együttélésének, a természeti környezet egyensúlyt tartó hasznosításának egy megoldását is felmutatta. Az ember

és a természeti környezet átfogó kérdése ott van a gyümölcsészetre, a vad- és természetelt gyümölcsfák hasznosítására irányuló kutatásaiban is. Mai tudatunk merev határvonásai helyett átmenetekre és összefüggésekre mutatott rá, teljesen, vagy lélig vadon élő, erdőben megnemesített fák és gyümölcsöskertek rendszert alkotó hasznosítására, egyéni és közösségi tulajdon átmeneteire. A tudatosan kialakított fajtaválaszték az év nagy részére folyamatosan jelentős kiegészítő táplálékot biztosított számot tevő népcsoportoknak.

A szőlőművelés kutatásában egy nagy múltú termelési ág addig ismeretlen történeti kapcsolataira világított rá. A nyugati összefüggésekbe illeszkedő régi középkori vörösborkultúra mellett kimutatta azt a másik szőlőtermelési és borkészítési rendszert, mely az oszmán-török hódításhoz kapcsolódva terjedt el a Kárpát-medencében.

A szőlőhegyek, melyekben néha több tucat község lakosai munkálkodtak egymás mellett, felvetette a kisebb és szélesebb táji munkamegosztási rendszerek létrejöttének, működésének problémáját. A földrajzi adottságok mellett ennek alakításába bele szóltak az eltérő etnikai, kulturális stb. hagyományok, a termelési szakosodás. A táji munkamegosztás gazdasági szerveződéséről is, az életmódban mutatkozó hatásairól is sok tanulságos megfigyelést köszönhetünk ANDRÁSFALVYnak. Ez előtt a háttér előtt reálisan, történeti folyamatokba ágyazva tudta értelmezni az erkölcs, értékrendszer, esztétikai kultúra különböző irányokba tartó fejlődésmeneteit. Rövid tanulmánya a szomszédos magyar és német faluk szinte végletesen különböző értékrendszeréről, azt hiszem, méltán van benne sokunk emlékezetében.

Talán ebben az összefüggésben említhetem ANDRÁSFALVY BERTALAN népművészeti forrásközléseit és értelmezéseit is — sárközlekről, Dél-Dunántúlra telepített bukovinaiakról, moldvaiakról és más népcsoportokról. Amikor a viselet, hímzés — és az ünnepi szokások, ünnepi lakásbelső, zene, tánc — kimunkálásában kereste a sajátos törekvéseket, értelmezéseinek háttérében általában ott van a táji munkamegosztás rendszere, mely az elkülönülésre, hasonulásra egyaránt adott ösztönzést.

A (rég) magyarországi néprajza tartalmi beosztása szerint az első kötet elején álló gyűjtőgyűjtéstől, halásztattól — tehát az ártéri gazdálkodástól — talán legmesszebb állnak a harmadik—negyedik kötetben a népzenevel, néptáncsal, népszokásokkal foglalkozó fejezetek. ANDRÁSFALVY BERTALAN ezekben a témákban is otthonos, talán szíve szerint még jobban otthon érzi magát, mint az előbbieken. Ezek a témák nála nem szakadtak el a megélhetésre, a táj hasznosítására, a gazdálkodásra vonatkozó kérdésektől. A gyimesi parasztemberek például sok járás-kelésre kényszerültek egyedül, rengeteg erdő között, hegyi szállásaik, legelőik, pajtáik között — ez gazdasági szükségyszerűség volt, de egyben azzal járt, hogy a magánosan kifermált egyéni sorsdaloknak, keserveknek itt virágozhatott a KALLÓS ZOLTÁN által gondosan feltárt műfaja. ANDRÁSFALVYnál a keservek a „népköltészet hallgatóság nélkül” témához kapcsolódva merültek föl. A közösségi előadásban élő műfajok, szövegek mellett ő hívta föl a figyelmet ugyanis a hallgatóságot nem igénylő műfajokra, a gyermeki, szinte automatikus kifejezésektől a személyes lelki problémák megfogalmazását szolgáló formákig. Táncutatójaiból a botoló, küzdő táncokra vonatkozó írásokat szeretném kiemelni. Ezzel a témával is a folklór létének, emberi jelentőségének alapkérdéseire lehet eljutni. Hogyan alakít ki egy közösség hagyománya stilizált, pantomim-

1.

2.

Andrásfalvy Bertalan köszöntése

(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

1.: Hofer Tamás az üdvözlő beszédet mondja

(Balról jobbra: Voigt Vilmos, Andrásfalvy Bertalan, Kodolányi János és Hofer Tamás)

2.: Halász Péter gratulál az ünnepeltnek

(Balról jobbra: Lackovits Emőke, Barna Gábor, Voigt Vilmos, Halász Péter, Andrásfalvy Bertalan, Kodolányi János)

3

4.

Andrásfalvy Bertalan köszöntése
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

3.: Faragó József jókívánságait fejezi ki az ünnepeltnek
(Balról jobbra: Kodolányi János, Andrásfalvy Bertalan, Faragó József, Hofer Tamás)

4.: Vargyas Lajos koccint Andrásfalvy Bertalannal
(Balról jobbra: Voigt Vilmos, Andrásfalvy Bertalan, Vargyas Lajos)

szerű rítust a nyers, agresszív viaskodásból, másfelől ez a szabott formákba szorított tánc — kivételes pillanatokban — hogyan változhat vissza életre-halálra vívott küzdelemmé, ahol valaki holtan marad ott.

A leíró, rendszerező, történeti folyamatokat és hatásokat filológiailag feltáró eredmények mellett ANDRÁSFALVY kutatásainak a jelentősége azonban talán méginkább abban található, hogy az egyes témák mögött kapukat nyitott általános emberi, egyben aktuális kérdések felé. Hogyan hasznosítsuk és egyben őrizzük meg környezetünket? Az általános individualizálódás és tömegesedés közepette hogyan próbáljunk személyes kapcsolatok és közös értékek által összefűzött kisebb-nagyobb közösségeket teremteni, melyek a benne élőknek tartalmas életet adhatnak? Hogyan használjuk a művészeteket, az irodalmat, a zenét és a folklórt saját városi, iparosodott társadalmunkban személyes problémáink könnyítésére?

A régi, távoli, kezdetleges társadalmak, kultúrák felidézése, önmagában a társadalomkritikának egy neme lehet, a mai embert arra ösztönözheti, mérlegelje: az életnek általa megszokott rutinja nem az egyetlen lehetséges megoldás. A régi falusi műveltség térrel, idővel, környezettel való gazdálkodásának, érzelmekkel és ismeretekkel való gazdálkodásának ismerete ezért lehet értékes napjainkban és a jövőben. Efféle kutatások világszerte folynak. A múltba való visszatérésre, elmúlt életkörülmények rekonstrukciójára nyilvánvalóan nincs mód, a régi falusi világ dokumentálása, tudatosítása mai városias, iparosodott társadalmaknak kíván segíteni.

Fölmerül az a kérdés is: hogyan lehet a fennmaradáshoz szükséges egyetértést, bizakodást megteremteni egy olyan hátrányos helyzetű társadalomban, mint a magyar. ANDRÁSFALVY BERTALAN, mint közismert, odaadón képviselte, képviseli azt a reformkorban megfogalmazott elképzelést, mely a paraszti hagyományban látta a nemzeti műveltség mély alaprétegét, egységének lehetőségét, a nemzeti identitásnak, s a nemzetként való megmaradásnak egyik legfőbb zálogát. Ezt a nemes történeti gondolatot — többek között — GYÖRFFY ISTVÁN, KODÁLY ZOLTÁN, spontán folklórmozgalmak próbálták alkalmazni később változó történeti körülmények között. A néprajztudomány, ha saját magára is alkalmazza a tudományos megismerés saját kebelében kidolgozott módszereit, föltáráhatja, hogy egy ipari-városi plurális társadalomba hogyan illeszkedhetnek be a népi kultúra örökségét ápoló csoportok más csoportok közé, és hogyan munkálkodhatnak közös célokért. ANDRÁSFALVY tanulmányai közül példaként idézhetjük vegyes népességű, vegyes kultúrájú tájak jól működő munkamegosztását.

Amikor 102 éve a Magyarországi Néprajzi Társaság megalakult, a Kárpát-medencében lakó különböző népek, népcsoportok hagyományai szakszerű megőrkítésének, kulturális tudatosságuk fokozásának célját tűzte ki, másfelől a kölcsönös ismeretek révén közöttük a megértés növelését. Azt hiszem, ugyanebben a jegyben kívánhatunk a Társaság elnökének jó egészséget, eredményes munkálkodásr, sikereket ma is!

HOFER TAMÁS

A hatvanéves Hoffmann Tamás köszöntése

Elhangzott 1991. május 29-én, a Néprajzi Múzeumban

Köszöntő

Kedves Kollégákt! Tisztelt Vendégeink!

Az intézményünkben hónapok óta folyó nagy munka, a magyar állandó kiállítás rendezése közben ünnepelni gyűltünk össze, hogy szerény házi rendezvényünkön köszöntsük a múzeum egyik legrégebbi dolgozóját, HOFFMANN TAMÁS főigazgatót 60. születésnapja alkalmából. Engedjék meg, hogy a köszöntés kapcsán röviden megemlékezzek széleskörű tudományos munkásságának, szakmai tevékenységének fontosabb eredményeiről.

Több mint két évtizede, 1969. május 1-e óta főigazgatója a Néprajzi Múzeumnak. Ez alatt az idő alatt a múzeum egy külvárosi iskolaépületből a belvárosba, a parlamenttel szemben álló Kúria-épületbe költözött. A Néprajzi Múzeum 120 éves történetében talán ez volt a legjelentősebb változás: az eddig jobbra tudományos munkát végző intézményből rövid idő alatt jelentős közművelődési fórum lett, amely minden évben számos időszak kiállítást rendez nemcsak a saját épületében, hanem külföldön is. A nagyközönség előtt széles kaput táró Néprajzi Múzeum szervezeti struktúrája is alaposan megváltozott: a vezetői koncepciónak megfelelően a kiállítási tevékenységre helyeződött a hangsúly, a közművelődési szempontoknak megfelelően átalakult az intézmény működése.

HOFFMANN TAMÁS — kelet-európai mércével számítva — meglehetősen fiatalon, 38 éves korában került a múzeum élére, miközben nem hagyott fel az egyetemi oktató munkával sem. Ugyanis a budapesti tudományegyetemen 1954-ben a néprajz szak elvégzése, majd három évi aspirantúra után, 1957-ben a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékére kapott kinevezést, ahol TÁLASI ISTVÁN professzor mellett több mint egy évtizedet töltött egyetemi docensként. 1961-ben *Nyomatás a magyar parasztlak gazdálkodásában* című disszertációjával nyerte el a kandidátusi tudományos fokozatot.

Tudományos érdeklődésének homlokterében kezdettől az agrártörténet, a magyar és az európai népek anyagi kultúrájának története, a parasztság történeti típusainak vizsgálata áll. Számos tanulmányban és önálló kötetben is (*Néprajz és feudalizmus*. Budapest, 1975) foglalkozott az európai parasztság kultúrájának néprajzi és agrártörténeti szempontú elemzésével, tudományelméleti és tudománytörténeti értékelésével. Az eddig megjelent tanulmányai egy nagyszabású szintézis hírnökei, amely munka *Az európai parasztlak* címmel kiadás előtt áll. Ez a monográfia átfogó képet kíván nyújtani a kontinens paraszti kultúrájának évezredek történeti alakulásáról, fontosabb jellemzőiről.

Tudományos tevékenységének másik nagy területét a muzeológiai munka jelenti, amelynek során számos kiállítást rendezett munkatársakkal és önállóan is, ezen témák egy részéből pedig tudományos értékű feldolgozások, katalógusok láttak napvilágot.

HOFFMANN TAMÁS nevéhez fűződik a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos programjának kidolgozása, működési feltételeinek kibővítése és önálló intézménnyé szervezése az 1970-es évek első felében. Mint intézményvezető nagy súlyt fektetett a szabadtéri muzeológia módszertani fejlesztésére, valamint a szisztematikus gyűjtő- és feldolgozó munka feltételeinek javítására.

Tudományszervező tevékenységét a múzeum és az egyetem falain kívül is érvényesíti. Hosszú időn keresztül (1958—1985) a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottságának titkára, majd ez időtől alelnöke. Fontos feladatot vállalt a bizottság folyóirata, az Agrártörténeti Szemle — *Historica Rerum Rusticarum* megjelenítésében, melynek 1961 óta szerkesztője, 1972—1986 között 15 éven át pedig főszerkesztője, valamint társszerkesztője az *Agrártörténeti Tanulmányok* című monográfiásorozatnak.

Vezető szerepet vállalt a muzeológiai tevékenység országos szintű irányításában a Művelődési Minisztérium mellett működő Múzeumi Tanács elnökeként. A nemzetközi szakmai együttműködésbe is aktívan bekapcsolódott mint a ICOM néprajzi albizottságának tagja és egy ideig Magyarország képviselőjeként a SIEF, az etnológusok és folkloristák nemzetközi társaságának elnökségében. Számos hazai és külföldi tudományos társaság tagja. Muzeológiai munkásságának elismeréseként 1982-ben *Móra Ferenc-émlékérmét*, 1983-ban pedig Palermóban *Pitré-díjat* kapott.

60. születésnapja alkalmából a Néprajzi Múzeum évkönyvének tiszteletére megjelent kötetével köszöntjük HOFFMANN TAMÁSt, és kívánunk neki jó egészséget, további eredményes szaktudományos munkásságot.

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Válasz a köszöntőre

Tisztelt Munkatársaim, kedves Barátaim!

Az igazság az, hogy ez az összejövétel nem ért egészen váratlanul, mert vasárnap este fölhevített FÜZES BANDI és exkuzálta magát, mondván, hogy egy konferencián kell résztvennie, és ebből ugye rögtön sejtettem, hogy itt valami készül. Másrészt azonban, hogy visszatérjek a történetekre és evvel talán arra is, arra a szálra, ami úgy gondolom, hogy párhuzamos azokkal a tapasztalatokkal, aminek az összefésítésére itt SELMECZI KOVÁCS ATTILA vállalkozott, tehát hogy én személy szerint a magam munkájának tudhattam és hogyan éltem meg. Arra az emlékemre szeretnék most itt röviden hivatkozni, hogy amikor néhai jó professzorom, ORTUTAY GYULA volt 50 éves és hát ünnepeltük volna őt az egyetemen. Valaki a múzeumból elkésett és úgy volt megállapodva, megbeszélve egymás között, hogy 12 órakor fogunk rátörni majd kies magányára, vár esetleg minket — mert őt is meglepetésként éri — és ORTUTAY nagyon pontos, ám igen türelmetlen volt, aki ezt a két tulajdonságát nehezen tudta összeegyeztetni. A múzeumból mondom, hogy késtek, akkor még kint volt a Népligetnél a múzeum. A Belvárosi templomban elkongatták a delet, az ORTUTAY ajtaja kívágódott, megjelent az ajtóban és azt mondta: „Az istenit, hát meddig várjak még!” Na. Én azt gondolom, és azért mondtam el ezt az anekdotát, mert hogy ebben

a közegben egy bizonyos fokig a patriarchizmus és a családnak a viszonyai uralkodtak, az összes jó és rossz tulajdonsága ennek az ősi intézménynek érvényesült. Azt hiszem, hogy az azóta eltelt időben ezek a dolgok megváltoztak, sokkal inkább hivatalosrúvává vált a különböző intézmények helyzete a mi néprajzi táborunkban és ez nem csupán annak köszönhető, hogy számban megnövekedtünk, hanem annak is, hogy az a világ, amit a néprajz kutatni hivatott, az történelmi, korszakalkotó változásokon ment keresztül.

Akárhogy széplőtjük, ez a hatvan esztendő mindig azt jelenti, hogy megettem már a kenyereket javát, illetve, hogy mások ették meg, tehát már sokkal kevesebb van előttem, mint amire visszatekinthetek. Azt elmondhatnám, hogy én annak ellenére, hogy Budapesten születtem és gyerekkoromban nem voltak falusi mindennapos emlékeim, azonban meghatározó élményeim gyerekkorom óta voltak. Ez egy teljes véletlenszerűségnek köszönhető. Az apám jó barátja volt a Soli Deo Gloria Diákszövetség egyik vezetőjének, tanárának, aki a 44—45-ös ostromnál meghalt és ők kitalálták, hogy a legolcsóbb dolog, ha engem Balatonszárszón nyaraltatnak. Ezért 1936 és 1945 között én minden nyaramat Balatonszárszón töltöttem el. Így megismertem a falukutató értelmiségnek a javát, megéltem a Magyar Élet-konferenciákat gyerekkorommal és hát sok olyan embert megismertem, akik aztán a későbbiekben meghatározó példák voltak az intellektusukkal és a személyes sorsukkal is számomra, s akik között volt, aki kitüntetett bizalmával és barátjává fogadott. Például ERDEI FERENCet így ismertem meg és ilyen módon kerültem közel SZABÓ ISTVÁNhoz is, a történészprofesszorhoz. Vagyis tehát a sorsom abból a szempontból kedvező volt kezdettől fogva, hogy a magyar társadalomtudományi gondolkodásnak és a történelmi átalakulásoknak, amelyek a XX. század második felében hazánkban felgyorsultak és amelyek maguk alá temették azt a hagyományos társadalmat, amelynek a meghaladása a mai világban olyan sok gondot és feszültséget okoz, szóval hogy ebben a történelmi közegben én bizonyos intellektuális normákat, példákat, sőt személyes példamutatást is kaphattam kezdettől fogva. Valószínűleg ez az oka annak, hogyha az érdeklődésem egyfelől ebbe az irányba tolódtott el, másrészt pedig hogy ez döntően mégsem csak érzelmileg meghatározott motivációval történt. Az én generációmnak a nagy része a második világháború után népitáncolt, meg énekelt és alkalmanként „hejehujázott” és ez a fajta irányultsága, úgy tűnik, hogy mind a mai napig nem vesztett tulajdonképpen lendületéből, föltétlenül vesztett azonban a közgondolkodás az arra gyakorolt hatás miatt, mert az intellektuális értékben egyáltalán nem gyarapodott. Ezt én súlyos fogyatékoságnak érzem és voltaképpen evvel tudom azt a körülményt is magyarázni, hogy noha abban az időben ezek a törekvések, ezek jelentős mértékben ilyen populista, népzenei megfontolásokkal voltak telítve. Azonban nem váltódtak fel egy olyan tudományosan igazolható ismeretrendszerrel, amelyet a közös, az európai, vagy akár az egyetemes emberi értékeket tudják felmutatni, dokumentatív erővel tudják a közgondolkodás számára nyilvánvalóvá tenni abban a kultúrában, amelyet mi akarunk. Talán most, ha ebben a vállalkozásban nézem a dolgot, amelynek a megértésében nekem segítségemre voltak jó tanárok és ezekről kellene nem dicsekvésként, hanem jó emlékekkel megemlékezniem.

Az a szerencse ért, hogy LUKÁCS GYÖRGY szemináriumába éppen úgy járhatam, mint ahogyan sok órás meghitt beszélgetésben gyarapodhattak ismereteim TÁLASI ISTVÁN professzorral, aki mesterem volt és ORTUTAY GYULÁval is, aki kitüntetett barátságával. Hogy a már említettekről ne is szóljak, vagy olyan férfiakról, akik, például DONÁTH FERENC, akit a XX. század második fele magyar politikai történetének talán legkiválóbb alakjául tisztelhettem.

Nos ezek a kor- és pályatársak, idősebb barátok segítettek engem a további életemben és ebben a tekintetben bizonyos mértékig kezdettől fogva is elszigetelődtem sok olyan néprajzostól, akikről például TÁLASI ISTVÁN mindig azt mondta, hogy igen, hát vannak néprajzosok és etnográfusok. Ezt itt többen bólintással veszik tudomásul, mert ugye ennek tanúi voltak, ennek a kiszólásnak, és azt hiszem, hogy ez igaz, lévén hogy az egyik egy egyetemesebb kategóriát juttat érvényre, a másik pedig egy sokkal behatároltabb regionálisabbat fejez ki.

Nahát, szóval ez az az emberi közeg, amiben mozogni lehet és természetesen, ha szükség van arra, hogy egy szakma bizonyítson, akkor ezt intézményesen is kell tenni. GÖSTA BERG, aki talán most a nestora a mi tudományunknak, a híres svéd HASELIUSnak (aki a skanzenet megalapította) a veje. Szóval GÖSTA BERG azt mondta nekem, hogy ő még ismerte a magyar néprajzot és a Néprajzi Múzeumot GYÖRFFY ISTVÁN, BÁTKY ZSIGMOND ideje óta, akkor azonban ez egy gyűjtemény volt. Szép, de eldugott gyűjtemény, méltatlan körülmények között és hogy ez végre ide kerülhetett az ország középpontjába, ez egy nagyon nagy lehetőség — mondta — a magyar néprajz számára.

Úgy érzem, ugyanilyen nagy lehetőség volt az, hogy a szentendrei Szabadtéri Múzeum mindenféle bukdácsolás és hebehurgya intézkedés után végre talpraállt, talpára tudott állni 20 évvel ezelőtt és nagyon közel voltunk ahhoz, hogy ezt a magyar néprajz egyik legfontosabb és mindenestre a közgondolkodás és az európai kulturális divat szempontjából leglátogatottabb intézményévé tegyük. Szóval akkor közös összefogás segített abban, és ez a közös összefogás elsősorban a fiatal kollégáknak volt köszönhető, másrészt pedig ERDEI FERENCnek, sajnos nem a néprajz szerveinek és a néprajz közgondolkodásának! Úgy, hogy az az intézmény, amelyik az egyik legnagyobb munkaadója jelenleg a néprajzosoknak és másoknak, az egy ilyenfajta vízváltástól jelent tulajdonképpen a szakma történetében.

Hasonlófajta nehézségeket látok én a Néprajzi Múzeum fejlődésében, amely tudvalevőleg változatlanul úgy kezelhető, márminthogy az épület, hogy ez ideiglenes ott-hona a múzeumnak. Tudvalevőleg erre van egy, a közelmúltban hozott kormányhatározat, amelyik azt helyezi kilátásba, hogy a múzeumot majd megfelelő időpontban, amikor erre pénz, épület és egyéb adottság kínálkozik, máshová költöztesse. Én azt gondolom, hogy ahhoz, hogy a múzeum a Könyves Kálmán körüti ideiglenes állapótából, mely ideiglenes állapot 50 évig tartott, elkerüljön, ahhoz kellett egy konszenzus és kellett — így kell kifejeznem magamat — vagányság, vagy valamiféle ilyen hazárdírózási készség is. Ezt akkoriban ketten vállaltuk, ORTUTAY GYULA és én vállaltam a dolgot. Nos, majd az idő el fogja dönteni, hogy ez jó választás volt vagy sem. Szóval most mindenestre annak az árnya ránehezedik a szakmára, ránehezedik erre az intézményre is, újabb megpróbáltatások következnek és én nem arra szeretnék

itten buzdítani, hogy közös összefogással akadályozzuk meg, mert ezt nem lehet megakadályozni. Egyet azonban tehetünk, hogy a szakműveltséget magasabb európai szinten tartjuk, s ebben a tekintetben azt hiszem, hogy sok minden bepótolni és rendezni való van a házon belül.

Ennek az állandó kiállításnak az előkészítő munkálatai engem arról győztek meg, hogy nagyon egyenetlen az az intellektuális teljesítmény, amivel a magyar közgondolkodásnak számolnia kell. A Néprajzi Múzeum munkatársi gárdájának hozzájárulása többnyire inkább helyi, mintsem általános értékűnek mondható. Erre pedig nem csupán ebben az országban van szükség, hanem úgy hiszem, szükség van Európában is, ahol a néprajz sokkal nagyobb mértékben alakult át intellektuálisan és szervezettelileg egyaránt, mint ahogy ez a folyamat hazánkban végbement.

Sorsom úgy alakult szerencsére, hogy az elmúlt 30 évben, amikor észre lehetett venni azt, hogy az ország határai, azok csak műszaki zárral vannak körülvéve, de ez a rendszer valójában nem áthatolhatatlan vasfüggöny, akkor előbb keletre, majd pedig nyugatra is egyre többet utaztam. Nemcsupán kongresszurokra vagy rendezvényekre, hanem én elég sokat jártam különböző európai országokban vidékre is. Van olyan területei Európának, amit aránylag jól ismerek Skandináviától Sziáliáig és Normandiától Ukrajnáig. Meggyőződésem, hogy az utcáról kell megismerni a mindennapi életet. Többen segítségemre voltak ebben, kapcsolataim révén eljuthattam kutatási programok résztvevőjeként falvakba, kisvárosokba és a legkülönbözőbb embereknek az otthonába, üzemekbe és máshova. Szóval van valamelyes képem azért a kontinensről és azt látom, hogy ez a kép lényegesen tarkább és főképpen nagyobb horizontú, mint amit általában véve ma hivatalosan a magyar néprajz próbál láttatni a történelemtől, a kultúrától, és esetleg akár a saját sorsától is. Szóval én azt szeretném itt nyomatékkal figyelembe ajánlani, hogy ebbe az irányba kell tovább munkálkodni, tovább lépni. Ezt a történelmi horizontot kell áttekinteni, megismerni és áttekinthetővé tenni az emberek számára, s ez az utóbbi a legnehezebb, mert jóllehet a tudományos kutatás az életcél, lehetőség, ez egy nagyon vonzó, csábító alkalom. De az igazi megpróbáltatás az mindig a tudománypszerezés, az ti. hogy az igazságot, amit az ember ideig-óráig megismer és aztán erről kiderül később, hogy már nem igazság, azt oly módon kell feldolgoznia, hogy mások számára is nyilvánvaló legyen. Most ebben a vonatkozásban én azt gondolom, hogy azok az intézmények, amelyek eleve arra rendeltettek, hogy más előképzettségű, más szakmabéli, más felkészültségű és világlátású emberek összetett mozaik képe legyen a munkatársi gárdája, mint ahogyan pl. a szabadtéri múzeumoknál ez így van, ahol a néprajzosoknak együtt kell hogy dolgozzanak műszakiakkal, művészettörténeti és egyéb fertőzöttségű (felkészültségű) kollégákkal vagy a Néprajzi Múzeumban, ahol ugyanez a probléma a belsőépítészet, kiállításrendezés, grafika, azután a múzeumpedagógia, és az utóbbiak természetesen a szabadtéri múzeumokban is adottak. Tehát szóval, hogy egy ilyenféle közegnek a konszenzusa nélkül azokat az ismereteket, amiket valaki elsajátít, nem tudja közkinccsá tenni. Nem tudja másokkal, a nagyközönség számára konvertálhatóvá tenni, szóval enélkül a tudományos kutatásai nem sokat érnek. Következésképpen és arra szeretném kérni azokat a munkatársaimat, akik ezen a nehéz úton járnak, hogy gondolják végig egy idősebb kollégának a tapasztalatait, személyes tanácsait,

amit én magamévá tehettem, nem utolsósorban azoknak a kiváló férfiaknak a jóvoltából, akikről az eddigiekben megemlékezhettem. Én ebben az értelemben szeretnék a továbbiakban is az itt jelenlévőknek és ezen a körön túlmenően másoknak is a hasznára lenni és megköszönöm változatlanul anticipált bizalmukat, ami a mostani együttlétben is kifejezésre jutott.

Köszönöm!

HOFFMANN TAMÁS

Farkas József hatvanéves

Munkatársai, barátai, tisztelői szép emlékkönyv-tanulmánykötettel köszöntötték a hatvanéves FARKAS JÓZSEFet, a mátészalkai Szatmári Múzeum etnográfus-igazgatóját, 1991. július 12-én.

A *Történelem, régészet, néprajz; Tanulmányok Farkas József tiszteletére* című ötötdfélszáz oldalas tanulmánykötetet UJVÁRY ZOLTÁN szerkesztette széles körű kitekintéssel, felkérve a közvetlen környezetén kívül szerzői részvételre mindenkit, akikhez FARKAS JÓZSEFnek pályafutása alatt érdemlegesebb köze volt. A tanulmánykötetből is kitetszően megállapíthatjuk, hogy FARKAS JÓZSEF nagyszerű kapcsolatteremtő- és fenntartó készsége mily nagy jelentőségű támogatást biztosított és mily nagy eredményeket hozott élete nagy műve létrehozásában, működtetésében, következetes fejlesztésében: a Szatmári Múzeum létrehozásában, illetve a muzeológia, hangsúlyosan a múzeumszervezés területén. FARKAS JÓZSEF nemcsak a debreceni-nyíregyházi, hanem a budapesti szakembereket is "be tudta szervezni" a mátészalkai múzeumalapítás munkájába, sőt a múzeum alapjait megvető, a múzeumot jelentő, intézményen belüli, vagy szorosan hozzátartozó-kapcsolódó muzeológiai munka (gyűjtés-kutatás, nyilvántartás, őrzés és feldolgozás) konkrét végzésébe is. FARKAS JÓZSEF legjelentősebb munkájának, mondhatni művének, a mátészalkai Szatmári Múzeum megszilárdítását, koncepciózus fejlesztését, nyugodtan mondhatjuk, hogy megalapítását és valóságos tájmúzeummá fejlesztését, tartjuk. Minden más — bármily sokminden más nagyon értékes munkája is van még — csak ezután és ebből, ehhez kötődően következhet.

FARKAS JÓZSEF beletartozott abba az 1945—1955-ben színre lépő, alkotóképes, lelkes kulturmunkásoknak a sorába, akik a magyar kulturális élet, különösen pedig a vidéki kulturális élet felvirágoztatásának szentelték életüket. Közülük sokaknak az tűnt a szemébe, hogy a magyar kulturális élet sajnálatosan szerényen és ráadásul nem is kulturális hagyományainknak, illetve igényeinknek megfelelően van ellátva kultúr-intézményekkel. Bizony, bizony nagyon szembetűnő volt, hogy például Mátészalkán nem volt középiskola (ha a nagykeservesen létesített polgári iskolát nem számítjuk) és még kevésbé múzeum, sok más, ugyancsak hiányzó kultúr-intézmény mellett. Pedig Mátészalka gazdasági, társadalmi és kulturális jelentősége, központ-volta nem attól az időtől kezdődött, hogy 1920-ban, kényszerűségből Csonka-Szatmár megye székhelye lett. Hanem jóval korábról, talán már alapítása pillanatától kezdődően, de a XVI.

század második felétől újból kibontakozva biztosan, hogy aztán a múlt század derekán, legalábbis kulturális téren, háttérbe szoruljon.

FARKAS JÓZSEF gazdálkodással is foglalkozó falusi iparoscsalád gyermekeként született 1931. július 8-án, Mátészalkán. A helyben folytatott elemi és polgári iskolai tanulmányai befejezése után a debreceni közgazdasági technikumba került, ahol is 1949-ben kitüntetéses érettségit tett. Ezekben az években érdeklődése erős változáson ment át. Aminek következtében otthagyta a budapesti Műszaki Egyetem Építész Szakját és áttétette magát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, történelem–magyar szakra. FARKAS JÓZSEF debreceni egyetemre kerülésével egyidőben nevezték ki GUNDA BÉLÁT egyetemi tanárnak. GUNDA BÉLA feladata volt, hogy a Néprajzi Intézetet megszervezze, hallgatókat verbuváljon és megkezdje a néprajzoktatást a debreceni egyetemen. FARKAS JÓZSEF GUNDA BÉLA első hallgatói–tanítványai közé tartozott. Azokban a "hősi időkben" kovácsolódtak évfolyam- és tanulótársai és közte azok a mindmáig fennálló, mind emberileg, mind szakmailag tartalmas és segítőkész barátságok, amelyek a továbbiakban meghatározták FARKAS JÓZSEF egész életét, pályáját. Az itt, ekkor szerzett barátai közül különösen hármat — mint FARKAS JÓZSEF életében és működésében legtöbbet jelentőket — említünk meg: SZABADFALVI JÓZSEFet, UJVÁRY ZOLTÁnt és FERENCZI IMRÉt. Mindhárman a magyar néprajztudomány kiválóságai, egyetemi tanárok. FARKAS JÓZSEF egyetemi forgolódásának is köszönhető, hogy a katedráját éppen hogy elfoglaló és hallgatóival koncepciózus táj kutatásba fogó GUNDA BÉLA első táj kutatási programját Szatmárban indította el. Egyetemi tanulmányai elvégzése után (1955) könyvtárosként kezdte pályáját a nyíregyházi Megyei Könyvtárban. A rendkívül széleskörű közéleti tevékenységet folytató FARKAS JÓZSEFnek azonban 1956-ban távoznia kellett a Megyei Könyvtárból és Nyíregyházáról. Szerencsésjének tarthatta, hogy álláshoz jutott a kocsordi általános iskolában. Kocsordon mindössze egy évet töltött, 1958-ban a mátészalkai Járási Könyvtárba került és a járási könyvtárak szervezésével (Fehérgyarmat, Csenger), illetve a Járási Könyvtár hálózatának kiépítésével és fejlesztésével foglalkozott. 1963-ban ismét pedagógus lett: a mátészalkai Baross László Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet tanáráként dolgozott. A szakközépiskolában viszonylag csendes időszak köszöntött rá. Jól ki is használta, 1972-ben GUNDA BÉLÁNál bölcsészdoktori diplomát szerzett és ahogy magáról mondta, "bedolgozta magát szülőföldje helytörténeti–honismereti kérdéseibe."

Hamarosan általánosan elismert helytörténész, néprajzosa, honismereti munkása lett nemcsak Mátészalkának–Szatmárnak, hanem egész Északkelet-Magyarországnak is. Figyelme tenniakarással párosulva fordult a MÁRTON ÁRPÁD tanár által összegyűjtött mátészalkai helytörténeti gyűjtemény keserves sorsa felé. A muzeológiai feladatok megoldása terén is Debrecenre, a Szatmárban régóta érdekelt Déri Múzeumra, illetve annak vezetőjére számított. Sok-sok utánjárás, kilincsezés és küzdelem eredményeként végül is sikerült az erősen megfogyatkozott és nagymértékben rongálódott, egyik helyről a másikra hurcolt gyűjteményt megmentenie. Amivel voltaképp a mátészalkai múzeum újbóli megalapítását, megszervezését végezte el. Végül is FARKAS JÓZSEF átkerült a múzeumhoz és 1975-ben, megszervezve a múzeum számára mai helyét, épületét — a volt főispáni lakást —, elmondhatjuk, valóban a Szatmári Múze-

um tényleges alapítójává, szervezőjévé fejlődött. Különösen elmondhatjuk ezt, ha az 1975-öt követő évek hatalmas gyűjtő és feldolgozó munkáját nézzük, amelynek eredményeként a Szatmári Múzeum hazánk egyik legjelentősebb, egyes részeiben pedig egyenesen vezető komplex helytörténeti gyűjteményévé nőtt (például a székergyűjtemény révén). Az eddig elmondottakban is igyekeztünk hangsúlyozni, hogy FARKAS JÓZSEF komplex helytörténeti gyűjteményt hozott létre, azaz figyelme ugyanúgy kiterjedt a régészeti anyagra, mint a néprajzra, vagy éppen az ipar- és képzőművészetre és a kimondottan helytörténetre is. FARKAS JÓZSEF igen jó mecénásnak bizonyult: meg tudta nyerni a magyar régészet vezető személyiségeit, hogy szatmári régészeti kérdésekkel foglalkozzanak, végezzenek leletmentéseket, folytassanak ásatásokat stb. Hasonlóképpen "munkát adott" művészet- és irodalomtörténészeknek, helytörténészeknek, sőt néprajzosoknak is egyszemélyes múzeuma komplex gyarapítása érdekében. Közben ő maga is kiterjedt néprajzi gyűjtő- és feldolgozó munkát folytatott, nem is szólva arról, hogy számos tudományos tanácskozás megrendezésével, a tanácskozások anyagának megjelentetésével ugyancsak jelentősen növelte mind saját maga, mind pedig múzeuma jóhírét, szakmai elismertségét.

Sok mindent lehetne még írni a hatvanéves FARKAS JÓZSEF-ről, fontos dolgokat is, amelyek nemcsak életét és munkásságát tennék gazdagabban árnyalttá, hanem lényeges hozzájárulások lennének a magyar tudománytörténet alaposabb megismeréséhez is. De nem tesszük, mert úgy gondoljuk, hogy az eddig elmondottakból is mindenki számára világossá váltak FARKAS JÓZSEF elvitathatatlan és el nem múlt érdemei.

Mit is írhatnánk még? Bizonyára semmi mást, mint jókívánásokat, erőt-egészséget kívánva még sok-sok eredményekben gazdag évet! A Magyar Néprajzi Társaság, amelynek FARKAS JÓZSEF is megbecsült tagja, ezekkel a gondolatokkal köszönti és ezekkel a jókívánásokkal üdvözli a hatvanéves FARKAS JÓZSEF-et!

DANKÓ IMRE

Köszöntjük a hatvanéves Gilyén Nándort

A Műszaki Egyetemen a fénykor néprajzi szempontból az 1950-es, 1960-as években volt, amikor VARGHA LÁSZLÓ rendszeresen tartott néprajzi előadásokat mint az Építészettörténeti és Elméleti Tanszék docense. Bármennyire szűkre szabott óraszámot is jelentett az Építészeti Kar tanrendjében a népi építészet, mégis vonzáskörébe tudott vonni néhány hallgatót, akik java része nemcsak VARGHA előadásait hallgatta, hanem csatlakozott a helyszíni kutatásaihoz, s így bevezetést nyert a néprajzi "terepmunkába" is. Igen sok fotó, feljegyzés és műszaki felmérés született ezeknek a kis, s változó összetételű együtteseknek a tevékenysége során. De ami még ennél is fontosabb, az az, hogy egy építész nemzedéknek sikerült felhívni a figyelmét a falu problémáira, műemlékeinek értékére.

Ebből az iskolából, körből került ki GILYÉN NÁNDOR (sz. Budapest, 1931. február 1.), aki mind az építészet általánosabb, mind néprajzi vonatkozásait tekintve

figyelemre méltó eredményeket mutatott fel. Bizonyára nemcsak munkahelyei, hanem egyéni érdeklődése is hozzájárult ahhoz, hogy az egyik legtekintélyesebb statikus mérnökként tartják számon. A néprajz nyilván kevésbé figyelt fel *A szerkezet és forma az építészetben* című kötetére, ami azért kár, mert ez támpontul szolgálhatna a népi építészet esztétikai problémáinak latolgatásához, ami nagyon kidolgozatlan, s szinte alig megy túl az orozatok, vakolatdíszek számbavételénél. Ha viszont átgondoljuk, hogy az építőszerkezet a népi építészet területén is döntően formameghatározó, akkor talán szűk látókörünket szélesebbre tárhatnánk.

A néprajz területén először a szatmári csűrőkről írt remek kis dolgozatával hívta fel a figyelmet, amit aztán a cikkek tucatjai követtek, leginkább a Műemlékvédelem és több néprajzi folyóirat hasábjain, amelyeket itt nem sorolhatunk fel. Munkásságából ki kell emelni *A Felső-Tiszavidék népi építésze* (1975) című kötetet, amelyet MENDELE FERENCCEL és TÓTH JÁNOSsal együtt készített. Ugyanezen szerzőkkel működött közre Szabolcs-Szatmár megye műemléki topográfiája néprajzi részének megírásában. Ez utóbbi mű mindmáig az itteni népi műemlékek legteljesebb számbavétele, melyek jelentős része sajnos megsemmisült. Az Országos Műemléki Felügyelőség, személy szerint az emberként és tudósként egyaránt tisztelt DERCSÉNYI DEZSŐ felkérésére készítette el, s jelentette meg e sorok aláírójával együtt 1979-ben a *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához* című kis könyvet, amelynek célja az volt, hogy akár zsebre dughatóan is segítséget nyújtson a népi építészet helyszíni vizsgálataihoz. A népszerű kötetnek sokak megítélése szerint a fő hibája az volt, hogy nem egy-két évtizeddel korábban jelent meg, akkor sokkal több falusi műemléket lehetett volna megmenteni vagy legalábbis számba venni.

Ebből az együtdolgozásból nőtte ki magát az 1987-ben megjelent *Magyar népi építészet* című kötet, amelyben a két szerző nemcsak a régibb előmunkákat, hanem az újabb vizsgálatokat és saját kutatásaik tanulságait is összegezte. BÁTKY ZSIGMOND után elsőként foglalták szintézisbe a magyar népi építészet egészét, egyaránt figyelve az anyagra, szerkezetre, technikára, formára, a táji változásokat és a történelmi fejlődést is áttekintve. Az ilyen összegzés iránti igényt jellemzi, hogy a könyv 1–2 hónap alatt teljesen elfogyott. Nem vagyok abban a helyzetben, hogy a kötetet minősíthessem, de GILYÉN NÁNDOR teljesítménye itt elvitathatatlan. A méltatáshoz hozzá kell azt is fűzni, hogy mindezt kötött, hivatali, tervező mérnöki feladatait is ellátva nyújtotta.

Amikor köszöntjük őt 60. születésnapja alkalmából, engedjék meg egy szubjektív megjegyzés is. Jó volt vele együtt dolgozni, kívánni sem lehetne kellemesebb, s megbízhatóbb, törekvőbb és igényesebb munkatársat. Két könyvet készítettünk ez ideig harmonikus együttműködésben. Most dolgozunk a harmadikon.

BARABÁS JENŐ

Fehér Zoltán hatvanéves

Tisztelettel és barátsággal köszöntöm a 60 éves "Bátya-kutatót", FEHÉR ZOLTÁNT. Bár nem olvasható neve a *Néprajzi Lexikonban*, mégis a magyar néprajztudománynak méltó helyen kell megemlékeznie róla. Ismeretségi körében néphitkutatóként emlegetik, ami közel sem igaz. Ha mindenáron behatárolni szeretnénk, egyetlen községhez köthetnénk munkásságát, Bátyához.

FEHÉR ZOLTÁN 1931. december 29-én Jászapatiban született. A család egy év múlva Tiszakécskére költözött. Először a kiskunfélegyházi, majd a szolnoki gimnáziumban végezte tanulmányait. A jász–magyar családban született gyerek — nagypapja nevét még FEJÉRKént írták — korán megszerette a könyveket. Nyomdász édesapja sokat olvasott neki a bekötendő könyvekből. Itt hallott először a népi írókról, s már gimnazista korában megvásárolta őket.

1943-tól cserkész, majd őrsvezető. Az itt szerzett tapasztalatai vezették a pedagógusi pályára. 1950-ben beiratkozott a szegedi főiskola magyar–ének szakára. A diploma megszerzése után két állást ajánlottak számára, amelyek közül az addig sosem látott Bátyát választotta. Szegedről való távozása előtt megismerkedett BÁLINT SÁNDORral, s 1952-ben belépett a Magyar Néprajzi Társaságba. BÁLINT SÁNDOR, megismerve a fiatal FEHÉR ZOLTÁN tájékozottságát, a néprajzi gyűjtésre serkentette.

Ilyen ambíciókkal érkezett meg a „rác” származású Bátyára, 1952-ben. Tanítói munkája mellett azonnal hozzáfogott a gyűjtésekhez is. Eleinte népdalokat gyűjtött, majd 1957-ben elküldi első pályamunkáját *Bátya monográfiája* címmel a Néprajzi Múzeumba. Ezt követően közel húsz esztendeig minden évben küldi pályázatait, amelyek egytől-egyik díjazásban részesültek.

Aktívan bekapcsolódott a község közművelődésének irányításába is. Menyecske-kórust szervezett, amellyel járták az országot. Ismeretterjesztő előadásokat tartott a rádióban a gyermekdalokról és a paprikáról. A *Garabonciás diákraj* néven szereplő osztálya gyűjtötte a község néprajzi anyagát, s végül egy Falumúzeumot rendezett be. A délszláv Bátya olyannyira elfogadta a jász–magyar FEHÉR ZOLTÁNT, hogy mindenki csak „a tanár úr”-ként emlegeti.

Közben nagy mennyiségű anyagot gyűjtött össze, mind magyarul, mind rácul. A néprajztudomány legjelentősebb alakjai megfordultak Bátyán, akiket segített a gyűjtésben. Nagyon imponált számára, ezért ellette DIÓSZEGI VILMOS gyűjtési módszerét, amelyet a néphitkutatásban kamatoztatott. Tevékenyen bekapcsolódott az önkéntes néprajzi gyűjtők mozgalmába is. Munkásságának elismerése jeléül ORTUTAY GYULA adta át neki Kalocsán a *Sebestyén Gyula-emlékérmet*.

1975-ben került a bajai Tanítóképző Főiskola ének-zene tanszékére. Először diákkört, majd néprajzi fakultációt szervezett. Rendszeresen küldi dolgozatait a főiskola tudományos bizottságának pályázataira.

1984-ben védte meg doktori disszertációját *A családi nevelési hagyományok változásai egy parasztfaluban (az első világháború végétől napjainkig)* címmel, melyben összekapcsolja tanári munkásságát a szabadidejében végzett néprajzi gyűjtéseivel.

FEHÉR ZOLTÁNNak nincs néprajzi végzettsége, autodidakta módon képezte magát. Nagy mennyiségű adatgyűjtése mellett azonban jelentős publikációnak száma is.

Ezek széles vertikumot mutatnak. 1966-ban az Ethnographia közli a *Bátyai táltosok* című dolgozatát. A Cumania 2. kötetében Bática településtörténetéről ír: — *A baticai szállások* (Kecskemét, 1974). A község társadalmáról *A kertészkedő és kereskedő Bática* című munkája szól (in: *A magyarországi délszlávok néprajza* 1. Bp., 1975). A Bática néphitmonográfiáját közlő Folklor Archívum 3. kötete terjeszti el a néphitkutató jelzöt. Egyik legpatinásabb munkája 1987-ben jelent meg, ez *Az ördögnek eladott lányok* című népmesegyűjtemény. Nem csak a néprajzi gyűjtőmódszert alkalmazta. Ezt bizonyítja az 1988-ban Kalocsán megjelent munkája, a *Baticai családnevek a feudalizmus korában*. BRABEC IVÁN zágrábi nyelvész az ő instrukciói és gyűjtései alapján írta meg a *Kaločki govor* című tanulmányát.

Nem lehet azonban egy községhez kötni néprajzi munkásságát. Még főiskolás korában gyűjtött Tiszakécskén, majd később Putnok, Kelemér, Fajs, Hevesaranyos, Mórícgát, Szank és Kecel következt.

Sokirányú munkát végez, ma is dolgozik. Az Andrásfalvy-émlékkönyvbe Baticáról szerzett tapasztalatait írta le. Nagy mennyiségű anyagát állandóan rendezgeti, s komparatív vizsgálódás alá veti. 1991-ben készült el élete legnagyobb munkája, *Bática népzenei monográfiája*. A közel 700 kottát tartalmazó művet a Nemzetiségi Alapítvány pályázatára adta be.

FEHÉR ZOLTÁN a néprajzkutatás csendes és szerény munkása. Jó egészséget és sok-sok munkás évet kívánva reméljük, még sokat fogunk róla hallani!

ROMSICS IMRE

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása: az alföldi szilaj állattartás
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

IN MEMORIAM

Búcsú Istvánovits Mártontól

Búcsúbeszéd

Elhangzott a pestlőrinci temetőben, 1991. május 13-án

Kedves Marci!

Itt állunk hamvaidd előtt és nem akarom elhinni, hogy egy évvel ezelőtt közös szobánkban még egymással szemben ültünk és beszélgettünk az intézetben. Több mint két évtizedet töltöttünk együtt a Folklór Osztályon, amelynek hosszú évekig vezetője voltál. Valóban vezetője egy kis csapatnak, mert szellemi iránymutatással vezettél, sohasem erőszakkal, sohasem paranccsal vagy adminisztratív eszközökkel, mert szellemi téren a tudás tesz valakit vezetővé és nem a kinevezés hatalma.

Éppen ezért sohasem törekedtél a hatalomra, inkább elhárítottad még a látszatát is annak, hogy a bürokráciának helye lehet egy tudományos kutatóintézetben. Hittél a tudomány és a szabad gondolkodás öntörvényű fejlődésében, nagyon szeretted elvitatkozni, mert hitted, hogy a vita és a vélemények ütköztetése közösségépítő erejű.

Igen, a közösség — ez volt életed értelme, mint intézetünk egyik alapítója, azt remélted, hogy az együttes munka igazi közösséget kovácsol majd össze. A nagy sikerű folklór konferenciák sorozatának gondolata, és többnek témája is Tőled származott. Minden alkalommal megcsodálhattuk előadásod visszafogott stílusát, s egyúttal a felvetett probléma és a megoldást, magyarázatot sugalló gondolatok eredetiségét, a filológiai pontosságot és a bemutatott, az elezett anyag gazdagságát.

Ez utóbbiról már csak azért is kell külön szólni, mert nyelvtudásod és felkészültséged olyan kultúrákból hozott üzenetet, amelyek (nevezetesen a kaukázusi népeké) különben kiestek volna a hazai néprajz látóköréből.

Szomorú, hogy a szakma nem értékelte tudásod, nem használták ki — talán néhány félév kivételével az egyetemen sem, — kivételes, lényeglátó képességed, hihetetlen olvasottságod és emlékezeted, röviden: tanításra született egyéniséged képességeit.

Szomorú az is, hogy nem készült el a kutatói munkásságot betetőző tudományos doktori értekezés, bár biztos vagyok abban, hogy legalább két-három változatban az egyes jegyzetek kéziratban megvannak számtalan füzeteid mélyén.

Mert tudni kell ISTVÁNOVITS MÁRTONról, hogy rengeteget dolgozott, jegyzetelt és olvasott! Céduláiból több disszertációt írhatnának tanítványai (ha lettek/lehettek volna), és minden nap vezetett feljegyzéseiből egyszer talán belső rejtett története lesz rekonstruálható egy majdani tudománytörténet számára, amibe munkásságodnak örökre helye van nemcsak a grúz filológiát érintő cikkeiddel, de az új magyar néprajzi szintézis elsőként megjelent folklórkötetével is, melyet az általad vezetett osztály tagjai készítettek el.

Végül szólnom kell egy személyes lelkifurdalásról is. Volt munkatársaid, barátaid hatvanadik születésnapod alkalmából (ha kissé megkésve is) 3 kötetnyi tanulmánnyal tisztelegtek előtted, sajnos az ünnepélyes átadás elmaradt, és én arra vártam, hogy majd egy szép tavaszi napon találkozunk, és átadjuk a több mint 600 oldalnyi tanulmánykötetet...

A tavasz eljött, Te elmentél — s talán valahol egy másvilági Folklor Centrumban BODROGI TIBORral csendben üldögéltek és megbeszéltek egy következő szimpózium szakmai témáját. Hiába várjuk már tanácsaid, hiába figyelnenék kritikáidra — elmentél, mert nem bírtad a közösség nélküli létet, hiszen a tudományos gondolatot a viták, a megmérések, a szimpóziumok légköre élteti. Tudományos etikád és tudásod mindig mérce marad számunkra, emléked megőrizzük, nyugodj békében!

HOPPÁL MIHÁLY

Istvánovits Márton

(1930–1991)

A jeles folklorista, híres gruzológus ISTVÁNOVITS MÁRTON 1991. április 8-án eltávozott körünkből. Szerény természetével, de határozott ideológiai elkötelezettségével, ötletgazdag vitakészségével, inspiráló gondolatfelvetésével, elmélyült filológiai kutatásaival kitörölhetetlen nyomot hagyott az elmúlt három évtized magyar folklorisztikai kutatásában. 1930. szeptember 15-én született a Somogy megyei Toponáron, ahonnan szüleivel együtt fiatalon Pestimrére költözött. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, 1955-ben végzett muzeológia szakon, s a diplomamunkája igényes gyűjtésre támaszkodó újszerű elemzés volt *Egy magyar munkásmesemondó* címmel. Egy éves múzeumi gyakorlat után aspiranturára jelentkezett, és 1956–59 között Tbiliszipben, az Állami Egyetemen mélyítette el tudományos képzettségét. 1959-ben lett kandidátus a *Problemü genezisa gruzinszkoj lokalnoj redakcii szkazocsnogo tipa 'Premena rola'* című (AaTh 514 'Nemek cseréje' mesetípusról készített) disszertációval. Az egész életre szóló, a későbbi kutatói pálya indíttatását az Ethnographia 1960. évi írásából lehet leghitelesebben megismerni.

Istvánovits Márton

ISTVÁNOVITS MÁRTON mesekutatóként indult, de a folklór minden műfaja iránt nyitott volt. Írásaiban az anyagfeltárást esztétikai, társadalomtudományi, filológiai mód-

szer, illetve szemlélet együttes alkalmazásával végezte, és bizonyította a népköltészet egészében való jártasságát, elméleti felkészültségét. Első dolgozatainak egyikében *Az építődáldozat motívum mondai és balladai redakcióihoz* hozott grúz párhuzamokat korábban ismeretlen források alapján, ezzel szélesítette a nálunk a Kőműves Kelemené-ballada kapcsán ismertté vált motívum kultúrtörténeti összefüggéseit. Majd évekkel később újra a balladaköltészethez fordult *A két királygyermek balladája* című dolgozatában, ahol a magyar népköltészet egy darabja kapcsán a mítoszi háttérhez kívánt korábban nem ismert összefüggéseket nyújtani. Közvetetten e műfajhoz kapcsolható a *Prolegomena a grúz betyárfolklorhoz* című írása is, amelyben az „igaz betyár” alakjának történeti háttéréről, társadalmi közegéről, költészeti vetületéről adott szélesívű képet nagy összehasonlító anyag segítségével.

A műfajok összefüggéseire, sokszor, sokféleképpen kitért, választ keresve a mindmáig megválaszolatlan elvi és rendszerezési kérdésekre. A grúz folklór középkori írásos előzményei, a XIX. századi magyar népköltészet adatai, a művészetek különböző területén található párhuzamok összevetésével több ízben rámutatott egy-egy konkrét folklóralkotás mítoszi gyökerére. Igényessége, filológiai műveltsége készítette a legösszetettebb kérdések megválaszolására. A mítosz és eposz, a mítosz és monda, a mítosz és ballada, illetve más műfajok összefüggéseire mindig egy-egy konkrét példa elemzésével kívánt rámutatni. Hadd említsem meg néhány idevonatkozó írását a teljességre való törekvés nélkül: *Ibero-Caucasica: mythe et epopée, Egy folklór szűzsé alakulása; Istenek születése (A hevstur theogónia); Sirató és munkadal; A grúz mtib-luri; Pharnavaz király álma, A Guntram-monda történetéhez*. A kifejezetten folklórelméleti írásai elvi szinten is megfogalmazták a műfajok születésének bonyolult folyamatát, az egyes folklóralkotások művelődéstörténeti háttérét. Teoretikus írásai közül legismertebb *A szovjet folklorisztika elmélete* című tanulmánya, illetve a *Néprajzi Lexikonban* közzé tett tanulmányértékű szócikkeinek sora.

A mítoszok folklór-vetületét látta ISTVÁNOVITS MÁRTON a rítusokban is. Jól bizonyítja ezt a halottkultuszról rendezett konferencián mondott vitaindító referátuma, valamint *A szván rituális grafika* jelentéstani vizsgálata, továbbá az Isten-képzetek folklór megfogalmazásainak elemzése mondákban. Sajnos már nem élhette meg az e témakör kapcsán az igazságos királyról írt dolgozatának közzétételét, amelyben *Traianus, Melik sah és kárvallott özvegyasszony* mese kapcsán az igazságos ítélkezés folklórvetületét tárta fel.

A különböző népek folklóráját vizsgálva ismételten visszatérő kutatási témája volt az etnogenezis. *A Föld országai* című kötetben megjelent összefoglalását évtizedekkel később újra meg újra átgondolta és folyóiratok hasábjain részben közzé is tette. Így például a besenyők eredetéről, a grúz és baszk rokonság kérdéseiről, a kartvel etnogenezisről írt. Idevonatkozó gondolatainak egy részét megfogalmazta az *Új elmélet az indoeurópai nyelvek és népek eredetéről* írt cikkében.

ISTVÁNOVITS MÁRTON sokszínű tevékenységének egyik legismertebb része a grúz irodalom interpretálása. E tekintetben nagyszámú szócikket írt a *Világirodalmi lexikon* felkérésére. A grúz irodalom is az ő fordításai, illetve nyersfordításai révén vált ismertté. *A király meg a pacsirta* című kötetben jelentkezett először műfordítóként, CSAVCSAVADZE *Az éji lovas* című művének fordítását is neki köszönhetjük. A

grúz lovagköltészet legszebb darabjait is ő fordította le nekünk magyaroknak, és az ezekhez fűzött filológiai megjegyzései fontos dokumentumai a gruzológiának. Kevesen tudják, hogy TÖMÖRKÉNY ISTVÁN elbeszélései ISTVÁNOVITS tolmácsolásában válhattak ismertté grúz nyelven.

A grúz hősköltészet — grúz lovagregény című értekezését a tudományok doktora fokozatra kívánta benyújtani. Több fejezet ebből elkészült, de ma még publikálásra várnak. Éveken át készült a bonyolult témakör minél mélyrehatóbb feldolgozása. A leginkább francia mintákra hasonlító lovagregény társadalomtörténeti összefüggései, alakulása, helyi fejlődésben gyökerező egyedi megjelenése és egyszersmind a néptől független esztétikai értékek megjelenésének összetett kérdéseit vizsgálta. Akik ismerték ISTVÁNOVITS MÁRTONT közelebbről, azok tudták, hogy nemcsak hazánkban ő volt a legjelentősebb RUSZTAVELI-kutató, cikkeit, eredményeit jobban ismerik és többet idézik a szülőföldjétől távolabb élő szakemberek, mint a magyarok.

ISTVÁNOVITS MÁRTON évtizedeken át tanított a budapesti tudományegyetem különböző filológiai tanszékein, kevesebbet a Folklore Tanszéken. Megalakulásától munkatársa volt az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának, 1973-tól ő állt a Folklor Osztály élén. A kezdeményezésére indult Folklor Szimpóziumokon különböző témakörökben rendszeres tudományos tanácskozás folyt, amelynek nyomán élénk szakmai viták alakulhattak ki. Ezeknek a konferenciáknak az anyaga megjelent egy-egy tanulmánykötetben, és így kedvezően befolyásolta a tudományos közéletet. Részt vállalt a *Magyar Néprajzi Lexikon* munkálataiban és a *Magyar Néprajz* című kézikönyv szerkesztési feladataiban. Az ő szerkesztői tevékenységét az elsőként megjelent népköltészetkötet jelzi. Összefoglaló tájékoztató írást készített a magyar folklór eredményeiről francia és orosz nyelven tudományos folyóiratok számára. A néprajztudomány iránti elkötelezettségét különböző akadémiai bizottságokban, szervezetekben éveken át érvényre juttatta, segítette a tudományos továbbképzést, tanácsadója volt különböző folyóiratok szerkesztőbizottságának, és a szakbizottsági tagság számára sosem formális feladat, hanem cselekvési lehetőség volt.

Sokirányú tevékenységéről azonban csak azok kaphattak képet, akik emberi közelségben, baráti kapcsolatban voltak vele, akik ismerték vitázó alkatát. Humánus természetével mindenkinek segített, aki hozzáfordult, de szerénysége miatt ez nem volt köztudott. Iniciatív képességét mindazok maguk hasznára fordíthatták, akik élvezték segítségét. Bárkinek szívesen fordított szakirodalmat azokról a nyelvekről, amelyeket ismert. Ma is több ezer oldalnyi a kiadatlan fordításainak gyűjteménye. A zárkóztottan megélt 60. születésnapjára barátai követelőzően jelentkeztek egy-egy neki készített cikkel, amellyel jelezni kívánták a hozzá fűződő szeretetet, tiszteletet. Ma már tudjuk, hogy a születésnap köszöntést kár volt halogatni, a párkák az ő fonalát hamar elvágják, és ezzel megszakadt a hazai Kaukázus-kutatás legfőbb ága.

KRÍZA ILDIKÓ

Elhunyt Hegyi Imre

HEGYI IMRE, a történettudomány (néprajz) kandidátusa, a Magyar Néprajzi Társaságnak több mint fél évszázadon keresztül tagja, életének 71. évében, 1991. december 3-án elhunyt. Temetése az evangélikus egyház szertartása szerint 1991. december 13-án volt Budapesten, a Farkasréti temetőben.

*

A Hegyi Imre sirjánál elmondott beszéd

Kedves Imre!

Megrendülten állunk koporsód mellett, s szomorúan kérdezzük a Mindenhatót, hogy miért távoztatott el körünkből, *szerteid* köréből olyan váratlanul? Tudjuk, hogy nem kaphatunk a kérdésre feleletet, de aki nyomon követi a Mindenható akaratát, érzi, *érezzük*, hogy nemes emberséged, humánusmod itt marad közöttünk. Ez a nemes emberiség koporsód deszkái közül, a gyász napjaiban is éltető erőt sugároz felénk.

A tudomány mezején tevékenykedtél, de a bölcsességet nem a szemináriumok padjaiban tanultad meg, hanem a *pokol tornácában*. A pokol tornáca már összeomlott *ott is, meg itt is*. De az elmenekült Sátánok magukkal cipelték a tornác gerendáit, hogy azzal reteszeljék el azok útját, akik a gondolat szabadságáért és a szellem tisztaságáért viaskodnak.

Hazajutottál a pokol tornácáról! Ismét hazád lett a KISFALUDYak regéket teremtő Bakonya. Az a Bakony, amelyben közeli koporsós elődeid, TATAY SÁNDOR és VAJKAI AURÉL regényt, tudományt fakasztottak abból a sziklából, amelyből Te is tudományt tudtál fakasztani.

Tudományoddal örökölni hagyta reánk a mindennapi szegény emberek tevékenységét, szándékát, akaratát. Kihallatszik munkáidból a favágók fejszecsapásának ritmusa, a harkályok kopácsolása, s az erdőzúgás, amely már évszázadok óta követi azokat, akiket a Bakony befogadott és elrejtett. A Sors, a Történelem ott nyelven és kultúrában valamiféle kis Európát alkotott. Tudtad mindig, hogy a múzeumok falai, amelyek között dolgoztál, a magyar nép kincseit őrzik. Nem az aranytól, hanem a munka verejtékétől csillogó kincseket. Ezeket pedig csak az tudja igazán értékelni, aki ott állt a pokol tornácán, mint annyiszor maga a magyar nép.

Hegyi Imre

Emberi és tudósi értékeidet csak emeli, hogy a magyar néphagyományokban nem a romantika bűbáját kerested és láttad, hanem a tisztesség, az öröm és bánat megnyilatkozásait. Eközben meg tudtad oltalmazni magad azoktól „az írástudóktól, kik hosszú köntösökben akarnak járni és szeretik a piaczkon való köszöntéseket és a gyülekezetekben az első ülést, és a lakomákon a főhelyeket.” (LUKÁCS 20, 46)

Ezért tiszteleg most a koporsód előtt, a végtelenbe induló vándorutad legkezdésén a magyar néprajztudomány. Búcsút intünk Néked hátrahagyott szeretteiddel együtt, abban a tudatban, hogy mi is követni fogunk!

De indulásunk előtt elmondjuk, hogy a jellemek, a humánus apostolai, akiket a világi halál már koporsóba helyezett, *tovább élnek*. Tovább élnek, mint azok az élők, akik a becstelenség batyujával különböző mankókra támaszkodva sántikálnak sivárrá tett magyar világunkban.

Kérlek, add át üzenetünket már távolra került magyarjainknak! Mondd meg nékik, hogy számunkra már aligha kerül koporsónak való deszka! Tömegsírba kerülünk, mint az egész magyar nemzet!

Kedves Imre! Veled vagyunk! A jó Isten áldása kísérfen! Az Ő bölcsességében nyugodj meg! Ő vigyáz szeretteidre!

Isten Veled!

GUNDA BÉLA

Hegyi Imre ravatalánál

*Hallgassatok, ne szóljon a dal,
Most a világ beszél,
S megfagynak forró szárnyaikkal
A zápor és a szél.
Könnyzápor, melyet bánat hajt,
Szél, melyet emberszív sóhajt,
Hiába minden: szellem, bűn, erény;
Nincsen remény!*

Ki tudja, hányszor juthattak eszébe HEGYI IMRÉnek VÖRÖSMARTY iménti, valamint költeményének következő sorai? A Sors, ma már azt is mondhatjuk, a történelem, életének nagyon fogékony szakaszában gyakran állította olyan megpróbáltatások elé, amelyek óhatatlanul vetették föl e kérdéseket: ez az ember? Mi értelme van az életnek? Van-e egyáltalán értelme? VÖRÖSMARTY ebben a versében többször azt ismétli: „Nincsen remény!” Akár a fronton, a háború szörnyűségei között, akár a rabság súlya, vagy akár életének más sorscsapásai alatt hányszor juthatott erre a végső következtetésre: „Nincsen remény!”

És mégsem ez az érzés, ez a következtetés irányította, alakította az életét. Az életbenmaradáshoz, a többszöri feltámadáshoz szükséges hit, erő és kitarás jellemezte, mégha ő is többször kerülhetett reménytelennek látszó helyzetbe. Mint oly sok kortársába Európában és Európán kívül, az ő életébe is sorsdöntően szólt bele a második világháború. Az érettségi után nem következett nyomban a továbbtanulás,

hanem a katonaság, a harctéri szolgálat. Erős, egészséges fiatalember volt, hittel és szerencsével átvészelte a háborút, s hozzákezdhetett hivatása megalapozásához. A budapesti egyetemen folytatott tanulmányokat, főleg LIGETI LAJOS, valamint NÉMETH GYULA tanszékén, hiszen elsősorban a közép-ázsiai altaji nyelvű nomadizáló népek kultúrája iránt érdeklődött. Rendszeres, szorgalmas látogatója volt a Néprajzi Múzeumnak, segített a gyűjteményi munkában, DIÓSZEGI VILMOS famulusaként ismerkedett az ázsiai gyűjteményekkel. Aztán egy napon elmaradt, sokáig nem láttuk újra, nem tudtunk róla semmit. Csupán annyit, hogy a lakásáról a rendőri szervek elvitték. Sokára derült ki, hogy a Szovjetunióba szállították, hosszú súlyos kényszermunkára ítélték. Már az ő szüksézáú elbeszéléseiből (hiszen szabadulásakor komolyan figyelmeztették, hogy élményeiről ne meséljen) tudhattuk meg, miután a hrucsovi korszak amnesztíája révén szabadult és hazakerült, hogy az emberi hitet és erőt milyen mértékben megpróbáló körülmények között élte át a rabság éveit, élte túl a folyamatos életveszélyt.

HEGYI IMRE tehát újra feltámadt, folytatta és befejezte az egyetemet, állást kapott a Néprajzi Múzeumban. Ez a helyzet azonban túlságosan idilli, inkább egy színműbe, mint az ő életébe illett volna. Az NKVD szabaddá tette ugyan és szeplőtelen életet ígért, ám nem így a hazai hatóságok. Az idill néhány éve után elbocsátották az állásából, szeplőssé tették, szeplői pedig súlyosan megnehezítették az életét. Még mindig maradt azonban annyi hite, amennyi a földről ismét talpra segítette. Fizikai munkát vállalt, fordításokat készített, alkalmi munkákkal foglalkozott. A viharok elültével visszakerült a Néprajzi Múzeumba. Igaz, hogy közép-ázsiai tudományos kutatási álmai nem váltak valóra, megtalálta azonban a helyét a magyar kultúrával foglalkozó néprajzi kutatásban. Bizonyára gyermekkori, diákkori élményei, eleven emlékei, tehát a szülőföld, a Bakony hatására kezdett az erdőgazdálkodás néprajzi kérdéseivel foglalkozni, helyszíni gyűjtésekkel, valamint levéltári kutatásokkal egyre mélyebbre fúrván magát ebbe a fontos, szép, izgalmas kérdéseket, s egyúttal a jó eredmények örömeit is ígérő témakörbe. Az élet hűséges, megértő társsal ajándékozta meg. Élete végén még azt is megérhette, hogy jogilag lemosódtak a szeplői.

A Magyar Néprajzi Társaság képviselőjében búcsúzom HEGYI IMRÉTŐL, Társaságunk régi, aktív tagjától, a magyar néprajz tántoríthatatlan, eredményes művelőjétől. Mélységes hite támogatásával tudott kibírni minden bajt, szenvedést, volt képes újra meg újra feltámadni, s kitartani eszményei és hivatása mellett. Bárcsak sokaknak válhatna példájává, segítőjévé, bátorítójává az ő hite, akár reménytelennek látszó helyzetükben is! Gyászoló, lesújtott hozzátartozói is az Ő hite forrásához vigyék poharukat!

VÖRÖSMARTY soraival kezdtem búcsúztatómat, az ő szavaival zárom is:

*De aki annyit élt
Sír el nem temeti,
Sírját a hála szent
kezekkel öleli.*

*Emléke oltva van
A földbe, melyen élt,*

*Mélyen bocsátja be
Megáldott gyökerét.*

*S midőn magasra nőtt,
A fának sudarán
Ragyognak tettei,
Arany gyümölcs gyanánt.*

*S idő és a világ
Bevégzik a művet,
Mit véghez jutni sors
S élet nem engedett.*

Imre barátunk nyugodj békében!

KODOLÁNYI JÁNOS

Hegy Imre irodalmi munkássága

Könyvek, tanulmányok

- 1957 *Adatok a teknővájó cigányok megtelepedéséhez.* — Néprajzi Közlemények 2:1—2. 176—184.
Erdei fakitermelés Bakonycseryén. — Néprajzi Közlemények 2:3—4. 125—155.
- 1958 *A fa fuvarozása a bakonycseryei erdőkben.* — Néprajzi Közlemények 3:1—2. 202—217.
- 1959 *A gajai malmok csúvározásához.* — Néprajzi Közlemények 4:1—2. 216—221.
Szamárfülű kán. Tuvai népmesék. Vál., ford., az utószót és a jegyzeteket írta —
— Bp., Európa K. (Népek meséi, 16.)
Ism. KOVÁCS Á. — Index Ethnographicus 3:2. 1959. 179. KISS G. — Acta Ethnographica 9. 1960. 227.
- 1960 *Dr. Hankó Béla 1886—1959.* — Ethnographia 71:1. 121—123.
- 1961 *Elvarázsolts madarak. Örmény népmesék.* Vál., ford., az utószót és a jegyzeteket írta —
— Bp., Európa K. (Népek meséi.)
A fahamu felhasználása. — Ethnographia 72:2. 278—283.
- 1964 *A lisztminőségek és a tésztaételek összefüggése. Zusammenhänge der Mehlqualität und der Mehlspeisesorten. (Tésztaételek Mezőkövácsházán és környékén a századfordulótól napjainkig.)* — Ethnographia 75:3. 362—383., ill.
Nemzetiségeink lábbeli viselete. — Bőripari Tud. Egyes. Múzeumi Bizottságának kiadványa. Bp., 39—63.
Szelo Virjatyino v proslom i nasztojascsem. Virjatyino falu a múltban és jelenben. Pod. red. KUSNYER, P. I. Moszkva, 1958. Részlegesen ford. — Néprajzi Dokumentáció 7:1—4. 127.
- 1965 *A Bakonyon keresztül-kasul. Beszámoló.* — Természettudományi Közlöny 4. sz.

- 1967 *Vajnyérés. Mutatvány a Magyar Néprajzi Atlasz anyagából.* — Néprajzi Értesítő 49. 47—50., ill. térk.
- 1970 *Gyűjtőgető gazdálkodás az északkeleti Bakonyban. Sammelwirtschaft im nordöstlichen Bakonygebirge.* — Ethnographia 81:2—4. 442—452., bibl. 450—451.
- 1971 *Magyar népi vadászeszközök és vadfogási módok.* — Nimród 3:11. 6—7.
- 1972 *A Bakony népi erdőgazdálkodása. Doktori disszertáció.* — Bp., ELTE soksz. 350 p. 230 fotomell. Gépirat.
Etnološka istraživanja narodne arhitekture poslednjih deset godina u Madjarskoj. — Narodno Stvaralaštvo Folklor 11: 41—43. 121—136.
Vadászattörténeti szimpózium. Budapest, 1971. IX. 11-én. — Ethnographia 83:1. 173—174.
- 1975 *A népi erdőgazdálkodás jogszokásairól.* — In: *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon.* Szerk.: KOLOSSVÁRY SZABOLCSNÉ. Bp., 490—512.
A népi erdőkiélés jogszokásai (1849—1945). — Néprajzi Értesítő 57. 113—137., bibl. 135—136.
Népi természetismeret és az erdei melléktermékek. — Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei 8—10. 169—180.
Néprajzi előadások. „A népi természetismeret és az erdő termékei”, 1975. febr. — Néprajzi Hírek 4. 21—22.
Rechtsgewohnheiten des Volkswaldbesitzes in Ungarn. — Acta Ethnographica 24:1—2. 1—25., bibl. 24—25.
- 1976 *A malom.* — In: *Bakonyi vízimalmok.* 5—9.
A malmok. — In: A Budapesti XIV. ker. Kassák Klub és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiállítási vezetőjének bevezetője. Bp.
- 1977 *Erdőgazdálkodásunk néprajzi formái, különös tekintettel az Észak-Bakonyra. Kandidátusi értekezés.* — Bp. MTA KESZ soksz. 369 p., 10 t. 1 térk. mell. Gépirat.
Erdőgazdálkodásunk néprajzi formái, különös tekintettel az Észak-Bakonyra. Kandidátusi értekezés tézisei. — Bp. MTA KESZ soksz. 9. p.
- 1978 *Kandidátusi értekezés megvédése.* (PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, KRESZ MÁRIA.) — Néprajzi Hírek 7. 29—30.
 In: *Messzi népek magyar kutatói. Az egyetemes néprajz magyar előfutárai és művelői.* Szerk., bev.: BODROGI TIBOR. 1. köt. — Bp., Gondolat. (A magyar néprajz klasszikusai.)
Benyovszky Móric Ágost (1741—1786). 68—70.
 BENYOVSZKY M. Á.: *Emlékek és utazások.* Válogatta. 70—92., 1 t.
Nógel István (Vsz. 1820—1860 után). 188—190.
 NÓGEL I.: *Utazás keleten.* Válogatta. 190—215.
Vámbéry Ármin (1832—1913). 363—364.
 VÁMBÉRY Á.: *Közép-ázsiai utazás.* Válogatta. 364—391.
Lóczy Lajos (1819—1920). 392—394.

- LÓCZY L.: *Utazás Kínában*. Válogatta. 394—409., 1 t.
In: *Messzi népek magyar kutatói. Az egyetemes néprajz magyar előfutárai és művelői*. Szerk. bev.: BODROGI TIBOR. 2. köt. — Bp., Gondolat. (A magyar néprajz klasszikusai.)
Széchenyi Béla (1837—1918). 7—8.
- KREITNER G.: *Keleti utazás*. Válogatta. 9—32.
Zichy Jenő (1837—1906). 122—124.
- ZICHY J.: *Harmadik ázsiai utazás*. Válogatta. 124—133.
Cholnoky Jenő (1870—1950). 134—136.
- CHOLNOKY J.: *A kínai nagy lapályon*. Válogatta. 136—153., ill.
Almásy György (1864—1933). 175—176.
- ALMÁSY GY.: *Vándor-utam Ázsia szívébe*. Válogatta. 177—189.
Lendl Adolf (1862—1943). 228—229.
- LENDL A.: *Utí levelek két világrészről*. Válogatta. 230—259.
Prinz Gyula (1882—1974). 260—262.
- PRINZ GY.: *Utazásaim Belső-Ázsiában*. Válogatta. 262—282.
Barátosi Balogh Benedek (1870—1945). 283—284.
- BARÁTOSI BALOGH B.: *Dai Nippon*. Válogatta. 284—306.
Diószegi Vilmos (1923—1972). 390—391.
- DIÓSZEGI V.: *Sámánok nyomában*. Válogatta. 392—408., 1 t.
Népi erdőgazdálkodás a Bakonyban. — Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei 11—12. 205—240.
A népi erdőkiélés történeti formái. (Az Észak-keleti-Bakony erdőgazdálkodása az utolsó kétszáz évben.) — Bp., Akadémiai K. 319 p., 1 térk. ill., bibl. 206—216.
A TIT Néprajzi Választmányának ülése. Bp. 1978. nov. 21. — Néprajzi Hírek 7. 97—99.
- 1981 *Régi faszénégető boksák. „Iparrégészeti kutatások Magyarországon” c. szimpozium. Sopron 1980. júl. 28—30.* — In: *Iparrégészet. Égetőkemencék*. Szerk.: GÖMÖRI JÁNOS. Veszprém, MTA VEAB. 100—107.
- 1982 *Fejezetek a Bakony erdei állattartásának történetéből.* — In: *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen, 253—269., bibl. 268—269.
Iparrégészeti szimpozium Veszprémben. — Néprajzi Hírek 11:3—4. 65—66.
Wort und Recht in der Völkischen Waldbenutzung in Ungarn. — *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristum*, Turku, 8. 32—39.
- 1983 *A Központi Bányászati Múzeum könyvtára. (LOCSMÁNDY ERZSÉBETtel.)* — *BKL Bányászat* 116:9. 627—630., ill.
Lányok ünnepi viselete és a színek szerepe a 19—20. század fordulóján Bakony-csernyén. — *Fejér Megyei Szemle* 1. 57—70., ill.

- 1984 *A magyar bányászat középkori kezdetei.* — In: *Iparrégészet.* 2. köt. Veszprém, MTA VEAB Tört. Szakbiz. — OMBKE. 61—71.
- 1985 *Chapters from the ethnography of mining.* — In: *Neogene mineral resources in the Carpathian Basin.* Ed.: HÁLA JÓZSEF. Bp., 625—648.
Nyestezés. — Soproni Egyetem (Az Erdészeti és Faipari Egyetem Lapja) 5—6. 23. Múzeumi különszám.
- 1987 *„A bányászati és erdészeti felsőoktatás kialakulása” c. kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban. Megnyitó beszéd. 1983. VIII. 25-én.* — Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei 13—14. 103—106.
Magyar Néprajzi Atlasz. 2. Atlas der ungarischen Volkskultur. 2. Atlas of Hungarian folk culture 2. — Bp., Akadémiai K. 124—127. SZOLNOKY LAJOSsal 102. p.
- 1988 *Történeti adatok az északi Partium 18—19. századi erdőgazdálkodásához.* — Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei 16. 23—26.
- 1989 *Magyar Néprajzi Atlasz. 4—6. Atlas der ungarischen Volkskultur. 4—6. Atlas of Hungarian folk culture 4—6.* — Bp., Akadémiai K. MORVAY JUDITtal 261—263., HORVÁTH TERÉZIÁval 330—332., 342. KISBÁN ESZTERrel 349—358.
Vonások az Északkeleti-Bakony történeti néprajzának arculatához. Some features to the historic ethnography of the North-East Bakony areas. — Fejér Megyei Szemle 1. 75—83.
- 1991 *Erdei legelők az Észak-Keleti Bakonyban. Pastures in the forests of the North-East Bakony.* — In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége.* Bp., 209—212.
- 1992 *Magyar Néprajzi Atlasz. 7. Atlas der ungarischen Volkskultur. 7. Atlas of Hungarian folk culture 7.* — Bp., Akadémiai K. BARABÁS JENŐvel 468—469.

Könyvismertetések

- 1956 *Ingyejcū Ameriki. Moszkva 1955.* — Index Ethnographicus 1:2. 90—91.
- 1957 *Arheologicseskije rabotū v Tadzsikisztāne v 1955 g. Moszkva 1956.* — Ethnographia 68:4. 652.
Mandelstam, A. M.: Materialū k isztoriko-geograficseszkomu obzoru Pamira i pripamirszkij oblasztyej. Moszkva 1957. — Ethnographia 68:4. 652.
Moora, H. A.: Voproszū etnicseszkij isztorij esztonszkogo naroda. Pod. red. Tallinn 1956. — Ethnographia 68:4. 650—652. és Index Ethnographicus 2:1. 8.
Nurdzsanov, N.: Tadzsikiskij narodnūj tyeatr. Moszkva 1956. — Ethnographia 68:4. 652.
Szbornyik sztyatyjej poszvjascsennūh iszkussztvo tadzsikszkiego naroda. Moszkva 1956. — Ethnographia 68:4. 652.
Szibirskij etnograficseszkij szbornyik II. Moszkva—Leningrád 1957. — Index Ethnographicus 2:1. 7.

- Levin, M. G.—Potapov, L. A.: *Narodü Szibiri. Moszkva—Leningrád 1956.* — Index Ethnographicus 2:2. 116—117.
- 1958 Adrianova-Peretz, V. P.: *Russzkoje narodnoje poetyicseszkoje tvorcseszto, Pod. red. 2:1—2. Moszkva—Leningrád 1953—1956.* — Index Ethnographicus 3:1. 33.
- Anyikin, V. P.: *Russzkije narodnüle poszlovicü, pogovorki, zagadki i gyetszkij folklor. Moszkva 1957.* — Index Ethnographicus 3:1. 31—32.
- Asztahova, A. M.—Bazanov, V. G.—Szkripily, M. O.: *Russzkij folklor. Matyerialü i isszledovanyija. Moszkva—Leningrád 1956—1958.* — Index Ethnographicus 3:1. 32—33. (1—2. köt.), Uo. 3:2. 175—176. (3. köt.)
- Avaneszov, R. I.: *Atlasz russzkih narodnüh govorov centralnüh oblasztyej k vosztoku ot Moszkvü. Pod. red. — Moszkva 1957.* — Index Ethnographicus 3:1. 6—7.
- Bernstejn, Sz. B.: *Atlasz bolgarszkij govorov v SzSzSzR. Pod. red. Moszkva 1958.* — Index Ethnographicus 3:2. 139—140.
- Graf, A. E.: *6000 deutsche und russische Sprichwörter. Ausgewählt und verglichen von —. Halle-Saale 1958.* — Index Ethnographicus 3:1. 31.
- Rahimov, M. R.: *Zemlegyelije tadzsikov basszejna r. Hingou v dorevoljucionnüle period. Sztalinabad 1957.* — Ethnographia 69:2. 309—311.
- Schmidehelm, M. N.: *Arheologicseszkiye pamjatnyiki perioda razlozsényija rodovogo sztroja na szeverovosztoke Esztonyii. Tallinn 1955.* — Ethnographia 69:3. 492—493.
- Vahtyina, V. V.—Itsz, R. F.: *Epicseszkiye szkazanyija narodov juzsnogo Kitaja. Moszkva—Leningrad 1956.* — Index Ethnographicus 3:1. 41.
- 1959 Belicer, V. N.: *Ocserki po etnografii narodov komi XIX nacsala XX v. Moszkva 1958.* — Index Ethnographicus 3:2. (1958) 148—149. és Ethnographia 70:1—3. 477—480.
- Tokarjev, Sz. A.: *Religioznüle verovanyija vosztocsno-szlavjanszkij narodov XIX nacsala XX veka. Moszkva—Leningrád 1957.* — Acta Ethnographica 8:3—4. 369—370.
- 1960 Belicer, V. N.: *Ocserki po etnografii narodov komi XIX nacsala XX veka. Moszkva 1958.* — Acta Ethnographica 9:3—4. 438—442.
- Csicserov, V. I.: *Zimnij period russzkogo narodnogo zemlegyelcsekogo kalendarja XVI—XIX vekov Moszkva 1957.* — Ethnographia 71:4. 633.
- Dankó I.: *A pusztatúrpásztói tanyaközpont élete.* — Ethnographia 66:1—4. (1955) 471—478. és Demos 1:2. 147—148. hasáb.
- Takáts Gy.: *A szömörce aratásról és a tobakokról.* — Ethnographia 67:4. (1956) 579—592. és Demos 1:2. 159. hasáb.
- Tokarjev, Sz. A.: *Etnografija narodov SzSzSzR. Moszkva 1958.* — Acta Ethnographica 9:1—2. 242—243. és Ethnographia 71:1. 148—149.
- Tokarjev, Sz. A.: *Religioznüle verovanyija vosztocsnoszlavjanszkij narodov XIX nacsala XX veka. Moszkva—Leningrád 1957.* — Ethnographia 71:1. 152—153.

- 1962 Andrejev, M. Sz.: *Tadzsiiki basszejna r. Huf (Verhnyaja Amu-Darja). 2. köt. Szta-
linabad 1958.* — Ethnographia 73:4. 636—638.
*Dolgiĥ, B. O.: Rodovoj i plemennoj szosztav narodov Szibirü v XVIII. veke. Moszkva
1960.* — Ethnographia 73:4. 634—636. és Acta Ethnographica 11:3—4. 451—463.
*Vosztocsnoaziatszkij etnograficeszkij szbornyik. 1—2. köt. Moszkva—Leningrád
1960—1961.* — Ethnographia 73:4. 631—634.
- 1963 Andrejev, M. Sz.: *Tadzsiiki basszejna r. Huf (Verhnyaja Amu-Darja). 2. köt. Szta-
linabad 1958.* — Acta Ethnographica 12:3—4. 454—456.
*Vosztocsnoaziatszkij etnograficeszkij szbornyik 1—2. köt. Moszkva—Leningrád
1960—1961.* — Acta Ethnographica 12:1—2. 219—222.
- 1966 Lajos Á.: *Borsodi fonó. Miskolc 1965. (A miskolci Herman Ottó Múzeum Kiadványai,
3.)* — Borsodi Szemle 10:2. 86—88.
- 1972 Gumilev, L. N.: *Drevnyije turki. Moszkva 1967.* — Ethnographia 83:1. 120—123.
- 1973 Gumilev, L. N.: *Drevnyije turki. Moszkva 1967.* — Acta Ethnographica 22:1—2.
244—247.
- 1980 Petercsák T.: *Hegyköz. Miskolc 1978. (Borsodi kismonográfiák, 6.)* — Ethnographia
91:1. 137—138.
- 1981 Vass L.: *A Bükk-hegység üveghutái. Miskolc 1981. (Borsodi kismonográfiák, 7.)*
— Ethnographia 92:1. 188—189.
- 1982 *Suvremenost Mihajla Vitkoviĉa.* — Etnografija Juzsnih Slavena u Madjarskoj, 5.
193—194.
- 1983 *Amit unokáink mégis látni fognak...* — BKL Bányászat 116:9. 635.
Technikatörténeti nemzetközi szimpozion. — BKL Bányászat 116:9. 630.

Műfordítások (válogatás)

Önálló kötetek

- BELJAJEVA, LILIJÁ: *Hét év nem számít.* — Bp., Európa K., 1979. 252 p.
- CSILADZE, OTAR: *Ment egy ember az úton.* — Bp., Magvető K., 1983. 650 p. (Világ-
könyvtár '83.)
- MAKANYIN, VLAGYIMIR: *Elnémult tűzoltók.* — Bp., Magvető K., 1986. 140 p. (Rakéta
könyvtár.)

Tanulmányok, kisregények, novellák, drámák

- ALIJEVA, FAZU: *A források a hegyekben születnek.* — Szovjet Irodalom 7. 1975.
4—57.
- Hogyan tanulmányoztam a parasztokat.* — In: VLAGYIMIR BONCS-BRUJEVICS „Istenek
Törvénye”. Bp., Európa K., 1982. 227—248. p. (Vallástörténeti Tanulmányok.)

MAKAJONOK, ANDREJ: *Ítékezés*. — In: *Mai szovjet drámák II.* Bp., Európai K., 1980. 9—54.

MAKANYIN, VLAGYIMIR: *A második hegedűs*. — Szovjet Irodalom 2. 1990. 4—35.

A szerző által készített irodalomjegyzéket kiegészítette és összeállította:
SERFŐZÓNÉ GÉMES MAGDA

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása: a gyermekélet bemutatása
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

MINDENFÉLE

Csángó fesztivál Külsőrekecsinben

1991. június 9-én tartották a Bákó megyei Külsőrekecsinben azt a hagyományörző kulturális találkozót, ami rendkívüliségével mérföldkő lehet. A lézpedi és a pusztinai találkozók után ez volt az első, ahol magyarországi táncosok és vendégzenészek is szerepeltek, és zavartalanul elő is adhatták műsorukat.

A fesztivál szervezésében SÁRA FERENC néptáncos-koreográfus, a Tatros Együttes (KERÉNYI RÓBERT, HORVÁTH GYULA), a külsőrekecsini SZARKA MARIKA és lelkes leánycsapata vett részt. SÁRA FERENC és a Tatros Együttes szerepeltetése viszontmehívás volt, a rekecsini, klézsei, somoskai táncosok és énekesek tavaszi, magyarországi vendéglátása és szerepeltetése után. Remek példája ez a minisztériumok, hivatalos szervek nélküli természetes, meleg, emberi viszonyokra épülő kulturális kapcsolatoknak, amely mindig életképes és őszinte.

A magyarországi szereplők (a budapesti Kerekes Táncegyüttes 8 tagja, a debreceni Forgó Rózsa Táncegyüttes 10 táncosa, egy amerikai hölgy és NAGY ZOLTÁN JÓZSEF operatőr), maguk bérelte Ikarus autóbusszal érkeztek meg június 7-én a hetek óta eső áztatta, eldugott moldvai csángó magyar faluba. A rendkívüli rossz idő lehetetlenné tette, hogy a fesztivált szabadban tartsák meg, így a szereplők és a nézők a kicsiny, kopott moziterembe zsúfolódtak össze a vasárnapi mise után.

Délután két óraker a luzikalugari leányok és asszonyok díszes csoportja kezdte meg a műsort CSERNYIK MARIKA néni vezetésével. Gyönyörű guzsalyas dalokat énekeltek. Nagy sikerrel fogadott műsorok után következtek a magyarországiak. A terem zsúfolásig megtelt, négyszáz csillogó szemű fiatal, és magyar szóra, zenére kíváncsi öreg várta izgatottan a távoli rokonok műsorát. Az ablakmélyedésekben csokorban ültek a hallgatók, többen a zuhogó esőben az udvaron rekedtek, de hallgatni akarták a magyarok zenéjét. Közkívánatra, előbb magyar táncokat mutattak be a szereplők, szatmári verbunkost a legények és a JUHÁSZ KATI vezette leányok karikázót adtak elő. A zenét a rekecsini FEHÉR MÁRTON hegedűs fiaival és a Tatros Együttes szolgáltatta, majd moldvai csángó táncokat adtak elő a magyarok. A helyiek öröme és csodálkozása kísérte műsorukat. Több évtizede nem volt ennyi magyar büntetlenül és így Külsőrekecsinben! A 300 ezer moldvai katolikus közül ez a kicsi falu most átélte és szájhagyományában élni is fogja a magyarsághoz tartozás élményét. Rá kell döbennünk, nemcsak erdélyi magyarságban, de romániai magyarságban (!) kell gondolkoznunk. A pusztinai énekes asszonyok és táncosok szépen megformált műsora következett ezután NYISZTOR ILONA lelkes vezetésével. A műsor és utazás megszerzésében segítségére volt SZŐCS ANNA és a Budapesten tanuló NYISZTOR TINKA. Kísérőjük a felsorolt zenészeken kívül a román STEJARU BOGDAN TODOR hegedűs volt, ki derült kedéllyel, jókedvű muzsikálással szolgálta a csángó találkozó ügyét. Köszönet ezért. A lézpediek két csodálatos énekes asszonya következett ezután, akik a szakadó esőben, hegyi ösvényeken, több órányi gyalogos út után érkeztek meg.

A pusztinai csoport a külsőrekecsini fesztiválon
(Fotó: CSOMA GERGELY)

A hagyományörző találkozót a vendéglátók leánycsoportjának produkciója zárta. Előbb a 6—10 éveseket összetartó kislánycsoport énekeiben, majd a nagyleányok táncaiban és dalaiban gyönyörködött a közönség.

Rövid szünet után BOKA GÁBOR „Lopótök” színháza PETŐFI *A helység kalapácsa* c. művét adta elő, majd a vacsora után hajnalig tartó bál következett. Nagy sikert aratott a Tatros Együttes hagyományos kobza, furulya zenéje.

Hétfő hajnalban indultak a szereplők és SÁRA FERENC a határ felé, a falusiak búcsúzkodó szavaitól kísérve és a kéréssel szívükben: legyen ennek a találkozóknak folytatása majd! A busz elindult. Minden magyarországi szereplő, hogy a fesztiválon részt vehessen és ebben a felemelő, megrendítő élményben részesüljön, 3000 forintot fizetett, ennyibe került ugyanis az autóbusz bérlése.

CSOMA GERGELY

„Hitünket, nyelvünket, szokásainkat nem adjuk fel soha...”

A fenti jelmondat jegyében került sor 1991. július 14-én Csíksomlyón, az első rendezvény 60. évfordulóján, az *Ezer Székely Leány Találkozója*ra.

A hajdani találkozók szelleme szerint, közel fél évszázados kényszerszünetelés után, több ezer leány és legény és nemcsak ők, együtt vettek részt a somlyói kegytemplom előtt celebrált szentmisén, amit leányok-legények lovas felvonulása, népviseleti parádé, majd a Kissomlyó oldalán felállított színpadon több órás népi tánc, népdal, együtténeklés követett.

A tavalyi első, bátortalan újraindítás után az idén Csíksomlyó valóban a székelymagyar ifjúság találkozóhelye volt, hisz a Barcaságtól Háromszéken át, Marosvásárhelytől errefele Udvarhely, Gyergyó, Csík fiataljai mind-mind képviseltették magukat.

A népviselet gazdagságának, népdalaink, táncaink szépségének újrafelfedezése, az ebből fakadó együvértartozás csodálatos ereje lehet az a gondolat és érzelmi együttes, amely dogmatikus belepolitizálás nélkül egy újfajta áramkörbe fogta be ifjúságunkat, mindannyiunkat.

Az *Ezer Székely Leány Találkozója* a csíki, csíkszeredai RMDSz, a ferences rend és a polgármesteri hivatal összeműködésének példamutató eredménye.

BALÁZS LAJOS

Horváth István irodalmi nap és falutalálkozó Magyarózdon

Érdekes kezdeményezés született meg a magyarózdi lakosok és a marosludasi RMDSz összefogásából. 1991. augusztus 31-én nagy tömegeket megmozgató népünnepséget szerveztek HORVÁTH ISTVÁN szülőfalujában. Maros megyében az 1990 márciusában bekövetkezett véres nemzetiségi összeütközések után megnőtt a bizonytalanság, az em-

*Az Ezer Székely Leány Találkozója Csíksomlyón, 1991-ben
(Fotó: BALÁZS LAJOS)*

berek mintha félnébbek, bizalmatlanabbak, halkabbak lettek volna. Ezt a némaságot törték meg a HORVÁTH ISTVÁNra emlékező irodalmi nappal.

Maros megyéből és a Küküllők vidékéről több ezer ember érkezett a szervezők hívó szavára. Az ünnepséget DOMOKOS GÉZA köszöntőjével nyitották, majd TÓKÉS LÁSZLÓ ígét hirdetett. A mezőcsávási kórus zoltárokkal emelte a rendezvény ünnepélyességét, s azután rövid méltatások következtek. PÁLL ANTAL marosvásárhelyi levéltáros a Magyarózd történetére vonatkozó adatokat értékelte. POZSONY FERENC HORVÁTH ISTVÁN folklorisztikai munkásságát elemezte, külön kiemelve *A magyarózd-i toronyaljja* című falumonográfia aktuális és maradandó értékeit. FODOR SÁNDOR a katolikus egyház üzenetét tolmácsolta, s ugyanakkor a folyóiratszerkesztő HORVÁTH ISTVÁNra emlékezve kiemelte a költő közéleti jelentőségét is. CZINE MIHÁLY költői és lírai hévvel emlékezett HORVÁTH ISTVÁN emberi varázsára, költészetének maradandó értékeire.

A résztvevők megkoszorúzták a költő sírját, majd a többzres tömeg forró hangulatában a költő szülőházát emlékházzá avatták, s falán lelepleztek egy emléktáblát. Az EMKE nevében TÓFALVI ZOLTÁN méltatta HORVÁTH ISTVÁN irodalmi, közéleti szerepét. A jelenlévők spontán módon magyarózd-i népdalok éneklésével egy hatalmas közösséggé kovácsolódtak.

A falutalálkozó a helység szélén lévő omladozó Radák-kastély kertjében folytatódott, ahol mezei népünnepség keretében bemutatkoztak a mezőcsávási kórus tagjai, a magyarózd-i fiatal és idősebb táncosok, a közeli dombói és királyfalvi népi együttesek. A színes népviselet és néptáncparádét BOÉR FERENC színművész szavalatai dúsították. Az ünnepélyen a jelenlévők kérésére PANEK KATI, a költő unokája gyimesi keservesekeket énekelt.

Amikor a falutalálkozóra összegyűlt nagy közösség kezdett az est beálltával hazaindulni, akkor a környékről összesereglett fiatalok reggelig tartó virtuóz pontozókkal és csárdásokkal búcsúztak egymástól.

POZSONY FERENC

Honti Napok Ipolyságon

A honti táj csodálatos és változatos. Ha a vidéket a megye hajdani székhelyéről, Ipolyságról vesszük szemügyre, akkor talán a város feletti Kálváriadombról szemlélve a legszebb a panoráma. A domb alatt folydogál az ősi Ipoly, szemben a megye nevét őrző kistelepülés, Hont község, a Hunt-Pázmányok hajdani fészke. Nem messzire a drégelyi hegyek, amelyek SZONDI GYÖRGY várának romjait is rejtegetik. Kelet felől a Cserhát hegyei kéklenek, északon pedig a Korponai és a Selmeci hegyek karéjazzák a látóhatárt. Közülük kiemelkedik az ezer méter magasságot meghaladó Szitnya.

Az Ipolyon innen és túl országutak találkoznak. Az egyik északi irányba, a bányavárosok felé, a másik a Börzsöny alatt délre, a Dunáig vezet. De jöhetünk ide kelet felől, Losonc vagy Balassagyarmat irányából, s közelíthetünk nyugatról, Léva

városától. A Korpona-, a Selmec-, a Kemence- és a Búr-patakok völgyei is erre felé találkoznak az Ipoly völgyével.

Ezt a kedvező földrajzi adottságot korán felismerték az őskori népek, s Európa vándorai is. Erről tanúskodott a magyaradi őstelep, a felsőtúri bronzkori település, akárcsak a kvádok védővonala, amely az Ipoly torkolatától a Szitnyáig húzódott, s melynek Ipolyszakállós és Lontó környékén bukkantak nyomaira. De építettek erre felé táborerődöket a rómaiaknak is, többek közt Bény, Szob, Pajojta és Visk határában. Az avarok földgyűri pedig Visk, Pásztó és Szete közelében maradtak meg.

Nem kerülték el ezt a vidéket a hunok, a szlávok és Árpád magyarjai sem. Hont azon megyék egyike volt, amelyet még Szent István alapított. Itt haladtak át az első utak is, összekötve Selmecbányát a Duna völgyével. Hisz az ország aranyfedezetének jelentős része a selmeci hegyekből került elő. Ezért vált Selmecbánya korán európai hírványavárossá.

Korán szerveződött az egyház is ezen a tájon. Erről tanúskodnak Árpád-kori templomaink, például Nagyborzsönyben, Ipolybalogon, Felsőszemeréden, Egegen, Hébecen és másutt. Csakhamar felépültek az első kolostorok, megalakultak a régi szerzetesrendek: Pásztón és Zebegényben a bencések, Márianosztrán a pálosok, Bozókön és Ipolyságon a premontreiek.

Ipolyság is a premontreieknek köszönheti, hogy egykor a fejlődés útjára lépett. A török sajnos megbénította ezt a fejlődést. S bár a város a múlt század elejétől Hont megye székhelye, fejlődése csak a század második felében indult meg újra. Míg nem a történelem ismét meg nem bénította azt.

Hont megye egykori székhelyén, Ipolyságon rendezték meg 1991 szeptember végén a *X. Honti Napokat*. Igaz, ha az első *Honti Napokról* nem feledkeztek volna meg, akkor a XI. ilyen ünnepségről beszélhetnénk. 1943-ban rendeztek ugyanis először hasonló ünnepséget a városban. Ennek ismertetése azonban külön dolgozat tárgyát képezheti.

A világháború után csak 1967-ben rendezték meg ismét a *Honti Napokat*. A célt akkor így fogalmazták meg: „Az Ipolyságon rendezendő Honti Napoknak a vidék, a honti táj, az itt élő nép gazdag művészetének bemutatójává, seregszemléjévé kell válnia. A rendezvénysorozatokon szeretnénk bemutatni a népművészet gazdag tárházát: a népi szokásokat, táncokat, a népdalt és a hangszeres zenét, hogy ezek sose merüljenek feledésbe.” 1969-től 1981-ig a Lévai járás funkcionáriusainak rendelkezésére már csak kétévenként lehetett *Honti Napokat* tartani Ipolyságon. Egyébként már ezekre a rendezvényekre is egyre erősebben rányomta kellemtelen bélyegét a parancsuralmi politikai rendszer. Tíz évig aztán nem rendeztek semmilyen folklórünnepséget a városban.

Az 1989-es novemberi események után ismét napirendre kerülhetett a rendezvény. Mert értik és tudatosítják a népi kultúra jellem- és közösségformáló erejét, a múlt iránti tisztelet fontosságát, az önismeret lényegét.

A *X. Honti Napok* rendezvénysorozata szeptember 28-án a történelmi és a néprajzi kiállítás megnyitásával vette kezdetét. A *Honti Napok* történetében ez mindenképp áttörésnek számított, hisz eddig ilyenre még nem került sor. Mert az elmúlt évtizedekben bizony a múlt sokak szemében csak szálkaként élt tájainkon. Sokan

kellemetlen lomtárnak tekintették azt, s legszívesebben minden emlékét kisöpörték volna. Arról sem igen akartak tudomást szerezni, hogy Ipolyságon a honismeretnek, a kiállításrendezéseknek és a muzeológiának egykor szép hagyományai voltak. Hisz FEJÉRVÁRY MIKLÓS és GYÜRKY MEDÁRD már 1838-ban megalapította a Honti Régészeti Társulatot. A PONGRÁCZ LAJOS indította Szondi Emlékbizottság az 1860-as évektől gyűjtötte a drégelyi emlékeket. 1869-ben a Magyar Történelmi Társulat tagjával — FRAKNÓI VILMOSSzal, IPOLYI ARNOLDdal, NYÁRY JENŐvel, NAGY IVÁNNal, KUBINYI FERENCcel — találkoztak Ipolyságon a múlt iránt érdeklődő Hont megyeiek. 1876-ban a Nemzetközi Őstörténelmi Kongresszus küldöttei jöttek el Hontba, hogy megtekintsék a magyaradi és a szántói ásatások őstörténelmi tárgyait.

1898-ban PONGRÁCZ ELEMÉR szervezett nagyszerű történelmi kiállítást. Tulajdonképpen ez tekinthető a múzeualapítás közvetlen előzményének, mert ebben az évben már meg is alakult Ipolyságon a Hontmegyei Múzeumtársulat. 1902-ben pedig megnyílt a Honti Múzeum, a vidék legrégebbi ilyen intézményeinek egyike.

Az 1920-as évek elején a múzeum anyagát — máig megmagyarázhatatlan okok miatt Selmecbányára szállították. Közel hetven év után most nyílt először lehetőség arra, hogy az ipolyságiak az innen elszármazott anyagnak legalább a töredékét megtekinthessék.

A Hont megye az idő tükrében című történelmi kiállításon bemutatnak néhányat azok közül a képek közül is, amelyek szintén a múzeum tulajdonában voltak egykor. Az olajképek legtöbbjét — Hont vármegyei koronaőrző nemes seregbeli vitéz; BALASSA BÁLINT gróf; KOHÁRY ISTVÁN; PALÁSTHY PÁL püspök; LAMBERT, a bozóki prépostság alapítója; ZSÓFIA, LAMBERT neje stb. — KUBÁNYI LAJOS festette.

A gazdag levéltári anyagból kiállították például KOHÁRY ISTVÁN 1663-as eredeti leveléről, a BORY ANDRÁS 1632-es periratáról, a NYÁRY JÁNOS 1643-as periratáról, az ISTVÁNFY MIKLÓS 1591-es eredeti leveléről készült fénymásolatot, továbbá a PONGRÁCZ LÁSZLÓ tábornoki kinevezéséről szóló császári diplomát, SOMOGYI ALBERT 1548-as címeres nemesi levelét stb. A gyűjteményből ezen kívül bemutatnak néhány korabeli harci eszközt is.

Értékes anyagot kaptak a kiállítók a Selmecbányai Evangélikus Egyházi Levéltárból. Többek között a Líceum 1838/39-es és az 1865/66-os tanévének naplóját, benne PETŐFI és MIKSZÁTH tanulmányi eredményeivel. Bemutatták ezen kívül a Selmeci Magyar Irodalmi Társaság 1864/65-ös eredeti alapszabályzatát, a líceumi ifjúság Remény című kézírásos lapját 1857-ből, a Korány első folyamát 1860-ból, az iskola 1864-ben kezdődő anyakönyvét, BREZNYIK JÁNOS iskolatörténetét stb.

A szobi Érdy János Könyvtárnak és Információs Központnak, valamint a szerencsi Zempléni Múzeumnak köszönhetően a kiállításon közel másfélszáz régi Hont megyei képeslapot is láthattunk Ipolyságon. Itt kell kiemelnünk azt a példaértékű kapcsolatot, amely ebben az évben az ipolyságiak és a szobiak közt kialakult. Már ez év májusában együtt rendezték azt a kiállítást Szobon, amelynek anyaga most jól beépült az ipolysági kiállításba. A több mint tíz panelon elsősorban Dél-Hont művelődéstörténeli, ipartörténeli emlékeit (bányászatát, fakitermelését és fafeldolgozását), mezőgazdaságát, közlekedését (vasútját, a dunai hajózást), a Börzsönyvidék gazdag népi kultúráját tárták elénk.

A kiállítóhelyiség tárlóiból nem hiányoztak az ipolysági nyomdák sajtótermékői, a korabeli megyei lapok (Honti Ellenzék, Honti Lapok, Selmeci Újság, A Hét, Főiskolai Lapok, a Diák, Honti Tanügy stb.) sem. De láthattuk a Hontra vonatkozó szakirodalmat, akárcsak az egykori megyei térképeket, valamint a honti születésű szerzők műveit is. Több értékes dokumentumot, fényképet, évkönyvet, katalógust is felfedezhettünk itt, amelyek az ipolysági iskolák múltjából villantottak fel valamit, az 1910-es nagy gazdasági kiállítást, BARTÓK gyűjtőútját, s más kulturális rendezvényeket öröklítettek meg. Persze a kiállítók korántsem törekedhettek a teljességre, hisz azt ott, ahol jelenleg hiányzik a múzeum, a levéltár, a helytörténeti kutatóhely, illetve a szakembergárda, nehéz lenne megvalósítani.

A néprajzi kiállításon elsősorban a vidék magyar, szlovák és német lakosságának viseletét mutatták be. Szép viseletanyagot láthattunk Palástról, Kemencéről, Nagyborzönyből, Hontnémetiből, Bétról, Cseriből, Dacsólamról, Korpona vidékéről stb. Látható volt a kenderfeldolgozás eszközeinek gazdag tárháza, a konyha eszköztára, a tisztaszoba berendezési anyaga stb. És nem hiányzott a messze földön híres bakabányai fazekasok terméke sem. Egymás mellé kerültek hát a tárgyak, a dokumentumok, s a kultúrák, hogy ezek is érzékeltessék a honti táj sokszínűségét, gazdag népművészetét, színes viseletanyagát.

Másnap, szeptember 29-én a népművészeti csoportok ünnepi felvonulásával kezdődött a gálaműsor. A környék tánc- és folklórcsoportjai, énekkarai, szőlístái mutatkoztak be. Színpadra léptek a palásti Búzavirág Együttes tagjai, a tesmagi és a kelenyei menyecskek, a hrussói, dacsólami, lissói, hontnémeti folklórcsoportok, a nagytúri hagyományörzők, az egegi énekesek és táncosok, a százdi citerások. Ezenkívül láthattuk a bakabányai csizmascéh műsorát, a nagyborzsonyi német pávakört és a szobi Danubius Táncegyüttest. Teljesítményük értékelése nem tárgya ennek a beszámolóknak.

Ha a fentiekén kívül még azt is elmondjuk, hogy erre az alkalomra készült el egy, a környék műemlékeit (pl. az ipolysági, palásti, ipolybalagi, egegi, ipolypásztói, hébeci, alsószemerédi templomot, az ipolysági kolostort és a zsidótemetőt, a palásti, királyfiai, ipolyszécsénykei, kistúri, magyaradi kastélyt stb.) bemutató videofilm, 4000 példányban újranyomtattak húszféle régi Hont megyei képeslapot, műsorfüzetet jelentettek meg, hogy megalakult szeptemberben a Honti Honismereti Társaság, hogy Ipolyságon ülésezett a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, s a budapesti Honismereti Szövetség, akkor nyugodtan állíthatjuk: történt valami ebben a határmenti kisvárosban. Valami, amivel ismét gazdagabb lett művelődéstörténetünk, a csehszlovákiai magyarság kultúrája, a honti nép jelene.

CSÁKY KÁROLY

Egy új néprajzi lap: a Világfa

A néprajzi ismeretek közkinccsá tételét elősegítendő, 1991 tavaszán néhány kutató — minimális, de zsebükhöz képest maximális tőkével — létrehozta a Herrmann Antal Néprajzi Alapítványt. A Magyar Rádió népzenei rovatával együttműködve a Néprajzi Múzeumból a Petőfi Rádió hullámhosszán egyenes adásban közvetített 1991. július 4-i népzenei koncertet követően — hosszas nyomdai csúszás után — a Művelődési és Közköztartási Minisztérium anyagi támogatásával 1992 január végén megjelent az alapítvány ismeretterjesztő magazinjának, a Világfának a próbaszáma.

A lap címéhez kapcsolódva *Az élet és az élet fájáról* olvashatunk VOIGT VILMOS tollából. Színes, kontinenseken és korokon átívelő kultúrtörténeti tablót ad a játékok világából MOSKOVSZKY ÉVA (*A játék nem ismer határokat*). Az európai, az ún. zsidó-keresztény kultúrkör kevesek előtt ismert összetevőjéről, a nem egyszer Bölcsék Kövének is nevezett *Talmud* világába tekinthet be az érdeklődő POLGÁR GYULA ka-lauzolásában (*Tanmesék a Talmúdból*). Az előítélet, pontosabban a manipuláció anatómiáját mutatja be KENDE TAMÁS a vérvádperek kapcsán (*A tévhitgerjesztő, Egy figura a háttérben: a „játékszervező”*). A lap fontosnak tartja, hogy kiállításokról is híradással szolgáljon. SELMECZI KOVÁCS ATTILA a Néprajzi Múzeum új, a magyar nép hagyományos kultúrájából izellőt adó állandó kiállításáról, BODÓCZKY ISTVÁN pedig egy időszakos tárlat kapcsán a japán papírsárkányokról számol be. Egy másik japán vonatkozású írás is található a magazinban: NAGY LÁSZLÓ a japán ljak rejtelmeibe vezet be. (Akiben cikke felkeltette az érdeklődést, az bizvást keresse fel a debreceni Déri Múzeumot, ahol az országban egyedül őriznek példányokat ebből az egzotikus fegyverből.) A hagyományos tárgyi világ ápolását Kéz-mű, illetve Tárgyvéd-elem c. rovat is segíti. Az előbbiben MÁTRAY MAGDOLNA csipkekészítéséről, az utóbbiban TORMA LÁSZLÓ a bőrök kikészítéséről, s ezzel összefüggésben állaguk megőrzésének módjairól szól.

A lap — lehetőségeihez mérten — szeretne pezsgő szellemi légkört kialakítani maga körül. Éppen ezért szádéka szerint helyt ad olyan írásoknak is, amelyek alkalmasak arra, hogy a néprajzi kutatás módszereiről, főbb kérdéseiről vélemények kifejtésére ösztönözzenek. Így bizonyára sokakat készíten majd állásfoglalásra GAÁL KÁROLY vallomása pályájáról, kultúrokológiai szemléletéről. A magazin Fototéka c. rovatában KUNKOVÁCS LÁSZLÓ urjanhaj rénszarvastenyésztő sámánról készített felvételét teszi közkinccsá.

A lap próbaszám — a szó mindegyik értelmében. Jövője nemcsak attól függ, hogyan fogadják az olvasók, hanem attól is, lesznek-e olyanok, magánszemélyek, gazdasági szervezetek stb., akik készek anyagilag is hathatósan támogatni a további számok megjelentetését. A Világfa — előreláthatóan — a nagyobb múzeumokban kapható lesz, illetve megrendelhető a szerkesztő munkahelyi címén: SZULOVSKY JÁNOS, Közép- és Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központ, 1828 Budapest, Pf. 489. A Herrmann Antal Néprajzi Alapítvány számlavezetője: OTP Bp., VII. ker. Erzsébet krt. 41. sz. a. fiókja, MNB 218—98316, csekkszámlaszáma: 512—027642—5.

Világfa

Próba-
szám

NÉPRAJZI – KULTÚRTÖRTÉNETI

ISMERETTERJESZTŐ MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

Az élet és az élet fája

Napisten születései

A játék nem ismer határokat

Magyar állandó,

időszaki japán

– Kiállítások a Néprajzi

Múzeumban

A Dr. Kresz Mária Alapítvány célja és tevékenysége

Az 1991 decemberében létrehozott dr. Kresz Mária Alapítvány azzal a szándékkal jött létre, hogy névadójának életműve, „végakarata” valóra válhasson.

Dr. Kresz Mária, a világhírű néprajzkutató (a magyar népi kerámia kitűnő ismerője), a néprajztudomány kandidátusa 1989-ben halt meg, eredményekben rendkívül gazdag élet után. Életműve egy ponton azonban torzó maradt: nem valósíthatta meg azt a „műhelyt”, amelyben a magyar fazekasság elméleti és gyakorlati tudása végre szembesülhetett volna, és testközelbe kerülhettek volna az érdeklődők (laikus, mester és kutató) a műtárgyakkal. Ezt az elképzelést szerette volna az elméleti és gyakorlati tudást közelíteni oly módon, hogy a két terület ismerői megosszák egymással ismereteiket, és ezáltal segítsék egymást munkájukban. A népi kerámiával foglalkozó szakemberek legnagyobb hányada csak nagy vonalakban ismeri a mesterség gyakorlati fogásait, a fazekasok viszont megfelelő szakkönyvek és látogatható szakgyűjtemények híján nehezen jutnak hozzá a szükséges információkhoz. Ennek az áldatlan állapotnak a megszüntetését jelentette volna dr. Kresz Mária elképzelése, amely szerint a Néprajzi Múzeum hatalmas kerámiagyűjteménye mellett egy kis fazekasműhely hozott volna létre, s ott minden fazekasnak módja lett volna kísérletezgetni, régi tárgyak technikáját, formáját próbálgatni, a szakemberek pedig jobban megismerhették volna a mesterség fogásait, az egyes tárgyak készítmódját.

Tulajdonképpen ezt az elképzelést gondoltuk tovább a lehetőségek keretein belül, kibővítve egy bármikor látogatható, működő fazekasműhellyel és a foglalkoztató helyiséggel, az oktatással. Sajnos, az a fantasztikus lehetőség, amelyet a Néprajzi Múzeum kerámiagyűjteménye jelentett volna, számunkra már nem állt rendelkezésre, de az információs központ szakanyagával igyekszünk némileg pótolni ezt a hátrányt, mivel a hazai és külföldi népi kerámia szakirodalom mellett kéziratárát, egy kisebb, szakszerűen válogatott tárgyi gyűjteményt találhat itt az érdeklődő, ezt dia- és fényképtár, mintalapok, hangzóanyagok (fazekasokkal készült magnós interjúk) és videofelvételek egészítik ki.

A dr. Kresz Mária Alapítvány egy olyan Fazekas Központ (1165 Budapest, Csinszka u. 27. T.: 271—26—04) működtetője, amely három fő egységből, „intézményből” áll, ezek: az Információs Központ, a Nyitott Műhely és az oktatás fő bázisa, a Foglalkoztató.

A Fazekas Központ a Kárpát-medence és ezen belül főleg a magyar nyelvterület rendkívül gazdag fazekashagyományainak jobb megismeréséhez nyújt segítséget. Ezt a tevékenységet ma Magyarországon egyetlen intézmény sem vállalja fel maradéktalanul, a néprajzi (történeti, régészeti, technika- és ipartörténeti stb.) szakanyagban való kutatás és a gyakorlati megvalósítás együtt, egy helyszínen kap helyet, valósulhat meg. Céljaink szerint megismertetni és népszerűsíteni kívánjuk a Kárpát-medence hagyományos fazekasművészetének értékeit, és a dokumentálás, megőrzés, szakszerű feldolgozás révén átadni és továbbfejleszteni, a fazekasság iránt érdeklődő amatőr számára éppúgy hozzáférhetővé téve az archívumot, mint a szakma művelői és szakkutatók számára.

Tekintettel arra, hogy ilyen komplex intézmény ezen kívül Magyarországon nem létezik, és Európában is csak kevés van ehhez hasonló, feltétlenül szükséges, hogy működése kezdetétől fogva úgy a szolgáltatás színvonalát, mint kivitelezését, megjelenési formáját tekintve európai szintű legyen.

Ehhez kérjük minden kedves érdeklődő támogatását és segítségét.

Az Alapítvány Adószáma: 180 0655—1—01, számlaszám: 540—009100—2, MNB 218—98165. Az APEH minősítése szerint (7120569758) a nyújtott támogatás az adóalapból leírható.

Szíves segítségüket ezúton is köszönjük!

CSUPOR ISTVÁN

A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása: díszkerámiák
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

ÚJ „KALOTASZEG”. 1890—1891-ben, Bölöni László szerkesztésében két évfolyamot ért meg a „Kalotaszeg”, „Bánffyhunad és környéke közmívelődési, közgazdasági és társadalmi érdekeit képviselő hetilapja, amely számos néprajzi cikket (pl. Wlislócki Henrik, Herrmann Antal, Gyarmathy Zsigáné, Jankó János tollából) is közölt. Ugyanilyen címmel 1912-ben Kós Károly adott ki lapot. 1990-ben megindult az új, immár harmadik „Kalotaszeg”, a Bánffyhunyadi RMDSz kéthetente megjelenő közéleti és kulturális lapjaként. A lap céljai között Török F. László főszerkesztő a próbaszámban az alábbiakat is megfogalmazta: „Mindenképpen feladatunk kell legyen Kalotaszeg oly gazdag hagyományait, népszokásait, viseletét bemutatni, s ezáltal őrizni ezeket. Be szeretnénk mutatni első-sorban Kalotaszeg minden falvát, egyházközségét történetével, szokásaival, mai életével együtt. [...] Szeretnénk hírt adni a vidéken működő minden hagyományörző csoportról, legyen az színjátszó-csoport, faragó kör, vagy más. Kalotaszeg mai, élő kulturális életének a bemutatása is szükségszerű, s ugyanakkor az egyházi élet is állandóan jelen lesz lapunkban.” A „Kalotaszeg”-et szerkesztik: Török F. László (főszerkesztő), Mihály István (felelős szerkesztő), Vasas Samu, Szigetvári Ferenc, Kúdor István, Boldizsár Zeyk Imre és Oláh József.

Interjúk. Az alábbiakban a közelmúltban megjelent következő néprajzi vo-

natkozású interjúkra hívjuk fel olvasóink figyelmét. *Azt kutatni, ami élő* címmel a Művelődés (1992. 1. sz. 27—28. old., riporter: Gagy József) Balázs Lajos folkloristával; *Amikor a kultúra beszél az eseményben* címmel a Művelődés (1991. 9. sz. 27—28. old., r.: Gagy József) Barabás László néprajzkutatóval, az Erdélyi Figyelő szerkesztőjével; *Kilakoltatják a néprajzi gyűjteményt* címmel a Magyar Nemzet (1991. VIII. 24. 8. old., r.: Mátraházi Zsuzsa) Bodó Sándor néprajzkutatóval, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának vezetőjével; *Hetediziglen?* címmel az Esti Hírlap (1991. IV. 10., r.: Kenéz Ferenc) Diósi Ágnes szociológussal, cigánykutatóval; *Születésnap beszélgetés a 90 éves Domokos Pál Péterrel* címmel az Erdélyi Magyarország (1991. 7. sz. 36—37. old., r.: Halász Péter) Domokos Pál Péter néprajzkutatóval; *Hetven portré egy szemmel* címmel az Esti Hírlap (1991. X. 12. 10. old., r.: Kenéz Ferenc) Erdélyi Lajos fotóművésszel; *A fazekas Fazekas és az ő fazekasháza* címmel a Népszabadság (1991. XII. 28. 9. old., r.: Rác T. János) ifj. Fazekas Lajos nádudvari fazekassal; *A népzene sűrűjében* címmel az Élet és Irodalom (1991. X. 25. 13. old., r.: K. Tóth László) Fábrián Éva népdalénekesssel; *„Egy többnyelvű tájon ugyanazt a kultúrát különböző nyelveken lehet kifejezni”* címmel a Honismeret (1991. 5. sz. 55—60. old., r.: Szulovszky János) Gaál Károly néprajzkutatóval, a bécsi egyetem profesz-

szorával; *Magyar népmesét az amerikai börtönökbe* címmel az Esti Hírlap (1991. X. 9. 10. old., r.: Kenéz Ferenc) Hargitai Péter író-műfordítóval, a miami egyetem tanárával; *Magyarságtudatunkért, Fél évszázad után újra néprajzi kiállítás* címmel a Heti Magyarország (1991. VIII. 9. 27. old., r.: Takács Ilona) Hoffmann Tamás néprajzkutatóval, a Néprajzi Múzeum főigazgatójával; *Erdélyi népviseleti babák* címmel az Ország-Világ (1991. X. 2. 10. old., r.: Átányi László) Incze László muzeológussal, a kézdívasárhelyi múzeum igazgatójával és feleségével, Szabó Judit néprajzkutatóval; *Történeti ökológia* címmel a Magyar Nemzet (1991. XI. 20. 10. old., r.: Binder István) Sz. Jónás Ilona történésszel, az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszék vezetőjével; *Gyökerezni az alföldi tájban* címmel a Délmagyarország (1991. XI. 27. 5. old., r.: Szabó Magdolna) és ugyanezzel a címmel a Csongrád Megyei Hírlap (1991. XI. 27. 6. old., r.: Szabó Magdolna) Juhász Antal néprajzkutatóval, a JATE Néprajzi Tanszékének új vezetőjével; *Megszólalnak a kövek?* címmel a Romániai Magyar Szó (melléklet, 1991. XI. 23—24. 6. old., r.: Zsigmond Győző) Kakas Zoltán néprajzkutatóval, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum munkatársával; *Kobozzal a kézben* címmel a Magyar Nemzet (1991. X. 1. 10. old., r.: Bankó András) Kobzos Kiss Tamás zeneművésszel; *Az eleven népművészet elmúlásáról* címmel a Hitel (1991. 8. sz. 28—30. old., r.: Tarjányi Eszter)

Kósa László néprajzkutatóval, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének vezetőjével; *Önismeretünk: hungarológia* címmel a Magyar Nemzet (1991. VIII. 14. 8. old., r.: Halász Miklós) Kristó Gyula történészprofesszorral, a III. Nemzetközi Hungarológia Kongresszus szervezőbizottságának elnökével; *Magyar—mongol pásztorfotók* címmel a Népszabadság (1991. I. 8. 9. old., r.: D. Gy.) Kunkovács László fotóművésszel, „a néprajzi fotózás egyik legértőbb hazai mesteré”-vel; *Szigetek a zűrzavar tengerén* címmel a Le Monde cikke (1991. X. 8.) alapján a Népszabadság (1991. XI. 2., 22. old., fordította: Ádám Péter) Claude Lévi-Strauss francia antropológussal; *Boszorkányok pedig vannak* címmel a Hét Végi Esti Hírlap (1991. VIII. 24. 1., 16. old., r.: [n. i.]) és *Vörös Rébék lila ködben* címmel a Mai Nap (1991. IX. 9. 12—13. old., r.: Sebes Erzsébet) Mészáros József „boszorkány”-nyal, a Vörös Rébék Stúdió vezetőjével; *Minden időmet a múzeumi munkának szenteltem* címmel a Honismeret (1991. 4. sz. 55—59. old., r.: Fodor Ferenc) Molnár István néprajzkutatóval, a székelykeresztúri múzeum ny. igazgatójával; *Nincs más választásunk?* címmel a Magyar Nők Lapja (1991. X. 26. 28. old., r.: Podonyi Hedvig) Oláh Andor természetgyógyással és néprajzkutatóval; *A szabófalvi Perka Mihállyal beszélget Bardócz Sándor* címmel a Művelődés (1992. 1. sz. 11. old., r.: Bardócz Sándor) Perka Mihály szabófalvi történelemtanárral; *Mi újság? Schmidt Bözsi* címmel a Mai Nap

(1991. VIII. 25. 3. old., r.: [sebes]) és *Vesztettül táncolt a „normális asztal”* címmel a Mai Nap (1991. VIII. 26. 24. old., r.: [sebes]) Schmidtné dr. Holló Erzsébet „főboszorkány”-nyal; *„Egy nemzetnél az kelthet bámulatot...”* címmel a Művelődés (1991. 9. sz. 29. old., r.: Ferencz Csaba) Selmeczi Kovács Attila néprajzkutatóval, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesével; *Az identitástudat megőrzéséért, Nem füstbe ment terv* címmel a Siklós és Siklóvidék (1991. X. 1. 17. old., r.: R. Á.) Simor Ferencné Bokody Éva nagytótfalui tájházvezetővel; *Valóságos kincsesvár* címmel a Népszabadság (1991. VII. 27. 7. old., r.: Szalay György) Szakács Sándor gazdaságtörténésszel, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójával; *Konferencia a Kárpát-medence néprajzkutatóinak, A népi vallásosság tárgyi emlékei* címmel a Kisalföld (1991. X. 28., r.: Mészáros Gábor) Szalontay Judit néprajzkutatóval, a csornai múzeum vezetőjével; *A feleség folytatja az önéletírást* címmel a Kisalföld (1991. XI. 25. 9. old., r.: G. Szabó M.) Tuba Lajos sokorópátkai gazdálkodóval, a Lakitelek Alapítvány paraszti önéletíró pályázatának győztesével; *„...bizonyos mértékig velem indult a népfőiskolai mozgalom...”* címmel a Honismeret (1991. 5. sz. 52—55. old., r.: Matyikó Sebestyén József) Újszászy Kálmán professzorral; *Sárközi és habán kerámiák között, A Verseggy-rezidencián* címmel a Somogyi Néplap (1991. X. 26. 5. old., r.: Lőrincz Sándor) Verseggy Ferenc

Buzsákon élő fazekassal; *Máté evangéliuma — cigány nyelven, Vallásosság, egyházi könyvek, néprajz* címmel a Magyar Hírlap (Ahogy tetszik c. rovat, 1991. VII. 27. 2—3. old., r.: Lukácsy András) Voigt Vilmos folkloristával, az ELTE Folklore Tanszékének vezetőjével; *Mit kutat egy japán Erdélyben?* címmel az Erdélyi Figyelő (1991. 9. sz. 8—9. old. r.: Barabás László) pedig Wakabayashy Kazuhiro japán néprajzkutatóval folytatott beszélgetést közölt. (Összeállította: Hála J.)

CSILLAGRENDET KAPOTT BAKÓ FERENC. *Bakó Ferenc, a Heves Megyei Múzeumi Igazgatóság ny. vezetője a palóckutatás terén végzett tudományos munkássága elismerésül 1991-ben a Magyar Köztársaság Csillagrendje kitüntetésben részesült.*

Állandó kiállítás a temetkezési szokásokról. A budapesti Kerepesi temetőben egy, a temetési szokásokat bemutató kiállítás nyílt 1991-ben, Xantus Zoltán rendezésében. A kiállításon a népi temetkezési szokásokat somogyi, bácskai, kalotaszegi és matyóföldi példákkal szemléltették és az érdeklődők információkat nyerhetnek a halottlátókról is.

ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK HANGLEMEZEN. *Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádság-gyűjteményéből dupla hanglemezzel jelent meg 1991-ben „Hegyvet hágék, lőtőt lépék” címmel.*

Magyar—mongol expedíció. Három magyar kutató (Sárközi Alice, Birtalan Ágnes és Bethlenfalvy Géza) vett részt 1991-ben azon a magyar—mongol expedíción, amely Nyugat-Mongóliában a népi kultúrát, a samanizmust és a különböző nyelvjárásokat tanulmányozta.

A KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET FELHÍVÁSA.

Az egyesület a Ceausescu-rezsim bukása után, 1990 márciusában alakult Kovászna megyében, az egykori Háromszéken. Célja: Kőrösi Csoma Sándor emlékének méltó ápolása, ennek keretében: emlékház létesítése szülőföldjében, Csomakőrösön, múzeum és dokumentációs központ alapítása Kovásznán, a Csoma-kutatások ösztönzése, valamint az anyanyelvi kultúra ápolása Kőrösi Csoma Sándor szülőföldjén. E célok megvalósítása érdekében magánszemélyek és intézmények támogatására egyaránt számítanak. Az alapítvány forint-folyószámlája: OTP Böszörményi út 9—11., 530—011795—5, valuta-folyószámlája: OTP, Lékai tér 1—3., B 092617.

India Bibliográfia. Több mint 4000 tételt tartalmaz Puskás Ildikó 1991-ben magyar és angol nyelven megjelent „India Bibliográfiá”-ja, amely a Magyarországon vagy magyar szerző által írt mindazon írások adatait közli, amelyek India történelmével, az ott kialakult vallásokkal, kultúrákkal, állammokkal, a társadalmi és politikai fejlődéssel foglalkoznak.

ŐRSÉGI KULTURÁLIS EGYESÜLET.
1991-ben Őriszentpéteren megalakult az Őrségi Kulturális Egyesület, amely a helyi kulturális élet telpezsdítése mellett az Őrségi hagyományok felkutatását is céljául tűzte ki.

Erdélyi Magyar Diákok Egyesülete.
1991-ben Szegeden alakult meg az Erdélyi Magyar Diákok Egyesülete, amelynek fő célja, hogy a hazánkban tanuló erdélyi magyar diákok érdekvédelmi és kulturális csoportosulásként együttműködjön Magyarországgal és Románia illetékes szerveivel. Tevékenységi körükbe tartozik a szóróványmagyarság, különösen a csángó kultúra tanulmányozása, támogatása, s szerepet kívánnak játszani a Kriterion Kiadó magyarországi terjesztőbizottságának létrehozásában is. „Hátország” címmel folyóiratot is terveznek kiadni. Az egyesület címe: EMDE, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút.

JIDDIS NÉPDALOK HANGLEMEZEN.
Kányádi Sándor kötetben már korábban kiadott jiddis népdalfordításai 1991-ben hanglemezen is megjelentek „Volt egyszer, volt egy kis zsidó” címmel.

Felhívás a Domokos-Alapítvány a Csángó Értelmiségért és a Magyarországi Csángó Kutatócentrum ügyében. Domokos Pál Péter Széchenyi-díjas néprajztudósunk Domokos-Alapítvány a Csángó Értelmiségért elnevezéssel nyitott alapítványt hozott létre, amelyhez a győri Domus

Hungarica Egyesület és a Tudományegyetem Szervező Egyesület is csatlakozott. Az alapítvány célja, hogy segítse a csángó értelmiség utánpótlásának győri képzését, elsősorban tanítói és papi pályára való felkészítését. Felhívunk mindenkit, aki szívének tekinti e sokat hányódott testvéreink megmaradását, magyarságtudatuk megőrzését, anyagi lehetőségéhez mérten csatlakozzon e nyitott alapítványhoz. Az alapítvány számlaszáma: Budapest Bank Rt. győri fiók: 337—10433—7007. Együttal Domokos Pál Péter könyvtárának csángó témájú anyagát felajánlotta számunkra, amivel a Magyarországi Csángó Kutatócentrum megalapítását, a csángó kutatás fellendítését kívánja elősegíteni. Felkérünk mindenkit, aki a csángó magyarsággal kapcsolatos könyvekkel, dokumentumokkal, kiadványokkal, kéziratokkal stb. rendelkezik, támogassa a kutatócentrum megvalósítását azzal, hogy az anyagát számunkra rendelkezésre bocsátja. Szükség és igény szerint az anyagról xeroxmásolatot készítünk. Címünk: Győr, Arany János út 28—32. III. em. Tel.: 96/21—783, 96/14—055. Dr. Timaffy László, a Domus Hungarica elnöke, Pozsgay Imre, a Tudományegyetem Szervező Egyesület társelnöke, Jáki Sándor Teodóz, a kutatócentrum kurátora.

„ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON”. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. (A—F) kötete 1981-ben jelent meg Bukarestben (főszerk.: Balogh Edgár). A folytatás

megjelentetését számos nehézség akadályozta, ezért a II. (G—Kö) kötet csak 1991-ben láthatott napvilágot. A szerkesztők és szerzők már gyűjtik a III. kötet anyagát, amelyre reméljük, nem kell újabb egy évtizedet várni.

Konferencia a palóckutatásról. Az egri Dobó István Vármúzeum, a Néprajzi Múzeum, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az MTA Néprajzi Kutató Csoportja, a Magyar Néprajzi Társaság, a miskolci Herman Ottó Múzeum és a salgótarjáni Nógrádi Történelmi Múzeum konferenciát rendezett 1991. május 9-én a Néprajzi Múzeumban a palóckutatás befejezése és a „Palócok” I—IV. kötetének megjelenése alkalmából, a nagyszabású kutatómunka eredményeinek értékelése céljából.

ELHUNYT ÜRGE MÁRIA. 1991. május 27-én, 39 éves korában elhunyt Ürge Mária tanítónő, jeles csehszlovákiai magyar népzene-kutató, a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság alapító tagja. A „csehszlovákiai magyar folklórkutatás oszlopos tagjáról és „nagy-nagy reménységéről” a Hírharangban (1991. 4. sz.) Szanyi Mária emlékezett meg.

Szolnoki néprajzkutatók Erdélyben. A szolnoki Damjanich János Múzeum kilenc munkatársa néprajzi gyűjtést végzett 1991 júliusában Erdélyben, a Bihar megyei Remete és Fenes községben. A csoport a magyar—román kulturális megállapodás alapján, Románia kulturális tárcájának meghívására,

romániai néprajzkutatók közreműködésével tíz napot töltött a két faluban.

DIÁKTÁBOR ETÉDEN. *A Hargita Megyei Tanfelügyelőség erdélyi, kárpát-aljai és magyarországi diákok részvételével önismereti, nyelvi és néprajzi tábort szervezett 1991 júliusában a Székelykeresztúr melletti Etéden a székely életforma sajátosságának megismertetése céljából.*

Juhász Antal kinevezése és megbízatása. Juhász Antal megyei múzeumigazgató-helyettest 1991. július 1-jei hatállyal a szegedi JATE Néprajzi Tanszékének docensévé nevezték ki és ugyanattól az időponttól megbízták a tanszék vezetésével is. Megbízatása 1994. június 30-ig tart.

KISBÁN ESZTER AZ ELTE DOCENSE. *Az ELTE rektora 1991. július 1-jével Kisbán Esztert a Tárgyi Néprajzi Tanszékre egyetemi docenssé nevezte ki.*

Knézy Judit kinevezése. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Gyűjteményi és Hálózati Főosztályának vezetőjévé 1991. július 1-től Knézy Juditot nevezték ki.

A XIX. HONISMERETI AKADÉMIA. *A Honismereti Szövetség 1991. július 1. és 5. között Békéscsabán rendezte meg a XIX. Honismereti Akadémiát, amelyet az önkormányzati hagyományoknak szenteltek. Az akadémia lefolyásáról a Honismeret 1991/6. számából tájékozódhatunk. A folyóirat e*

száma több előadás szövegét is közölte.

Kántor Sándor-díj. Kántor Sándor-díjat alapított az 1991. július 9-i ülésén Karcag város Önkormányzata a város állandó rendezvénye, az alföldi fazekas triennálé fődíjasai részére. A díj névadója, a város szülötte, Kossuth-díjas, a Népművészet Mestere, messze földön ismertté tette a nagykunsági tájegységet és Karcagot. A díjat, amelyhez húszezer forint pénzjutalom is jár, hatévenként a fazekas triennálé ünnepélyes megnyitóján adják át.

FARKAS JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE. *A debreceni KLTE Néprajzi Tanszéke és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának Múzeumi Igazgatósága 1991. július 12-én a mátészalkai Szatmári Múzeumban baráti találkozó keretében köszöntötte Farkas Józsefet, a múzeum igazgatóját 60. születésnapja alkalmából.*

Kallós Zoltán és gyimesi zenészek a vancouveri népzenei fesztiválon. Az 1991. július 19. és 21. között Vancouverben megrendezett nemzetközi népzenei fesztivál vendége volt Kallós Zoltán, valamint két gyimesi zenész, Halmágyi Mihály (hegedű) és Ádám Gizella (ütőgardon). A fesztivál programfüzetének összeállítói nagy elismeréssel írtak mind a néprajzkutatóról, mind a zenészekről: „[...] Amikor Zoltán énekel, az ember nemcsak órá figyel, hanem férfiak és nők generációira is. E dalok egy része

több száz éves. [...] Kallós Zoltán elhozta nekünk gyöngyörű hangját, évtizedek folyamán gyűjtött ismereteit és hatalmas munkásságát, amely a világ legnagyobbjai közé emeli őt. [...] Mihály technikája megegyezik az elmúlt századokéval és hangszere is ritkaság. Öthúros gyimesi hegedűn játszik. Az ötödik, vagy visszhang-húr a múlt században még gyakori volt Európában. Ma az egyetlen másik példa, amelyet ismerünk, Norvégia. Gizella gardonon, egy cselló-típusú ritmus-hangszerezen játszik, amelynek húrjait egy botocskával ütögetik. [...] A táncdallamok mellett Gizella hagyományos dalokat is énekel, amelyeket a zenével együtt temetéseken és esküvőkön szoktak előadni. Zenéjük közvetlenül kapcsolódik a mindennapi élethez, amely a valódi népzene kritériuma. Megtisztelve érezzük magunkat, hogy elsőként fogadhattuk nemzetközi rendezvényen az erdélyi magyar kultúra e rendkívüli megőrzőit." (Fordította: Kiss Árpád)

NYÁRI NÉPRAJZI GYERMEKTÁBOR TALLÓSON. A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság és a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség 1991. július 27. és augusztus 3. között Tallóson rendezte meg Nyári Néprajzi Gyermektáborát. A mintegy 30 gyermek Szanyi Mária irányításával ismerkedett a magyar népi kultúrával.

Hagyományörző tábor Szanazugban. A Fehér- és a Fekete-Körös összefolyásánál lévő szanazugi üdülőfaluban 1991 nyarán kéthetes hagyomá-

nyörző tábor nyílt a határainkon túl élő kisebbségi magyar fiataloknak. A negyven felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági fiatal a táborban a magyar tárgyalkotó népművészettel ismerkedhetett tudományos előadások és műhelygyakorlatok segítségével. A 16—20 éves fiatalok egyebek közt a szövés, a hímzés és a fadaragás alapjait sajátíthatták el, s bemutatták egymásnak szűkebb hazájuk népművészetét. A szanazugi táborozást a budapesti Európa Ház kezdeményezésére a Békés Megyei Népművészeti Egyesület, a Békés Megyéért Alapítvány, a szarvasi Mozgalom Egy Globális Parlamentért szervezet és a Honismereti Szövetség közösen szervezte.

NEMZETKÖZI IFJÚSÁGI TÁBOR ÁDÁNDON. Nemzetközi ifjúsági tábort szerveztek 1991 augusztusában a Somogy megyei Ádándon. A Vajdaságból, a Felvidékről, Kárpátaljáról és Erdélyből érkezett 60 résztvevő találkozója a Berzsenyi Társaság szervezte, hogy ezzel is lehetőséget teremtsen a határon túl élő magyar fiatalok eszmecseréjére és a falukutatásra. A hagyományteremtő szándékkal megrendezett tíznapos tábor egyik fő célja, hogy megismerjék a magyar falu életét, történelmét, népszokásait.

Kis Jankó Bori-díjasok. A Népi Iparművészeti Tanács 1991-ben 19. alkalommal rendezte meg a híres matyó hímzőasszonyról, Kis Jankó Boriról elnevezett országos pályázatát, amelyre 128 alkotó 439 pályamunkát

küldött be. A bíráló bizottság 222 munkát tartott kiállításra alkalmasnak, hárman (a mezőkövesdi Kolláthné Szabó Erzsébet, a kalocsai Gál Csilla és a budapesti Erdélyi Tiborné) Kis Jankó Bori-díjat nyertek. A díjakat 1991. augusztus 3-án adták át a mezőkövesdi Művelődési Központban és ugyanott nyitották meg a díjnyertes pályamunkák kiállítását is.

CSÁNGÓ FESZTIVÁL ÉS KONFERENCIA JÁSZBERÉNYBEN. Nagyszabású Csángó Fesztivált és Konferenciát rendeztek 1991. augusztus 3–4-én Jászberényben. A rendezvény előzményeiről és lefolyásáról a *Honismeretben* (1991. 6. sz. 95–98. old.) olvashatunk részletes beszámolót Papp Imre és Péterbence Anikó tollából.

A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. 1991. augusztus 12. és 16. között Szeged volt a házigazdája a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusnak, amelyet a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a szegedi JATE rendezett. Harminc ország közel hatszáz kutatója, tizen-négy szekcióban, több mint háromszáz előadást tartott. A kongresszus témája a „Régi és új peregrináció, Magyarok külföldön — külföldiek Magyarországon” volt. A XIII. és a XIV. szekcióban a témához kapcsolódó néprajzi előadások hangzottak el. A következő (1996-ban Rómában és Nápolyban megrendezésre kerülő) kongresszus központi témája „A magyar kultúra és a kereszténység” lesz.

KITÜNTETÉSEK AUGUSZTUS 20-A ALKALMÁBÓL. A művelődési és közoktatási miniszter 1991. augusztus 20-a alkalmából Szűcs Juditot (Tari László Múzeum, Csongrád) Népművelésért-díjban, Szalay Emőket (Déri Múzeum, Debrecen) pedig Nívó-díjban részesítette.

Domonkos Ottó kitüntetése. Domonkos Ottó ny. múzeumigazgatónak Győr-Sopron megye Közgyűlése 1991. augusztus 20-án, munkásságának elismeréseként Tudományos-díjat adományozott.

NEMZETKÖZI SKANZEN-KONFERENCIA. Az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetsége 1991. szeptember 1. és 8. között tanácskozást tartott, amely a stockholmi Skansen megnyitásának 100. évfordulója megünnepléséhez kapcsolódott. A tanácskozás a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum képviseletében Fűzes Endre főigazgató, Balassa M. Iván főosztályvezető és Kecskés Péter osztályvezető vett részt.

Néprajzi kiállítás Nánán. A Csömök Nánai Alapszervezete a helyi önkormányzat, az Érsekújvári Honismereti Múzeum és a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság támogatásával, ill. anyagi és módszertani segítségével 1991. szeptember 15–20-a között „Megtartó örökség” címen rendezett néprajzi kiállítást a helyi Művelődési Ház nagytermében. A „Nána XX. századi népeletének emlékeiből” alcímet viselő kiállításon elsősorban

a hagyományos gazdálkodás (szántó-földi földművelés, szőlőtermesztés, állattartás stb.), népi kismesterségek (kenderfeldolgozás, kerékgyártó-mesterség), lakáskultúra (szobabelső, konyhafelszerelés) és viseleti darabok tárgyi emlékeiből, Dániel Erzsébet gyűjtőmunkájának köszönhetően összejött anyag, valamint fotódokumentáció volt látható. A megnyitón, amire több mint félszáz helyi lakos volt kíváncsi, Horváth István, az esztergomi Balassa Bálint Múzeum igazgatója a falu és közvetlen környéke történelmi múltjáról beszélt, míg Liszka József, a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság elnöke, a kiállítás rendezője a település népi kultúráját kísérelte meg elhelyezni a tágabb környezet viszonylatában.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A CIGÁNY NÉPI KULTÚRÁRÓL. Az MTA Néprajzi Kutatóintézete 1991. szeptember 17–18-án nemzetközi tudományos konferenciát rendezett „Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a XVIII–XIX. században” címmel az MTA Nyelvtudományi Intézetének üléstermében. A megjelenteket Paládi-Kovács Attila igazgató köszöntötte, majd Gunda Béla akadémikus elődással nyitotta meg a konferenciát. A kétnapos rendezvényen a következő kutatók szerepeltek még előadásokkal: Csalog Zsolt, Daróczy Ágnes, Szabó Judit, Wilhelm Gábor, Zsupos Zoltán, Bakó Ferenc, Bódi Zsuzsanna, Voigt Vilmos, Hadrázy Antal, Pozsony Ferenc, Várnagy Elemér, Eperjessy Ernő, Kríza Ildikó, Görög Veronika, Nagy Olga, Faragó József,

Küllös Imola, Vasvári Zoltán, Kakuk Mátyás, Karsai Ervin, Réger Zita, Király Ernő, Kovalcsik Katalin, Rose Lange és Balázs Gusztáv. A konferencia Paládi-Kovács Attila zárszavával ért véget. A tudományos programhoz kapcsolódva az AMALIFE Cigány Kultúra- és Hagyományörző Egyesület folklórműsort adott a Magyar Honvédség Művelődési Házában. Az előadásokat az MTA Néprajzi Kutatóintézete kötetben tervezi megjelentetni.

Európa-díj a Bukovinai Székely Népdalkörnek. 1991. szeptember 27-én az érdi Liget Termál Szállóban került sor az Európa-díj ünnepélyes átadására, amelyet hazánkban negyedikként az érdi Bukovinai Székely Népdalkör nyert el a hamburgi Európa-díj Alapítványtól. A népdalkör húszéves munkásságát Kríza Ildikó méltatta, majd Rolf Wilhelm Brednich, a hamburgi Európa-díj Alapítvány kutatóriumának elnöke nyújtotta át Kóka Rozáliának, az együttes vezetőjének „a nemzeti kisebbségek hagyományainak kimagasló ápolásáért” adható plakettet és a pénzjutalmat.

DOMOKOS PÁL PÉTER KITÜNTETÉSE. A Magyar Köztársaság elnöke Domokos Pál Péter Széchenyi-díjas néprajzkutatót a magyar nemzetiségűek és különösképpen a csángó magyarok ügyéért végzett hat évtizedes tevékenysége elismeréseként 1991 októberében a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesítette.

A délszláv hagyományok gyűjtése és megőrzése. A magyarországi horvát, szerb és szlovén nemzetiségű kisebbség szokásainak, hagyományaiknak gyűjtésére és megőrzésére vállalkozott a pécsi Ifjúsági Ház Tanács délszláv táncegyüttese. A kisebbségi kultúra hajdani és ma is élő értékeinek ápolására a deszki Bánát kulturális egyesülettel közösen 1991 októberében táncbort szerveztek, azaz a céllal, hogy bemutassák és átadják a horvát, szerb és más délszláv népcsoportok táncait, népzenejét és népművészetének többi értékét a hagyományok ápolására leghivatottabbaknak, a magyarországi délszláv fiataloknak. A pécsi táncbort résztvevői megismerkedhettek a videofelvételeken megörökített eredeti táncokkal, valamint azok színpadi bemutatására szánt feldolgozásaival. A tábor ideje alatt a pécsi Ifjúsági Házban kiállítást rendeztek a magyarországi délszlávok népviseletét megőrkítő fotókból, amelyeket a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, a hazai horvátok, szerbek, szlovének népművészetének gyűjtésével foglalkozó intézmény őriz.

KONFERENCIA A PÁSZTORKODÁS-RÓL. „Az alföldi és a középhegyvidéki pásztorkodás kérdései” címmel 1991. október 1. és 3. között Biharfüreden konferenciát rendezett a debreceni Déri Múzeum és a nagyváradi Körösvidéki Múzeum. A magyar és román kutatók által megtartott 16 előadást közös kötetben tervezik kiadni.

A Duna Menti Múzeum Hungarológiai Osztálya. A szlovákiai magyar néprajzi kutatás régóta dédelgetett vágya vált valóra azzal, hogy 1991. október 1-től megkezdte munkáját a komáromi Duna Menti Múzeum Hungarológiai Osztálya. A Liszka József által irányított osztály célja a mai Szlovákia területén élő magyarok történelmének, népi kultúrájának, művelődés- és irodalomtörténeti hagyományainak a feltárása, dokumentálása, a muzeológia eszközeivel történő prezentálása. A Hungarológiai Osztály, amely egy (remélhetőleg!) rövid időn belül önállóvá váló Magyar Nemzetiségi Múzeum csírája lehet, 1992-től évkönyvet is meg szeretne jelentetni.

TANÁCSKOZÁS: „BURGENLAND MAGYAR ÖRÖKSÉGE”. E címmel rendezett tanácskozást Felsőőrön és Alsóőrön az Őrvidéki Magyar Intézet 1991. október 4—5-én, Burgenland megalakulásának 70. évfordulója alkalmából. A tanácskozásról és az ehhez kapcsolódó eseményekről Csoma Zsigmond közölt részletes beszámolót (*Néprajzi Látóhatár*, 1992. 1—2. sz. 178—179. old.).

Pálos Szimpózium. A II. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti Szimpóziumot tartották meg a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia rendezésében 1991. október 4—5-én. A gazdag program keretében a következő szekciókat állították össze: Rendtartományok, kolostorok, rendházak története; Régészet, építészet, művé-

szettörténet; Művelődés, iskoláztatás, népi vallásosság; Biográfiák. Néprajzi vonatkozású előadást tartott Böszörményi Mária „Népi vallásosság és teológia” címmel. Az esztergomi, pillisszentléleki és márianosztrai búcsúkon végzett gyűjtéseiről, tapasztalatairól számolt be. Az érdeklődők számára a szimpóziumon elhangzott előadások anyagát könyvben is megjelentetik.

Gunda Béla a román—magyar tudományos kapcsolatokról. A román és a magyar néprajzkutatók együttműködésének rövid történetét tekintette át Gunda Béla akadémikus abban a cikkében, amelyet a Népszabadság (1991. X. 10. 9. old.) közölt.

Az 70 éves Katona Imre köszöntése. 1991. október 16-án a Magyar Néprajzi Társaság plenáris ülésén — stílszerűen az ELTE Bölcsészkar Tanácsstermében — köszöntöttük a Folklore Tanszék nyugdíjas docensét. Katona Imrét. A születésnap köszöntőt Voigt Vilmos, a Néprajzi Társaság elnöke mondta, akihez a Nyelvtudományi Társaság részéről Hajdú Mihály is csatlakozott. Hajdú Mihály megemlítette, hogy Katona Imre nemcsak fáradhatatlan folklórkutató, oktató volt, hanem 1957 óta aktív tagja a Nyelvtudományi Társaságnak is. Gyűjtött és publikált szólásokat, a kubikus nyelv szakszókincsét, s tudjuk, hogy tervezi kiadni állatorvos édesapja egyik értékes gyűjteményét, a maki tájszótárat. A köszöntő szavakra válaszolva Katona Imre a tőle meg-

szokott derűvel osztotta meg velünk testi-lelki-szellemi frissességének „titkát”. Mint elmondta: a néprajzot, a folklorisztikát „hobby”-ként gyakorolta, amikor elfáradt az egyik téma kutatásában, a másik témában gyűjtött új erőt. Egész életében teljesítményorientált volt, sokat írt, publikált, de úgy érzi, hogy az állampárt idején munkáit nem tudományos értékük szerint ítélték meg. Nemes „bosszú”-tól hajtva kezdett politikai vicceket gyűjteni (tudjuk, ez az ötvenes években nem is volt veszélytelen vállalkozás!). Gyűjteménye ma már 5500 darabos. Sohasem törekedett pozíciókra, minden „főnökével” baráti, jó viszonya volt, mert nem akart a vetélytársuk lenni. A születésnap ünnepség Bengt Holbek (Koppenhága) professzor angol nyelvű előadásával folytatódott, majd a Folklore Tanszék által rendezett baráti összejövetellel zárult. A Folklore Tanszéken a volt kollégák, barátok és tanítványok apró ajándékokkal, virágokkal, tortával és pezsgővel kívántak további derűt, egészséget, munkakedvet a 70 éves Katona Imrének. (Küllös Imola)

JÁRDÁNYI-KONFERENCIA ÉS HANGVERSENY. Tudományos konferenciát rendezett az MTA Zenetudományi Intézete 1991. október 17-én az intézet Kodály-termében Járdányi Pál halálának 25. évfordulója alkalmából. Ugyanaznap (Göncz Árpád köztársasági elnök fővédnökségével) emlékhangversenyt tartottak az MTA

Kongresszusi Termében Járdányi műveiből.

Kitüntetések október 23-án. Az Országház magyar történelmi zászlókkal díszített Kupolacsarnokában Göncz Árpád köztársasági elnök 1991. október 23-án adta át az 1956-os forradalom és szabadságharc 35. évfordulója és a köztársaság kikiáltásának 2. évfordulója alkalmából adományozott kitüntéseket. A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét kapta többek között Györfy György akadémikus a magyarság múltjának feltárása érdekében végzett tudományos munkásságáért. A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztkeresztjével tüntették ki mások mellett Galambos Irenuszt a magyarság érdekében és az ausztriai magyarság körében végzett áldozatos munkájáért. Többen, köztük Andrásfalvy Bertalan, az 1956-os Emlékérmeket kapták meg.

TUDOMÁNYOS ÜLÉS TIMAFFY LÁSZLÓ TISZTELETÉRE. A Győr—Moson—Sopron megyei múzeumok munkatársai, ausztriai, csehszlovákiai és magyarországi kutatók közreműködésével 1991. október 29—30-án tudományos ülést rendeztek a győri Xantus János Múzeumban, Timaffy László 75. születésnapja alkalmából, az ünnepelt tiszteletére. Az eseményen megjelent és az MTA Néprajzi Bizottsága nevében köszöntőt mondott Gunda Béla akadémikus is. A néprajzi és folklorisztikai, valamint a történelmi szekcióban 26 előadás hang-

zott el, amelyeket az „Arraboná”-ban tesznek majd közzé.

Márton Áron-émlékérmeket kapott Halász Péter. A Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma 1991. november 1-jén Márton Áron-émlékérmekkel tüntette ki többek között Halász Péter néprajzkutatót, a Honismeret szerkesztőjét.

KONFERENCIA A NEMZETISÉGI KUTATÁSOKRÓL. A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya 1991. november 6-án konferenciát rendezett a Néprajzi Múzeumban „A nemzeti és etnikai kisebbségek néprajzi kutatásainak időszerű kérdései” címmel. A konferenciát Barna Gábor főtitkár nyitotta meg, majd Eperjessy Ernő, a szakosztály elnöke tartott előadást. Ő vezette az ezt követő beszélgetést és vitát is, amelynek keretében többek között Ujváry Zoltán, Bereczki Imre, Balassa Iván, Keszler Mária, Grin Igor, Homok Erzsébet, Mihailescu György, Sarosácz György, Manherz Károly, Voigt Vilmos és Barna Gábor fejtette ki a véleményét.

Nagy Gyula köszöntése. Orosháza Önkormányzata, a Békés Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Szántó Kovács János Múzeum 1991. november 11-én az orosházi Petőfi Sándor Művelődési Központban megrendezett ünnepségen köszöntötte Nagy Gyula néprajzkutatót, ny. múzeumigazgatót 80. születésnapja alkalmából.

**A MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TAN-
SZÉK MEGALAKULÁSÁNAK TIZEDIK
ÉVFORDULÓJA.** Az ELTE Művelő-
déstörténeti Tanszéke, fennállása tí-
zedik évfordulója alkalmából tudomá-
nyos ülést rendezett 1991. novem-
ber 13-án az ELTE BTK Tanácsster-
mében. Az ülést Hunyady György dé-
kán nyitotta meg, majd Kósa László
tanszékvezető tartott tájékoztatót a
tanszék oktatói és kutatói munkájáról.
Ezután a tanszék oktatói (Hanák Pé-
ter, Fábri Anna, Vörös Károly, Csorba
László, Gerő András, Tőkéczkői László,
Kósa László és Heiszler Vilmos)
tartottak előadást.

Emlékezés Takács Lajosra. A Ma-
gyar Néprajzi Társaság Anyagi Kul-
túra Szakosztálya 1991. november
27-én az ELTE BTK Tanácsstermében
emlékülést tartott Takács Lajos 70.
születésnapja alkalmából. Az előa-
dók (K. Csilléry Klára, Balassa Iván,
Paládi-Kovács Attila, Kanyar József,
Hajdú Mihály és Küllős Imola) Ta-
kács Lajos társasági tevékenységét,
valamint etnográfusi, tudomá-
nyszervezői, helytörténeti, nyelvés-
zeti és folklorisztikai munkásságát
méltatták.

RAJECZKY-EMLEKNAP PÁSZTÓN.
Születésének 90. évfordulóján Ra-
jeczky Benjamin ciszterci szerzetesre,
zenetudósra emlékeztek 1991. de-
cember 8-án a Nógrád megyei Pász-
tón. Délelőtt rendezték meg a róla
elnevezett zeneiskola névadóünnepsé-
gét, amelyet ünnepi szentmise, a Ra-
jeczky-emlékmű alapkövének letétele

és a Rajeczky-emlékszoba megnyitá-
sa követett. Délután a városi Műve-
lődési Házban ünnepi ülést tartottak,
amelyen több emlékbeszéd mellett
Küllős Imola és Tari Lujza előadása
is elhangzott.

Vikár László kitüntetése. Vikár
László népzene kutatót 1991. decem-
ber 9-én a Művészeti Alap Nagydíj-
val tüntették ki.

**ANDRÁSFALVY BERTALAN SZÜLE-
TÉSNAPI KÖSZÖNTÉSE.** A Magyar
Néprajzi Társaság 1991. december
11-én az ELTE BTK Tanácsstermében
megrendezett kibővített választmányi
ülése keretében köszöntötte András-
falvy Bertalant, a társaság elnökét
60. születésnapja alkalmából.

**K. Kovács László a Magyar Tudomá-
nyos Filmegyesület tiszteletbeli
tagja.** A Magyar Tudományos Filme-
gyesület 1991. december 13-i köz-
gyűlésén, azért a kimagasló teljesít-
ményért, amellyel a magyar tudomá-
nyos film fejlődéséhez hozzájárult,
K. Kovács Lászlót tiszteletbeli tagjá-
vá választotta.

„ÉVADZÁRÓ KRUMPLI PARTY„. A
Cseh és Szlovák Szövetségi Köztár-
saság Kulturális és Tájékoztató Köz-
pontja budapesti székházában 1991.
december 20-án „Évadzáró krump-
li party“-t rendezett. Az Ondrej An-
tovský (a Cseh Szakácsszövetség
elnöke) és munkatársai által krump-
liból készített ételek elfogyasztása
előtt „A burgonya hagyománya az

étkezésben” c. kollokvium előadásait hallgathatták meg az érdeklődők. Előadást tartott: Hoffmann Tamás (Néprajzi Múzeum), Kósa László (ELTE, Művelődéstörténeti Tanszék) és Bartislava Stoličná (Néprajzi Intézet, Pozsony).

Betlehemes találkozó Kecskeméten. 1991. december 21—22-én Kecskeméten betlehemes találkót tartottak az e népszokást felelevenítő csoportok. A rendezvényen a határainkon túlról és Magyarország különböző településeiről érkezett betlehemesek szerepeltek.

*A Néprajzi Múzeum új állandó kiállítása: kalotaszegi esküvő
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)*

Az Ethnographia előfizetéséről

Az 1993-tól saját kiadásban megjelenő Ethnographia előfizethető:

1. bármely postahivatalban,

2. a Magyar Néprajzi Társaság titkárságán.

Az utóbbi esetben egy-egy szám megjelenése után előfizetőink személyesen vehetik át a folyóiratot Társaságunk titkárságán. Így az előfizetés teljes összegét a következő számok megjelentetésére fordíthatjuk.

Az Ethnographia éves előfizetési díja: 432,- Ft.

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

Unter Mitwirkung von

GÉZA BALÁZS

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.